

Stora frågor för små medborgare

Politik och didaktik i Annika Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* (1970) och Sami Saids
och Sven Nordqvists *Äta gräs* (2019)

Isabelle Orre

Matrikelnummer 40524

Avhandling pro gradu i litteraturvetenskap

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Handledare: Katarina Båth och Katja Sandqvist

Åbo Akademi 2022

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Litteraturvetenskap
Författare: Isabelle Orre
Avhandlingens titel: Stora frågor för små medborgare: Politik och didaktik i Annika Elmqvists <i>Sprätten satt på toaletten</i> (1970) och Sami Saids och Sven Nordqvists <i>Äta gräs</i> (2019)
Handledare: Katarina Båth och Katja Sandqvist
<p>Abstrakt:</p> <p>Den här avhandlingen undersöker den svenska politiska bilderbokens klimatpolitiska och didaktiska tematik utgående från Annika Elmqvists <i>Sprätten satt på toaletten</i> (1970) och Sami Saids och Sven Nordqvists <i>Äta gräs</i> (2019), som här får representera 1970-talets respektive 2010-talets klimatpolitiska bilderböcker. Genom en komparativ kvalitativ analys undersöker jag huruvida bilderböckernas tema, intrig och samspel mellan text och bild kan bidra till att barn delges information och kunskap om miljön och klimatet och bidrar till att engagera dem i klimatpolitiken. Som stöd för min analys använder jag mig av bilderboksteori förankrad i Maria Nikolajevas forskning om bilderböcker samt Anette Almgren Whites teori om hållbarhetsdidaktiska perspektiv på barn- och ungdomsböcker med fokus på bilderböckers potential att användas i ett kunskaps- och informationsförmedlande syfte.</p> <p>Elmqvists bilderbok <i>Sprätten satt på toaletten</i> har sedan den först utkom varit en av Sveriges mest omdebatterade bilderböcker. Bilderboken fick en renässans under 2010-talet och gavs ut i en nyutgåva. Elmqvists bilderbok ger kapitalismen och miljöförstöringen ett ansikte genom berättelsen om Sprätten och hans bajsfabrik som förorenar en hel stad. Det miljöpolitiska engagemanget illustreras genom att invånarna får nog av Sprätten och samarbetar för att få honom att bygga ett reningsverk för att stoppa miljöförstöringen. Bilderboken <i>Äta gräs</i> är författaren Saids barnlitterära debut och tillsammans med den etablerade barnboksförfattaren och illustratören Nordqvist, skildrar han en berättelse om fattigdom, svält, social orättvisa och klimathot ur ett barnperspektiv. Klimattematiken må vara mer implicit men går ändå att finna bland illustrationerna och huvudkaraktärens berättande.</p> <p>Resultatet i min analys visar att dessa bilderböcker på ett underhållande och informativt sätt kan användas för att väcka intresse för klimatpolitiska frågor hos barn och öppnar barnläsarens ögon inför de samhälleliga mönster som finns runt omkring dem i form av ekonomi och sociala orättvisor. Stora frågor som miljö- och klimatpolitik och kapitalism förmedlas till barnläsaren i en form som inte förminskar problemen, utan gör dem tillgängliga och förståeliga så att ett barn tillsammans med en vuxen kan reflektera och diskutera kring dem.</p>
Nyckelord: Bilderböcker, politik, didaktik, klimat, miljöförstöring, kapitalism, Annika Elmqvist, Sami Said, Sven Nordqvist, 1970-tal, 2010-tal.
Datum:
Sidantal: 78
Abstraktet godkänt som mognadsprov:

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställningar.....	4
1.2 Material och tidigare forskning.....	5
1.3 Disposition.....	11
2 Bakgrund	11
2.1 Bilderboken – ett svårdefinierat medium.....	11
2.2 Den didaktiska bilderboken.....	14
2.3. Den politiska bilderboken.....	17
2.4 Forskningsläge.....	23
3 Teori och metod	25
3.1 Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i bilderböcker.....	26
3.2 Bilderboksanalys.....	30
4 Sprätten satt på toaletten (1970)	35
4.1 Intrig.....	35
4.2 Tema och motiv.....	35
4.3 Tid och miljö.....	39
4.4 Personskildring.....	41
4.5 Text och bild.....	44
5 Äta gräs (2019)	52
5.1 Intrig.....	52
5.2 Tema och motiv.....	53
5.3 Tid och miljö.....	60
5.4 Personskildring.....	63
5.5 Text och bild.....	68
6 Politik och didaktik i bilderböcker från 1970-talet och 2010-talet	71
Litteraturförteckning	82

1 Inledning

Klimatdebatten som uppstod i Sverige under 1960-talet har gjort ett starkt avtryck i såväl konsten som kulturen och därmed även i barnlitteraturen.¹ Detta syns i att politiska bilderböcker under såväl 1960- och 1970-talen som politiska bilderböcker från 2010-talet i hög grad diskuterar de frågor som uppstod i den tidigare miljö- och klimatdebatten. Den politiska bilderbokens syfte är att informera sina unga läsare om de politiska frågor som finns i deras närhet och omvärld i ett format som anses lämpligt. Utgående från Svenska barnboksinstitutets bokrapporter från år 2012 till år 2019 är miljö- och klimatperspektivet i dag ett av de mest förekommande teman i barn- och ungdomslitteraturen i Sverige.² Politisk aktivism är också något som blir allt vanligare bland yngre, och såväl barn som ungdomar är i dag medvetna om det hot deras framtid står inför på grund av miljöförstöring och global uppvärmning.

Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet fick den socialistiska barnlitteraturen sitt genombrott.³ Bokförlaget Verdandi initierade år 1970 en ny slags bilderbok med fokus på vänsterinriktad politik. Böckerna skulle förse barn med information om aktuella nationella, internationella och sociala problem, som exempelvis miljöförstöring och kapitalism. Med hjälp av bilderböckerna och deras radikala innehåll och berättelser ville man göra barn mer samhällskritiska, de skulle själva efter att ha läst bilderböckerna kunna inse och förstå att allt som vuxna gjorde inte alltid var rätt och rättvist.⁴ En av de böcker som fått mest kritik och orsakat den största debatten är Annika Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* (1970).⁵ Elmqvists bilderbok som trots all kritik och debatt nu uppnått kultstatus handlar om miljöförstöring och kapitalismens skadliga inverkan på samhället och miljön.⁶

---

¹ Åsa Nilsson Skåve och Corina Löwe, *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*, red. Corina Löwe och Åsa Nilsson Skåve. Natur & Kultur, Stockholm, 2020, s.7

² Svenska barnboksinstitutet (SBI), "Bokprovning", 2012 – 2018.

<https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/>, (Hämtat 16.02.2021).

³ Phil Dahlerup, *Barn, litteratur och samhälle: kritiska analyser*, Gidlunds, Stockholm, 1974. s. 120.

⁴ Boel Westin, "Svenska bilderböcker 1945 – 1980", *I bilderbokens värld 1880 – 1980*, (red.) Kristin Hallberg och Boel Westin, Liber förlag, Stockholm, 1985, s. 84.

⁵ Annika Elmqvist, *Sprätten satt på toaletten [1970]*, Karneval Förlag, Stockholm, 2012.

⁶ Cecilia Dahlbäck och Eva Nordlinder, "Sprätten lever än! Minne, påverkan och överlevnadspotential", *Kulturell hållbarhet - vad är det? Om begreppets innehåll, användning och vetenskapliga relevans*, red.

Också dagens barn- och bilderböcker har ofta ett politiskt budskap, på grund av att allt yngre individer blir medvetna om sin omvärld och hur de kan påverka den. En politisk rörelse som är populär bland unga i dag är miljörörelsen, mycket tack vare den unga miljöaktivisten Greta Thunberg.⁷ I och med att klimatfrågan får allt större relevans bland yngre, växer även behovet av barn- och ungdomslitteratur som behandlar temat och kan hjälpa läsarna att få en uppfattning om och förståelse för klimatfrågan.⁸ En bilderbok som i stor utsträckning behandlar samma ämnen som Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* är Sami Saida barnboksdebut, *Äta gräs* (2019)⁹ med illustrationer av den folkkäre författaren och illustratören Sven Nordqvist. *Äta gräs* handlar om en liten flicka i en eritreansk by. Byn lider av fattigdom och långa perioder av regn och torka som orsakar svält.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här avhandlingen är att undersöka hur bilderböcker skildrar miljö- och klimatfrågor. Genom en komparativ analys av *Sprätten satt på toaletten* (1970) av Annika Elmqvist och *Äta gräs* (2019) av Sami Said och Sven Nordqvist, vill jag diskutera hur dessa behandlar frågor som klimat, miljö, kapitalism och social orättvisa och hur dessa framställs i didaktisk form.

Den politiska bilderboken vill genom sitt samspel mellan text och bild förenkla och förklara olika samhällsfrågor för att få barn mer engagerade i sin omvärld. De politiska bilderböckerna fokuserar på teman som exempelvis genus, demokrati, kapitalism, miljöfrågor, industrialisering och mycket mer.¹⁰ Bilderboken har didaktiska drag i och med att den ofta används i ett undervisande syfte och förser läsaren med information och kunskap som utgångspunkt för reflektion.

Peter Degerman, Katarina Giritli Nygren och Sarah Nyhlén, Makadam förlag, Göteborg och Stockholm, 2020, s. 137.

⁷ Louise Gårdemyr, "Världens unga oroar sig för klimatet", *OmVärlden* 5.12.2018. <https://www.omvarlden.se/Branschnytt/nyheter-2018/varldens-unga-oroar-sig-for-klimatet/> (hämtat 23.2.2021).

⁸ Nordisk samarbete, "Klimakrisen engagerer unge læsere i Norden", 5.11.2020. https://www.norden.org/da/nyhed/klimakrisen-engagerer-unge-laesere-i-norden?fbclid=IwAR3aaESJfg1xFr_S7kKEIsEULoXy9QYLNUiReHbTjuhteDpKolfFXGnkfGQ (hämtat 9.2.2021).

⁹ Sami Said och Sven Nordqvist, *Äta gräs*, Natur & Kultur, Stockholm, 2019.

¹⁰ Westin 1985, s. 84.

Frågeställningarna i min avhandling är:

- Hur skildrar politiska bilderböcker, här representerade av *Sprätten satt på toaletten* och *Åta gräs*, frågor som klimat, miljöförstöring och kapitalism?
- Vem riktar bilderböckerna sitt tilltal till, den vuxna läsaren eller barnet?
- Med vilka begrepp eller medel kan bilderböckerna sägas vara politiska och vad är då deras politiska och didaktiska syfte?

1.2 Material och tidigare forskning

I det här avsnittet presenterar jag materialet jag valt att analysera. Materialet består av två politiska bilderböcker som behandlar kapitalism och miljöförstöring. De två bilderböcker jag valt är Annika Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* och Sami Saids och Sven Nordqvists *Åta gräs*. Jag valde Elmqvists och Said och Nordqvists bilderböcker på basis av att de är mycket tidstypiska när det gäller miljö- och klimatpolitik och på basis av att de tillhör olika tidsperioder och därför speglar den egna tidens politiska klimat på olika sätt. I denna materialpresentation gör jag även nedslag i tidigare forskning om och recensioner av bilderböckerna.

Annika Elmqvist och *Sprätten satt på toaletten* (1970)

En av Sveriges mest omtalade politiska bilderböcker är *Sprätten satt på toaletten* (1970) som skrevs och illustrerades av den svenska författaren och serieskaparen Annika Elmqvist. Elmqvist är inte bara författare och serieskapare, utan hon är även en känd förkämpe när det gäller klimatet.¹¹ År 2014 tilldelades hon priset för årets miljöhjälte för sitt initiativ till klimatriksdag 2014, en folkriksdag vars funktion var att göra klimatfrågan större i valet.¹² Elmqvist är även en av de författare som med sin bilderbok tilldelats en plats på *Dagens Nyheter*'s lista över "100 omistliga barnboksförfattare" från år 2008. Andra författare som listats är bland andra de folkkära barnboksförfattarna Sven Nordqvist, Lennart Hellsing och Astrid Lindgren.¹³ Elmqvist gav även

---

¹¹ Wikipedia, "Annika Elmqvist", https://sv.wikipedia.org/wiki/Annika_Elmqvist (hämtat 23.2.2021).

¹² Världsnaturfonden, WWF, "Årets miljöhjälte", 2014, https://sv.wikipedia.org/wiki/Klimatriksdag_2014 (hämtat 10.11.2021).

¹³ Dagens Nyheter, "100 omistliga barnboksförfattare", *Dagens Nyheter* 18.8.2008. <https://www.dn.se/dnbok/100-omistliga-barnboksforfattare/> (Hämtat 12.2.2021).

ut två uppföljare till *Sprätten satt på toaletten* via sitt förlag Öga Hand där huvudkaraktären fortsätter att förstöra miljön, *Sprätten på toaletten kommer igen!* (1987) och *Sprätten på toaletten går för långt* (2005).

Sprätten satt på toaletten har sedan den gavs ut gett upphov till stor debatt. Den har blivit hånad, utskrattad och kritiserad för sitt innehåll och sin tematik, men har samtidigt också erhållit kultstatus.¹⁴ Illustrationerna har kallats gräsliga och hela tematiken har av kritiker blivit kallad olämplig för barn. I artikeln ”Sprätten lever än!” som hittas i antologin *Kulturell hållbarhet – vad är det?* (2020) diskuterar Cecilia Dahlbäck och Eva Nordlinder om hur och varför Annika Elmqvists klimat- och kapitalismkritiska bilderbok fått så stor uppmärksamhet som den fått.¹⁵ Utgående från *Sprätten satt på toaletten* diskuterar de minne, påverkan och överlevnadspotential – och därmed även hur och varför *Sprätten* än i dag är en av de mest omdebatterade bilderböckerna i Sverige.

Dahlbäck och Nordlinder ställer frågan om hur det kommer sig att Elmqvists bilderbok fått ett så stort genomslag i det svenska barnlitteratursamfundet. Hur har en bilderbok kunnat orsaka så starka reaktioner i nästan 50 års tid? De berör också frågan om huruvida *Sprätten satt på toaletten* kan kallas för en hållbarhetsklassiker eller inte, här lyfter de också fram att det finns ett flertal hållbarhetsspår att följa i Elmqvists bilderböcker om Sprätten. De diskuterar även det sätt på vilket Elmqvist genom sin bilderbok lyckats framställa ett av Sveriges dåvarande största miljövårdsproblem och hur hon utnyttjar den tilltänkta målgruppens humor för att nå fram till dem.¹⁶

Sprätten satt på toaletten lyckas framställa miljövårdsproblemet, eller åtminstone en viktig del av det, i en form som är fattbar och rolig också för ganska små förskolebarn. Ett bättre sätt att utnyttja den tjugiga kiss-och-bajs-åldern till något vettigt kan man knappast tänka sig.¹⁷

I den andra boken om Sprätten köper han en ny fabrik, avskedar alla arbetare, river byggnaden och bygger ett nytt kärnkraftverk. Invånarna och de tidigare fabriksarbetarna är missnöjda med

---

¹⁴ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 136.

¹⁵ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 136.

¹⁶ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 136.

¹⁷ Maria och Peter Ortman i *Sydsvenska Dagbladet*, Recension återges i *Sprätten satt på toaletten*, 2012.

Sprättens beslut, de klagar på att kärnkraft är farligt och att om de radioaktiva ämnena kommer ut i naturen så blir människor och djur sjuka. Det går som förväntat, Sprättens nya kärnkraftverk börjar läcka ut giftig gas. Återigen går de andra samman för att konfrontera Sprätten och snart har han byggt vindkraftverk i stället. *Sprätten på toaletten kommer igen* inspirerades av reaktorolyckan i kärnkraftverket i Tjernobyl i Ukraina år 1986.

I *Sprätten på toaletten går för långt!* köper Sprätten regnskog, hav, alla sjukhus och alla skolor. Till slut köper han även allt dricksvatten – har man pengar ska man väl få ha allt för sig själv? Invånarna går än en gång samman mot Sprätten och bestämmer att han bara ska serveras pengar varje gång han vill ha mat. När Sprätten till slut blir desperat av hunger inser han sitt misstag och bestämmer sig för att dela med sig av sina egendomar och resurser.

Den första boken, *Sprätten satt på toaletten*, gavs ut i en nyutgåva av bokförlaget Karneval år 2012. Karneval ger i första hand ut facklitteratur i bland annat genren samhällsdebatt, men de ger även ut en del bilderböcker. Vid den första utgivningen år 1970 väckte bilderboken stor uppståndelse, främst på grund av dess radikala innehåll. Boken skildrar inte enbart miljöförstöring och kapitalism, utan kombinerar och förklarar detta på ett underhållande vis genom att illustrera miljöförstöringen och kapitalismens skadliga inverkan på miljön med hjälp av kiss- och bajsillustrationer.¹⁸

Författaren Kalle Lind diskuterar i sin bok *Proggiga barnböcker: därför blev vi som vi blev* (2013)¹⁹ Annika Elmqvists bilderbok *Sprätten satt på toaletten*, och fokuserar bland annat på hur klimatfrågan skildras. Lind påpekar, liksom Dahlbäck och Nordlinder och till och med Lennart Hellsing,²⁰ att Elmqvist dragit nytta av barns sinne för humor och då i synnerhet kiss- och bajs humor som ofta förekommer hos den tänkta åldersgruppen, alltså barn i 5-årsåldern. Elmqvist illustrerar till exempel Sprättens egna utsläpp och hans fabriksutsläpp och föroreningar med hjälp av just kiss och bajs.

---

¹⁸ John Swedenmark, "Subversiv barnbok i nyutgåva", *Arbetet* 10.9.2012, <https://arbetet.se/2012/09/10/spratten-satt-pa-toaletten-i-nyutgava/>. (hämtat 9.2.2021).

¹⁹ Kalle Lind, *Proggiga barnböcker: därför blev vi som vi blev*, Roos & Tegner, Malmö, 2013.

²⁰ Lennart Hellsing, *Aftonbladet*. Recension återges i *Sprätten satt på toaletten*, 2012.

Progg är en term som ursprungligen härstammar från musiken och är en benämning på den progressiva musikämbryelse med radikalpolitiskt innehåll som var aktiv i Sverige under 1970-talet.²¹ Lind har i *Proggiga barnböcker – därför blev vi som vi blev* valt att använda denna benämning för att beskriva den politiska litteratur som utgavs under 1970-talet eftersom dess innehåll till synes bär en stark likhet med musikstilen. Lind menar att begreppet progg, som härstammar från ordet progressiv, inte enbart gäller musik. Progg kan enligt Lind användas för att beskriva allt som anknyter till 1970-talets vänstervåg och således den radikala vänsterpolitiska barnlitteraturen.²² Så här skriver Lind om *Sprätten satt på toaletten*:

Boken försöker locka in barnen i samhällsmedvetenhet genom att flirta med deras förmodade koprofil, ett flagrant exempel på penicillin-i-äppelmos-principen. Penicillinet är i det här fallet insikten om att kapitalet förstör vår gemensamma miljö, äppelmoset är avföring.²³

Enligt Lind är det inte enbart Elmquist som under 1960- och 1970-talet använt sig av barnets, så att säga ”förmodade koprofil”,²⁴ utan han hänvisar även till *Dahlbergs demonstrerar* (1969) av Rolf Knutsson och Maud Reuterswärd. I *Dahlbergs demonstrerar* illustreras behovet av reningsverk med en flicka som sitter på toaletten, precis som Sprätten gör i *Sprätten satt på toaletten*.²⁵ Lind menar att *Dahlbergs demonstrerar* är ett mycket tidstypiskt exempel på en barnbok om miljöpolitiken när den var som mest på agendan under 1970-talet. ”Den är så in i helsike mycket sjuttital att man kan känna lukten av Patchouliparfym, Timotejschampo och tilläggsisolering – trots att den kom redan 1969.”²⁶

Sami Said, Sven Nordqvist: *Äta gräs* (2019)

Under 2010-talet har det politiska temat återigen ämtrat den litterära scenen och blivit ett vanligt fenomen inom barnlitteraturen och således även i dagens bilderböcker. Detta är något som Svenska

---

²¹ *Nationalencyklopedin*, ”proggrörelsen”. <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/proggrörelsen> (hämtat 4.3.2021).

²² Kalle Lind, *Proggiga barnböcker: därför blev vi som vi blev*, Roos & Tegner, Malmö, 2013, s. 13.

²³ Lind 2013, s. 143.

²⁴ Den egentliga definitionen av koprofil är att det är en sexuell avvikelse där någon känner en tvångsmässig, erotiskt laddad dragning till avföring (*Nationalencyklopedin*), här använder jag dock begreppet för att beskriva barns kiss-och-bajs-humor

²⁵ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 138.

²⁶ Lind 2013, s. 143.

barnboksinstitutets bokprovning från 2017 vittnar om, där beskrevs den ökande politiseringen av barnlitteraturen ha en ”stark koppling till aktuella samhällsliga idéer och problem”.²⁷ Vanliga teman som behandlas i 2010-talets politiska bilderböcker är rasism, aktivism, genus, miljö och klimat. En av de bilderböcker som fokuserar på miljöförstöring, klimathot och kapitalism är Sami Said och Sven Nordqvists *Äta gräs* (2019). Boken handlar om Imani Lilian Mau, en liten flicka i en fattig eritreansk by. Byn lider av fattigdom, törst och svält på grund av långa perioder av torka och regn. En man i byn utnyttjar situationen och prackar på byns invånare diverse uppfinningar som ska hjälpa dem samla vatten för att kunna släcka sin törst, odla och ta hand om sin boskap - när det är torka säljer han regnhåvar som man kan fånga regnmoln med, och när det är regnperiod säljer han solmagneter som ska dra till sig solstrålar. *Äta gräs* är utgiven av förlaget Natur & Kultur som fokuserar sin utgivning av barn- och ungdomslitteratur kring böcker som ”vidgar världen, erbjuder reflektion och tar upp frågor som är relevanta för stora och små barn.”²⁸

Sami Said är en svensk författare som föddes i Eritrea 1979. Said debuterade med boken *Väldigt sällan fin* (2012), bilderboken *Äta gräs* är hans debut som barnboksförfattare.²⁹ Boken är illustrerad av den populära illustratören och barnboksförfattaren Sven Nordqvist. Nordqvist är kanske främst känd för illustrationerna i den populära bilderboksserien om *Mamma Mu* (1991-) och för att ha skrivit och illustrerat bilderböckerna om Pettson och Findus (1984-). År 1989 belönades han med Svensk Biblioteksförningens utmärkelse Elsa Beskow-plaketten för *Pettson, Findus och Nasse*.³⁰ Han har även tilldelats Augustpriset för sin bok *Var är min syster?* (2007).³¹ Said och Nordqvists bilderbok behandlar likt Elmqvists bilderböcker om Sprätten ämnen som kapitalism, miljöförstöring, klimat och social orättvisa.

---

²⁷ Svenska barnboksinstitutet, *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation Årgång 2017: 21 mars – 17 maj 2018*, <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2018/09/2017-%C3%A5rs-utgivning-dokumentation.pdf>, s. 5. (hämtat 14.05.2022).

²⁸ Natur & Kultur, ”Barnböcker”, <https://www.nok.se/bocker-laromedel/barn--och-ungdomslitteratur/> (hämtat 9.2.2021).

²⁹ Natur & Kultur, ”Sami Said”, <https://www.nok.se/forfattare/s/sami-said/> (hämtat 9.2.2021).

³⁰ Svensk biblioteksforening, ”Elsa Beskow-plaketten”, <https://www.biblioteksforeningen.se/evenemang/sveriges-biblioteks-utmarkelser/> (hämtat 10.11.2021).

³¹ Natur & Kultur, ”Sven Nordqvist”, <https://www.nok.se/forfattare/n/sven-nordqvist/> (hämtat 9.2.2021).

Åta gräs har recenserats i ett flertal tidningar och tidskrifter sedan den utkom 2019. I *Expressen* skriver Isa Andersson om den ”svårsmälta barnboksdebuten”.³² Andersson skriver att bokens titel är genialisk, dess tema och handling påminner om ”nötkreaturs långsamma matsmältningsprocess”.³³ Vid en första anblick ser man kanske inte vad boken egentligen handlar om, Andersson menar att Nordqvists klassiska illustrationer ger ett gulligt intryck av att boken egentligen är en underhållande fabel och inte en samhällskritisk skildring av svält, klimathot och kapitalism.³⁴

De båda bilderböckerna behandlar på ett underhållande och pedagogiskt sätt frågor om kapitalism, miljö och miljöförstöring. *Sprätten satt på toaletten* har en genomgående pedagogisk och politisk underton och är nästan övertydlig i sin skildring av kapitalismens och industrins skadliga effekt på miljön och samhället. *Åta gräs* har ett mer implicit budskap och kan kräva flera läsningar innan budskapet egentligen når fram.

Utöver de två ovannämnda bilderböckerna, som utgör mitt primära material, vill jag även göra jämförande utblickar till ett urval av andra bilderböcker som skildrar klimatförändring och miljöförstöring. Bland dessa finns den tidigare nämnda Rolf Knutssons och Maud Reuterswärd *Dahlbergs demonstrerar* (1969), Ingela Öhmans *Sopan – när sophögen försvann* (2013) och Pija Lindenbaums *Pudlar och pommes* (2016). Dessa bilderböcker behandlar, likt ovan nämnda *Åta gräs* och *Sprätten satt på toaletten* frågor om miljö, klimat och samhälle. Jag ämnar använda dessa bilderböcker för att kontextualisera min analys genom att uppmärksamma tendenser i bilderböcker med klimat- och miljötema.

---

³² Isa Andersson, ”Sami Sids barnboksdebut kräver omtuggningar”, *Expressen* 31.3.2019. <https://www.expressen.se/kultur/sami-sids-barnboksdebut-kraver-omtuggningar/> (hämtat 9.2.2021).

³³ Andersson 2019.

³⁴ Andersson 2019.

1.3 Disposition

Avhandlingen är indelad i sex kapitel. I det första kapitlet presenteras avhandlingens syfte, material och disposition. I det andra kapitlet behandlas den forskning jag valt att använda mig av i avhandlingen, den didaktiska bilderboken, den politiska bilderboken samt en presentation av det aktuella forskningsläget inom bilderboksforskningen. I det tredje kapitlet redogör jag för den teori och metod jag använder mig av i analysen av materialet. Jag använder mig av bilderboksteori och didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur. Det fjärde och femte kapitlet utgörs av min analys där respektive bilderbok är indelad i diverse underkapitel som alla behandlar ett visst tema. I det sjätte och avslutande kapitlet ”politik och didaktik i två bilderböcker med klimattema”, gör jag en jämförande analys och en sammanfattande presentation av resultatet från min analys.

2 Bakgrund

I det här kapitlet redogör jag för bilderbokens definition, uppkomst, didaktiska och politiska funktion samt forskning som gjorts kring bilderboken och dess olika former och var forskningen befinner sig i nuläget.

2.1 Bilderboken – ett svårdefinierat medium

En vida omstridd och diskuterad fråga inom litteraturkretsar är vad som egentligen menas med och hur man definierar bilderbok – är bilderboken en genre i sig själv eller ett medium som rör sig mellan olika litterära genrer? Det som de flesta litteraturvetare och forskare inom barnlitteratur kunnat enas om är att bilderboken är ett narrativt och konstnärligt medium som har sitt fundament i barnlitteraturen.³⁵ Bilderboken gestaltar en berättelse genom ett samspel mellan text och bild, något som Kristin Hallberg kom att definiera som *ikonotext*.³⁶ Men när det handlar om samspelet

---

³⁵ BY: Finnish illustrations for children / red. Maria Lassén-Seger; [övers./kännös] Laura Ala-Kokko, Jokowski, Vasa, 2014,

“Bilderboken – möjligheternas medium” [s.114 – 123.], Maria Lassén-Seger, s. 116.

³⁶ Lassén-Seger 2014, s. 120.

mellan text och bild kan det fortfarande uppstå svårigheter med att avgöra var gränsen går mellan en illustrerad bok och en bilderbok. Tidigare var två återkommande kriterier för en bilderbok att den skulle ha en eller flera bilder per uppslag och att den skulle rikta sig till barn. Dock är bilderboken som genre i dag ändå inte helt och hållet ämnad för barn utan lockar allt fler läsare i olika åldrar vartefter bilderboken utvecklas som medium och genre.³⁷ Den nutida bilderboken kan alltså rikta sig till läsare från olika ålders- och samhällsgrupper. I dagsläget finns det otaliga bilderböcker som behandlar såväl barn- och pubertetsproblematik som vuxenproblematik. Bilderboken är dynamisk och genomgår en ständig utveckling och skildrar och speglar såväl forntid som samtid och framtid.

Lars Furuland har i Sverige varit en av dem som talat för att bilderboken som övergripande genre har en väsentlig plats i barns utveckling, detta eftersom det är just barnlitteraturen som kan vara ett barns första möte med ord- och bildkonsten.³⁸ I sin bok *Bilderbokens pusselbitar* definierar Nikolajeva bilderboken som en konstform som på ett unikt sätt kombinerar det visuella med det verbala för att skapa en enhetlig berättelse.³⁹ Maria Lassén-Seger poängterar i sin artikel ”Bilderboken – möjligheternas medium” i antologin *BY: Finnish Illustrations for Children* (2014) att bilderboken i sig inte utgör en särskild litterär genre, utan att bilderboken istället är ett medium som rör sig mellan genrer, som exempelvis genrer som fantasy och vardagsrealism.⁴⁰

Något som särskiljer barnlitteraturen från övrig litteratur är den tänkta mottagaren. Barnlitteraturen är skriven specifikt för barn och handlar därför om barn och frågor som rör barn, men böckerna skrivs inte *av* barn. Det är vuxna som skriver böckerna och därför är det just vuxna som bedömer vad som är lämpligt och relevant att skildra i barnlitteraturen. På grund av att det är vuxna som skriver böckerna ämnade för barn är det relativt omöjligt att undanhålla vuxnas maktstrukturer, ideologier och värderingar från barnlitteraturen, och därför även påverkan på den unga läsaren som inte bara fysiskt utan även kognitivt skiljer sig från den vuxna författaren. Nikolajeva menar att

---

³⁷ Trine Solstad och Mia Österlund, ”Nytt blick på barns lesing. Utforskning av bildebøkers potensial i utdanningsinstitusjoner i Danmark, Sverige, Finland og Norge” [s. 7 – 15.], *Barn* Nr. 4 2020, årgång 38, Norsk senter for barneforskning Institutt for pedagogikk og livslang læring Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU, Trondheim, 2020, s.7.

³⁸ Ulla Rhedin, *Bilderboken - på väg mot en teori*, Alfabeta, Stockholm, 1992, s. 16.

³⁹ Maria Nikolajeva, *Bilderbokens pusselbitar*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s.7.

⁴⁰ Lassén-Seger 2014, s. 116.

detta oundvikligen påverkar barnets uppfattning om dess omvärld på grund av intrycken från den vuxna världsåskådningen barnet tar del av genom barnlitteraturen.⁴¹

I sin doktorsavhandling *Bilderboken – på väg mot en teori* (1992) definierar litteraturvetaren Ulla Rhedin bilderboken som en bok av begränsat omfång med minst en bild per uppslag.⁴² Rhedin har även gjort upp ett schema för hur man kan dela in bilderboken i olika kategorier för att underlätta arbetet vid analys av en bilderbok. Hon har valt att dela in bilderboken i tre olika kategorier: den episka bilderboken, den expanderande texten och den genuina bilderboken. Den episka bilderboken innefattar berättelser som egentligen inte behöver några illustrationer för att berättelsen ska gå att läsa och förstå.⁴³ Den expanderande texten behöver illustrationer för att hela berättelsen ska kunna förstås.⁴⁴ Den genuina bilderboken kräver att text och bild kombineras och samspelar för att hela berättelsen ska gå att läsa och förstå, berättelsen som medium är trimedial, med vilket avses att text och bilder samverkar för att skapa en enhetlig bild utan att varken text eller bild dominerar.⁴⁵ Rhedin visar genom de olika kategorierna att bilderboken alltså kan ha ett varierande förhållande mellan text och bild.

Rhedins teori och schema där hon delar in bilderboken i tre olika kategorier: episk eller illustrerad bok, expanderande bilderbok och genuin bilderbok, har dock under senare tid problematiserats och kritiserats.⁴⁶ En av de forskare som deltagit i kritiken mot Rhedins indelning och schema är bland annat Maria Nikolajeva. Nikolajeva menar i *Bilderbokens pusselbitar* att Rhedins indelning och kategorisering av bilderböcker är mycket vag och subjektiv. Nikolajeva fortsätter kritiken med att Rhedin inte föreslår några tydliga kriterier för att kunna skilja mellan de två sistnämnda kategorierna – den expanderande och den genuina bilderboken.⁴⁷ Enligt Nikolajeva upplever många litteraturstuderande svårigheter med att använda sig av Rhedins teori och metod för att kategorisera bilderböcker eftersom många bilderböcker kan upplevas tillhöra alla tre kategorier samtidigt.

---

⁴¹ Nikolajeva 2000, s. 17.

⁴² Rhedin 1992, s. 15.

⁴³ Rhedin 1992, s. 79 - 86.

⁴⁴ Rhedin 1992, s. 86 - 94.

⁴⁵ Rhedin 1992, s. 94 – 103.

⁴⁶ Nikolajeva 2000, s. 16.

⁴⁷ Nikolajeva 2000, s. 16.

Nikolajeva hänvisar även till en annan studie av barnlitteratur, Joanne Goldens semiotisk-narratologiska studie "A Semiotic Perspective of Text: The Picture Story Book Event"⁴⁸ i vilken hon beskriver samspelet i det verbala-visuella berättandet genom att dela in detta i fem olika kategorier: 1. ord och bilder är symmetriska och upprepar varandra, 2. orden är beroende av bilderna för förklaring, 3. bilder förstärker orden, 4. orden förmedlar huvudparten medan bilderna kompletterar och slutligen 5. bilderna förmedlar huvudparten och orden kompletterar. Nikolajeva menar att Golden med sina fem kategorier kommer snäppet närmare i att kategorisera bilderböcker än vad Rhedin gör, dock är spektrumet fortsättningsvis bredare än så. Nikolajeva menar att det fortsättningsvis finns fler nivåer att utforska för att kunna precisera förhållandet mellan text och bild i bilderböcker.⁴⁹

2.2 Den didaktiska bilderboken

Den didaktiska bilderboken är en bilderbok med ett explicit eller implicit didaktiskt budskap. Genom läsning av didaktiska bilderböcker får läsaren ta del av värderingar, kunskap och information som ger möjlighet till kognitiv utveckling och reflektion. Nikolajeva beskriver detta som att det i bilderboken lämnas "luckor" i såväl det textuella som det visuella, luckorna stimulerar läsarens engagemang, och låter denne fylla i luckorna med tidigare kunskaper och erfarenheter. Bilderboken bidrar således till att läsaren reflekterar kring bilderbokens innehåll och vidare öppnar upp för djupare reflektioner kring tolkning och identitet.⁵⁰ Didaktiska bilderböcker kan således användas som hjälpmedel för att utveckla läsarens kognitiva egenskaper, identitet och samhällstillhörighet. Anette Almgren White är en författare som argumenterar för att bilderböcker kan och bör användas i undervisningen i sin artikel "Bilderbokens potential att i förskoleklass utveckla förståelse om människans aktiva roll för global hållbar utveckling" i antologin *Didaktiska*

---

⁴⁸ Joanne Golden, "A Semiotic Perspective of Text: The Picture Story Book Event", *Journal of Reading Behaviour*, Volume XXII, No 3, 1990.

⁴⁹ Nikolajeva 2000, s. 17.

⁵⁰ Nikolajeva 2000, s. 13.

perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur (2020).⁵¹ Almgren White motiverar detta bland annat genom att hänvisa till en fältundersökning utförd av lärarna Monica Nilsson och Ulla Sundemo. Fältundersökningen visade att barn motiveras mer av att få arbeta tematiskt med bilderböcker. Almgren White understryker dock att bilderböcker inte bör ersätta de traditionella läromedlen som används i undervisningen, men i stället fungera som komplement till de faktabaserade läromedlen.⁵²

I debattboken *Barn, böcker och samhälle: en debattbok om barn och litteratur* (1970)⁵³ utgiven av föreningen Verdandi diskuterar framstående barn- och ungdomsförfattare såsom Inger och Lasse Sandberg, Sven Wernström och Gunila Ambjörnsson hur barnlitteraturen kan hjälpa till att forma barns världsbild och demonstrera normer och värderingar. I debattbokens inledningskapitel diskuterar redaktörerna Kerstin Allroth och Christer Sundström hur barnlitteraturen påverkar den tilltänkta målgruppen:

Vi tycker att det är väsentligt att påpeka det fundamentala psykologiska faktum att individens attityder formas tidigt i utvecklingen, redan i tidig förskoleålder. Detta innebär att de värderingar som, öppet eller dolt, finns representerade i olika barnböcker får konsekvenser för de attityder som individen i vuxenlivet är utrustad med. De reaktionära och förment opolitiska värderingar som präglar de flesta barnböcker och seriemagasin bidrar till idealbildningen hos barnet/läsaren.⁵⁴

Allroth och Sundström understryker vikten av sunda värderingar och ideologier i barnlitteraturen eftersom detta bidrar och hjälper till att forma ideal hos barnet som läsare. Det många tänker på gällande barnlitteraturens fostrande funktion är nog att läsningen främjar språkinläringen, men barnlitteraturen gör så mycket mer än så för barn. Det är genom barnlitteraturen som barn möter kulturen, normerna och samhället omkring dem och de får inte bara en inblick i det egna samhället utan även i andra kulturer och samhällen. Paul Tenngart skriver i *Barnlitteraturens värden och*

---

⁵¹ Anette Almgren White, "Bilderbokens potential att i förskoleklass utveckla förståelse om människans aktiva roll för global hållbar utveckling" [s. 80 – 103.], *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*, red. Corina Löwe och Åsa Nilsson Skåve, Natur & Kultur, Stockholm, 2020, s. 84.

⁵² Almgren White 2020, s. 84

⁵³ Kerstin Allroth och Christer Sundström (red.), *Barn, böcker och samhälle: en debattbok om barn och litteratur*, Bokförlaget Prisma/Föreningen Verdandi, Uppsala och Stockholm, 1970.

⁵⁴ Allroth och Sundström (red.) 1970, s. 7.

värderingar att ”Barnlitteraturen möter mänskliga hjärnor som håller på att utvecklas.”.⁵⁵ Även Tuva Åkerström skriver att det är av största vikt att barn har tillgång till litteratur och konst redan i ett tidigt skede för att kunna utveckla emotionella och kognitiva egenskaper.⁵⁶ Även Lena Kåreland diskuterar i sin artikel ”Barnlitteraturens utveckling i Sverige” hur barnboken ansetts och till en viss utsträckning fortfarande anses ha en sådan funktion.⁵⁷

I dag har bilderboken i stor utsträckning en underhållande funktion, men under 1600-talet då bilderboken föddes insåg en tjeckisk pedagog vid namnet Johann Amos Comenius vilken pedagogisk funktion bilden kunde ha. På grund av detta började illustrerade läroböcker publiceras och användas i folkskolor.⁵⁸ Under 1700-talet förändrades synen på barndomen och barnet då romantiken tog vid. Den fostrande och undervisande didaktiska barnlitteraturen fick ge vika för den fantasifulla och underhållande barnlitteraturen.⁵⁹ Under 1800-talet började sagor, ramsor och visor samlas in för att sedan bli till diverse sagosamlingar, en av de mer kända sagosamlingarna som än i dag finns i bokhyllor i hem världen över är *Bröderna Grimms sagobok*. Det var även under det sena 1800-talet som den moderna bilderboken föddes.⁶⁰

I antologin *Bilden i barnboken* (1977) diskuterar Birgitta Josefsson hur synen på barnet och dess roll i samhället samt vilken syn på samhället och dess verklighet som barnet ska ha, har skiftat med tidens gång.

Synen på barnets roll i samhället och åsikterna om vilken bild av verkligheten som skall förmedlas till barnen har växlat i historien. Jag kommer att ge några exempel på detta. Under 60- och 70-talet har vi fått ett snabbt ökande utbud av bilderböcker för barn i förskoleåldern och första skolåren, vilka har för avsikt att förmedla fakta och kunskaper.⁶¹

---

⁵⁵ Paul Tenngart, ”Barnlitteraturens kognitiva värden”, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 25.

⁵⁶ Tuva Åkerström, ”Värdet av att värdera barnlitteratur” [s. 75 – 82.], *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 75.

⁵⁷ Lena Kåreland, ”Barnlitteraturens utveckling i Sverige”, Litteraturbanken.se, 2008, <https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige.html> (hämtat 23.9.2020). s. 1.

⁵⁸ Ingrid Nettervik, *I barnbokens värld*, Gleerups förlag, Malmö, 1994, s. 60.

⁵⁹ Kåreland 2008, s. 2.

⁶⁰ Nettervik 1994, s. 65.

⁶¹ Birgitta Josefsson, ”Bilderbokens bild av verkligheten” [s. 133 – 155], Lena Fridell (red.), *Bilden i barnboken*, Stegeland's, Göteborg, 1977, s. 134.

Under 1960- och 1970-talet riktades bilderböckerna till barn i förskoleåldern och behandlade ämnen och situationer som var tidstypiska och på så vis relevanta för den tilltänkta målgruppen. En bilderboksserie som under 1970-talet specifikt riktade sig till förskolebarn var Ulf Hultbergs och Behn Edvinssons *Lotta i Hallonby* (1975).⁶² Böckerna var gjorda i serieformat och läsaren fick följa med Lotta som bodde i förorten Hallonby när hon genom de olika böckerna fick lära sig om hur samhället fungerar. I *Lotta och daghemmet* (1975) börjar Lottas bästa vän Anders på dagis, men det finns inga fler platser så Lotta får inte gå med till daghemmet. Bristen på daghemsplatser leder till att invånarna i Hallonby blir upprörda och i tidstypisk politisk anda ordnar en demonstration med ramsor och plakat för att få fler daghemsplatser till barnen i Hallonby.⁶³

2.3. Den politiska bilderboken

Under 1970-talet var den svenska bilderboken en kombination av konst och pedagogik. Åkerström kommenterar hur de tidigare Beskowska idealen som dominerat bilderboksmarknaden fick ge rum för vardagliga och realistiska berättelser om barn som upplevde äventyr i sin näromgivning. Förtrollande sagoskogar byttes ut mot förorter i betong och flygande mattor mot cyklar på trottoaren. De moderna, verklighetsförankrade bilderböckerna genomsyrades av vuxnas värderingar och normer som sedan överfördes till de unga läsarna.⁶⁴ Dessa värderingar handlar exempelvis om vad som är rättvist eller orättvist, demokratiskt eller odemokratiskt, jämlikt eller ojämlikt. Dessa värderingar överförs från de vuxna barnboksförfattarna till de yngre läsarna och på så vis upprätthålls cirkeln av värderingar, maktstrukturer och normer i samhället. De nya värderingarna som kom fram i barnlitteraturen på 1960- och 1970-talen fick dock inte alltid ett positivt mottagande, barnbokskritiker och barnboksförfattare fortsatte att spekulera kring huruvida barnen fortsättningsvis borde skyddas och skonas från svåra frågor och ämnen så länge som möjligt, eller om det var dags att släppa de tidigare ideal som präglade litteraturen för barn och i stället informera dem om vad som faktiskt händer i världen runt omkring dem.⁶⁵

---

⁶² Ulf Hultberg och Behn Edvinsson, *Lotta och daghemmet*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1975.

⁶³ Hultberg och Edvinsson 1975.

⁶⁴ Åkerström 2012, s. 75.

⁶⁵ Kåreland 2008, s. 8.

Helene Ehriander skriver i artikeln ”Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag” om hur det år 1967 ordnades en debatt om barnboken och samhället, i vilken bland annat författarna Sven Wernström och Lennart Hellsing deltog. Lennart Hellsing påstod att de idylliska barnböckerna var som hasch för barnen, han ansåg att kritiker, lärare, föräldrar och media fortfarande misstrodde den då nya verklighetsförankrade samhällsinriktade barnlitteraturen. Han menade att de fortfarande ”krampaktigt höll kvar de ’Beskowska ideal’ som tidigare dominerat marknaden.”⁶⁶ Sven Wernström inflikade att de som skriver för barn måste veta hur världen ser ut, det som är aktuellt för vuxna bör också vara aktuellt för barn. Barnböcker används ofta för att förmedla kunskap till barn på ett pedagogiskt och underhållande sätt, därför bör alltså den som skriver eller illustrerar barn- och bilderböcker veta hur denne på bästa sätt förmedlar budskapet till barnet som läsare.⁶⁷ Dessa åsikter gick emot de som fanns hos många kritiker, pedagoger, bibliotekarier och föräldrar som ansåg att barnen bör skyddas från livets fasor och den hårda verkligheten så länge som möjligt.

En annan författare som kritiserat hur barnlitteraturen saknade skildringar av verkligheten och det urbana samhället var Kerstin Thorvall som 1965 skrev debattartikeln ”Bor alla barnboks författare i Tomtebolandet?” i *Expressen*. Thorvalls artikel hade stort inflytande och Thorvall krävde att barnlitteraturen skulle anpassas till den rådande sociala verkligheten som kunde ge såväl barn som vuxna en känsla av igenkänning. Thorvall önskade att såväl könsrollernas som miljöns utformning skulle moderniseras och urbaniseras i stället för att hållas kvar i de tidigare skildringar som dominerat där karaktärerna levde i stereotypa könsroller ute på landsbygden.⁶⁸

I antologin *I bilderbokens värld* (1985) diskuterar Boel Westin hur tidigare tabubelagda ämnen, sådana som inte ansågs lämpliga eller ansågs vara för svåra för barn att förstå, exempelvis död och skilsmässor, fick en plats i 1970-talets bilderbok. Nu blev det allt vanligare att skildra en realistisk vardag med teman och händelser som kunde återfinnas i de flesta svenska barns liv omgivna av

---

⁶⁶ Helene Ehriander, ”Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag”, [s. 83 – 101], *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 93.

⁶⁷ Ehriander 2012, s. 94.

⁶⁸ Kärrholm 2012, s. 106.

högghus och betongförorter.⁶⁹ Diskbänksrealismen blev således något av ett faktum i 1970-talets barnlitteratur, det som hände mellan böckernas pärmar kunde också hända hemma i köket eller nere på fritidsgården.

1970-talets politiska bilderböcker kritiserades ofta av författare, föräldrar, pedagoger, kritiker och media för sin stränga moralism och vänsterinriktade politiska grundsyn.⁷⁰ Var det rätt att bara skriva bilderböcker ur endast en politisk synvinkel? Vad gör den vänstersinnade politiken mer lämplig för barn än andra? Andreas Murray och Christer Sundström besvarar kritiken i en artikel i *Ord & bild* (1971:5) med att argumentera för att barn har rätt till saklig information om maktförhållanden och sociala villkor. De ansåg att den tidigare borgerliga barnlitteraturen var samhällsbevarande och skildrade världen genom vuxnas villkor.⁷¹ Detta är något som också Ann Boglind och Anna Nordenstam diskuterar i *Från fabler till manga 1* (2015).⁷² Boglind och Nordenstam tar avstamp i Kerstin Thorvalls kritik och kommenterar att den borgerliga barnlitteraturen skildrade olika vardagssysslor och högtider i en idealiserad form och att även familjeidyllen sattes på piedestal i denna typ av barnlitteratur.⁷³ Boel Westin och Kristin Hallberg diskuterar i avsnittet om den proggiga vardagsbetingade bilderboken hur den tidigare generationen av barnboksläsare ville stödja barnens rätt till modern och tidsenlig litteratur. Westin och Hallberg menade att den generation som vuxit upp med barnlitteratur som präglats av de tidigare borgerliga och Beskowska idealen ville ha en ny slags barnlitteratur som 1970-talets barn kunde relatera till:

Helt säkert var den nya politiskt inriktade barnbokstrenden en följd av de radikala tidssignalerna efter studentrevoltens år 1968. Det var 40-talets barn som revolterade mot sin barndoms borgerliga barnlitteratur. Med sina socialistiska bilderböcker jämnade de vägen för nya ämnesområden, barnens sociala situation. Daghemsbarn och skilsmässobarn kliver in i bilderboksvärlden.⁷⁴

---

⁶⁹ Westin 1985, s. 83.

⁷⁰ Westin 1985, s. 84.

⁷¹ Westin 1985, s. 84.

⁷² Ann Boglind och Anna Nordenstam, "Bilderböcker och serier", [s. 101 – 151.], *Från fabler till manga 1*, Gleerups, Malmö, 2015, s. 112.

⁷³ Boglind och Nordenstam 2015, s. 112.

⁷⁴ Westin 1985, s. 86.

I debattboken *Barn, böcker och samhälle* som gavs ut av Verdandi år 1970 kan man ta del av den tidigare nämnda debatt som hölls mellan Gunila Ambjörnsson, Rolf Knutsson, Inger och Lasse Sandberg samt Sven Wernström, i vilken de diskuterar den politiska barnboken.⁷⁵ Samtalet inleds med en diskussion om vad som egentligen menas med en politisk barnbok. Wernström menar att alla böcker är politiska, detta på grund av att de alla innehåller värderingar. Han menar att de medvetna författarna ofta är socialister eller reaktionärer som genom sina böcker vill utöva politisk påverkan. Ambjörnsson diskuterar sedan huruvida debatten borde handla om de politiska *funktionerna* barnböckerna har eller de politiska *syftena* barnböckerna har, alltså på vilket sätt påverkar man barn och vart syftar den medvetne författaren.⁷⁶

Sara Kärrholm diskuterar även i sin artikel ”Barnkulturen och det stora slaget om *verkligheten*” huruvida barn bör ta del av de orättvisor som förekommer i samhället, eller om de fortsättningsvis bör skyddas från detta.

Litteraturens och andra konstformers förhållande till verkligheten och till det omgivande samhället är också en fråga som ständigt aktualiseras i diskussioner om kulturens värden. Frågan har inte minst blivit brännbar inom barnkulturens fält, där det särskilt har handlat om huruvida barnen som kulturkonsumenter ska skyddas från verklighetens orättvisor och problem eller om det tvärtom är de vuxnas skyldighet att se till att kulturella representationer förmedlar verkligheten utan förmildrande omskrivningar. I vår samtid har dessa aktualiserats i samband med utgivningen av ”politiskt korrekt” litteratur för barn och med anledning av några förläggares vilja att censurera formuleringar och bilder i böcker för barn.⁷⁷

De diskussioner som Kärrholm nämner, som pågått kring barnkulturen och dess värderingar sedan 1970-talet, är fortfarande aktuella och behandlar samma frågor och kan nästan ses som parallella med den diskussion som pågår i dag. De teman som ofta behandlades i kulturen under den tiden var miljöförstöring och social jämlikhet, dessa teman är fortsättningsvis aktuella i dagens debatt

---

⁷⁵ Kerstin Allroth och Christer Sundström (red.), ”Den politiska barnboken”, *Barn, böcker och samhälle*, Bokförlaget Prisma/Föreningen Verdandi, Uppsala och Stockholm, 1970, s. 13.

⁷⁶ Allroth och Sundström 1970, s. 13.

⁷⁷ Sara Kärrholm, ”Barnkulturen och det stora slaget om verkligheten” [s. 103 – 118.], *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012. s. 103 - 104.

kring barnkulturens värderingar.⁷⁸ Kärrholm kommenterar även den strid om *verkligheten* som pågick under 1970-talet och hur svårt det kan vara att egentligen sätta fingret på vad som menas med just den verklighet man debatterade om då. Kärrholm menar att den syn på verkligheten som ofta kunde urskönjas ur debatten var att den utgjorde det råa och fula, icke-estetiska och handlar om orättvisa, våld och fattigdom – något som ofta kallas diskbänksrealism, till skillnad från den tidigare verklighet som skildrats, den som levt kvar från de tidigare bilderböckerna som utspelar sig på landsbygden och skildrar borgerliga och idylliska ideal. Under 2010-talet har bilderboken återigen börjat bli politisk. Dagens politiska klimat genomsyrar de flesta former av kultur, inte bara inom vuxenlitteraturen utan även inom barnlitteraturen. Genus, rasism, sexualitet och samhälle är nu återkommande teman i barnlitteraturen.⁷⁹

I Svenska barnboksinstitutets (SBI) bokprovsningsrapporter från 2012 och framåt kan man se en klart stigande trend inom den svenska barnlitteraturen där böcker som behandlar och kommenterar ämnen som till exempel genus, kroppens funktioner, sexualitet, etnicitet, politik, främlingsfientlighet, aktivism och miljöfrågor återigen börjat ges ut.⁸⁰ Under de senaste åren (2017–2020) har den svenska utgivningen av barnböcker verkligen fokuserat på att ge ut böcker som behandlar miljö- och klimatfrågor, aktivism, barnets rättigheter och även barnets roll i samhället.⁸¹ Det är alltså i synnerhet nu under de senaste tre åren som den svenska barnlitteraturen återgått till att skildra och diskutera de frågor som präglade 1970-talets politiska bilderböcker. Faktaboken som var vanlig på 1970-talet har även nu gjort en comeback och nu skrivs och publiceras en mängd olika faktaböcker för barn även i bilderboksformat, i fokus ligger miljön, rymden, kroppen och världen. Ett exempel på just en faktabok i bilderboksformat är Ingela Öhmans och Lina Sandells *Sopan – När sophögen försvann* (2013) som behandlar miljöförstöring och sopsortering på ett underhållande och pedagogiskt sätt.⁸²

---

⁷⁸ Kärrholm 2012, s.104.

⁷⁹ Anna Clara Törnqvist, "Gubbsjuka fantasier eller brännande realism" [s. 227 – 240.], *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 238.

⁸⁰ Svenska barnboksinstitutet (SBI), "Bokprovning" 2012 – 2018 <https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/>, (hämtat 16.2.2021).

⁸¹ Svenska barnboksinstitutet (SBI), "Bokprovning", 2012 – 2018 <https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/>, (hämtat 16.2.2021).

⁸² Bokförlaget.com, "Sopan", <https://bokforlaget.com/?s=sopan>, (hämtat 16.2.2021).

Också genuina bilderböcker som behandlar klimatfrågan har blivit allt vanligare, ett annat exempel utöver tidigare nämnda *Åta gräs*, är *Pudlar och pommes* (2016).⁸³ Båda böckerna behandlar klimathot, fattigdom och svält. *Pudlar och pommes*, som är skriven och illustrerad av Pija Lindenbaum, behandlar även migration och hur fattigdom och svält kan leda till att någon måste fly sitt hemland och hur det kan kännas och se ut när man som klimatflykting anländer till ett nytt land. Dagens politiska bilderbok behandlar samma teman som var aktuella redan på 1970-talet, men har även tagit in och vidgat de teman och frågor som anses relevanta för barn och unga i dagens politiska samhälle. Teman som också förekommer i dagens politiska bilderböcker, utöver klimatet, är exempelvis rasism, feminism och genus.

Något som även blir allt vanligare inom barnlitteraturen är litteratur om hur barn kan hantera sin ångest orsakad av frågor mycket större än de själva. Just klimatförändringarna har lett till att allt fler barn lider av klimatångest. Därför är det enligt många författare, pedagoger och barnboksförfattare viktigt och relevant att skildra detta ämne på ett underhållande och pedagogiskt sätt för att barnen ska kunna förstå och kunna bearbeta sin klimatångest.⁸⁴ Borde man inte fokusera på att motverka det som ger barnen klimatångest i stället för att helt enkelt acceptera att barn känner ångest och hopplöshet på grund av klimatkrisen? Detta är något som Lydia Wistisen diskuterar i sin artikel "Barnen sopar upp" i den socialistiska tidningen *Flamman*.⁸⁵ Hon ifrågasätter om det faktiskt är vettigt att det alltid är barnen som ska stå för lösningarna när det handlar om att motverka deras klimatångest och hopplöshet.⁸⁶

Den miljöpolitiska bilderboken under 1970-talet hade en märkbar agenda och politisk ton, och lyfte också fram lösningar på problemen redan i berättelserna, exempelvis Sprättens reningsverk. Den miljöpolitiska bilderboken under 2010-talet låter i stället läsaren själv försöka komma på olika lösningar genom öppna slut och hängande trådar. Bilderböcker är menade att läsas tillsammans med en vuxen, ansvaret för att stilla barnläsarens klimatångest faller då på den vuxna som läser

---

⁸³ Pija Lindenbaum, *Pudlar och pommes*, Lilla Piratförlaget, Stockholm, 2016.

⁸⁴ UR Samtiden, "Unga och klimatångest", Malin Bergström och Helene Grantz (WWF) 22.10.2019, <https://urplay.se/program/214656-ur-samtiden-unga-och-klimatangest>, (hämtat 9.2.2021).

⁸⁵ Lydia Wistisen, "Barnen sopar upp", *Flamman* 17.1.2019. <http://flamman.se/a/barnen-sopar-upp> (hämtat 09.02.2021).

⁸⁶ Wistisen 2019.

boken tillsammans med barnet. Bilderboken kan då ge möjlighet till didaktiska samtal om problemen som uppstår i boken och barnet kan tillsammans med en vuxen söka fram en lösning.

2.4 Forskningsläge

Den bilderboksteoretiska forskningen inleddes under slutet av 1960-talet då en grupp tyskspråkiga forskare gav ut en antologi om bilderboksstudier.⁸⁷ På svenskt håll tog Lena Fridell år 1977 inspiration från den tyska antologin och samlade in material för att kunna sammanställa en svenskspråkig mångvetenskaplig antologi om bilderbokens historia, resultatet blev *Bilden i barnboken* (1977).⁸⁸

Under 1980-talet utkom ännu en antologi bestående av en samling uppsatser om bilderboksforskning, *I bilderbokens värld*. Den är sammanställd av Kristin Hallberg och Boel Westin. I artiklarna i antologin diskuteras och analyseras bilderboken och dess historia mellan 1880 – 1980.⁸⁹ En stor del av forskningen om bilderboken handlar om hur bilderboken som konstform kan användas som ett didaktiskt medel inom undervisningen och hur bilderboken använts för olika syften genom historien. Westin lyfter i artikeln ”Superbarn, vardagsbarn och vilda bebisar” fram att man genom att studera barnlitteratur och bilderböcker kan uppnå en bättre förståelse för hur synen på barn och barndom har förändrats och utvecklats, detta eftersom barnlitteratur ofta speglar diverse normer och värderingar inom såväl samhälle som kultur. Man betonade fortsättningsvis barnets självständighet och vardag i kombination med fantasifulla resor och äventyr.⁹⁰

I sin bok *Inga gåbortsföremål* (2009) berättar Lena Kåreland om hur kulturdebatten såg ut i Sverige under 1960- och 1970-talen. Hon diskuterar bland annat begreppet diskbänksrealism, en litterär term som används för att beskriva en slags realism i vardaglig miljö. Kåreland beskriver detta begrepp som socialrealistiska skildringar av exempelvis missbruk, brottslighet och

---

⁸⁷ Rhedin 1992, s. 15.

⁸⁸ Lena Fridell (red.), *Bilden i barnboken*, Stegeland's, Göteborg, 1977.

⁸⁹ Rhedin 1992, s. 15.

⁹⁰ Westin 1985, s. 95. ”Superbarn, vardagsbarn och vilda bebisar. Svenska bilderböcker 1945 – 1980. [s. 55 – 98].

skilsmässor.⁹¹ I bilderböcker från 1970-talet förekommer ofta en stads- eller förortsmiljö och karaktärerna i böckerna tampas med vardagliga problem som exempelvis föräldrar som missbrukar, sociala orättvisor och dagis- och skolgång.

Sara Kärrholm, docent i litteraturvetenskap, och författaren Paul Tenngart samarbetade som redaktörer med antologin *Barnlitteraturens värden och värderingar* (2012). Den politiska bilderboken och dess skildringar av normer, värderingar och maktstrukturer får stor fokus i antologin. I artikeln ”Barnkulturen och det stora slaget om *verkligheten*” diskuterar Kärrholm värden och värderingar i tidskriften *Ord & Bild* under 1970-talet.⁹² Hon beskriver hur politiken fick en ny plats i barnkulturen och barnlitteraturen under 1960- och 1970-talet. I avsnittet ”Vargen kommer!” skriver Margaretha Ullström om hur barnlitteraturen gått från egocentrisk till ekocentrisk och hur barnlitteraturforskning med ekokritiskt perspektiv introducerades under 1990-talet. Ullström diskuterar bland annat Elina Drukers artikel ”Från dystopier till eco chic – miljökritiska bilderböcker från 1970-talet och i dag” (2010).⁹³

I nuläget utförs mycket forskning kring politiskt didaktiska bilderböcker med fokus på klimat. År 2020 utgavs två antologier med fokus på just klimatfrågan: *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*⁹⁴ och *Kulturell hållbarhet – vad är det?*⁹⁵. I *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur* kan man läsa om hur man kan använda sig av hållbarhetsdidaktisk litteratur för barn och unga inom undervisningen från förskolan och uppåt. Här är Almgren Whites artikel av särskild relevans för mig: ”Bilderbokens potential att i förskoleklass utveckla förståelse om människans aktiva roll för global hållbar utveckling”. Antologin *Kulturell hållbarhet – vad är det?* utgörs av 10 artiklar om begreppet kulturell hållbarhet; dess innehåll, dess användning och dess vetenskapliga relevans. Den artikel som för mig är av särskilt intresse och relevans är Cecilia Dahlbäcks och Eva Nordlinders

⁹¹ Lena Kåreland, *Inga gåbortsföremål*, Makadam förlag, Göteborg och Stockholm, 2009, s.64.

⁹² Kärrholm 2012, s. 103.

⁹³ Margaretha Ullström, ”Vargen kommer!” [s. 147 – 164.], *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s.159.

⁹⁴ Löwe, Corina och Nilsson Skåve, Åsa, *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*, Natur & Kultur, Stockholm 2020.

⁹⁵ Dahlbäck, Cecilia och Nordlinder, Eva, ”Sprätten lever än!”, s. 136 – 151, (red.) Degerman, Peter, Giritli Nygren, Katarina och Nyhlén, Sara, *Kulturell hållbarhet – vad är det?*, Makadam förlag, Göteborg och Stockholm 2020.

”Sprätten lever än!” i vilken de diskuterar Elmqvists omdebatterade bilderbok *Sprätten satt på toaletten* och den påverkan den haft på sina läsare under de 50 år sedan den publicerades för första gången och varför den fortfarande är relevant än i dag.

3 Teori och metod

I detta avsnitt redogör jag för den teori och metod som jag använder mig av för att analysera bilderböckerna och finna svar på mina frågor i avhandlingen.

Eftersom jag i avhandlingen intresserar mig för hur bilderböcker fungerar politiskt och didaktiskt är min teoretiska grund även litteratursociologisk. Nationalencyklopedin definierar litteratursociologin som ”en vetenskaplig gren inom litteraturvetenskapen och kultursociologin som söker analysera relationerna mellan dikt och samhälle och beskriva litteraturen som system och institution.”⁹⁶. Inom litteratursociologin intresserar man sig för samband mellan litteratur och samhälle. Avhandlingens frågeställningar om bilderböckernas politik och didaktik kan sägas vara litteratursociologiska.

Genom litteratursociologin vill man alltså finna samband mellan skönlitteraturen och samhället, vilket då även innefattar barnlitteraturen. Barnlitteraturen och i detta fall bilderboken, skildrar samhället på en sådan nivå att ett barn genom olika berättelser i samspel med illustrationer ska kunna få en uppfattning om hur samhället de lever i ser ut och hur det fungerar.

Min teoretiska utgångspunkt grundar sig således på litteraturredaktisk teori med fokus på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur, litteratursociologi och bilderboksteori. Jag använder mig av Åsa Nilsson Skåves och Corina Löwes antologi *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur* (2020), samt bilderboksanalys utgående från Maria Nikolajevas teoretiska verk *Bilderbokens pusselbitar* och *Barnbokens byggklossar* med fokus på tema och motiv, personskildringar, tid och miljö samt text och bild. Jag kommer att utgående från bilderboksanalysen studera vad som gör bilderböckerna politiska, vilken didaktisk

---

⁹⁶Nationalencyklopedin, ”litteratursociologi”. <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/litteratursociologi> (hämtad 21.04.2021).

funktion de har, hur tilltalet fungerar samt hur de två bilderböckerna skildrar miljöfrågor, klimathot och kapitalism. Jag vill också se ifall det förekommer gemensamma, tidstypiska eller liknande drag i de båda bilderböckerna samt jämföra dem med liknande bilderböcker, som exempelvis Pija Lindenbaums bilderbok *Pudlar och pommes* (2016).

Genom att analysera hur bilderböckernas komposition av text och bilder samspelar för att skildra politiska frågor som kapitalism och miljöpolitik, vill jag se hur bilderböckerna kan användas som didaktiska medel och i undervisande syfte. Jag kombinerar alltså Nikolajevas bilderboksteori med relevanta artiklar från Nilsson Skåves och Löwes antologi. Hur används alltså text och bild för att skildra politiska frågor och hur kan dessa bilderböcker sedan användas för att undervisa barn om detta.

3.1 Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i bilderböcker

Den miljö- och klimatdebatt som uppstod under 1960-talet har levt vidare under decennier och gjort ett starkt avtryck inom kulturen, såväl inom film som litteratur. Detta menar Nilsson Skåve och Löwe att i synnerhet märks i den stigande trenden av dystopiska berättelser för såväl unga som vuxna.⁹⁷

Nilsson Skåve och Löwe skriver i sin antologi att engagerande berättelser för barn och unga har en unik didaktisk potential.⁹⁸ Detta eftersom fiktiva berättelser om politiska frågor som exempelvis miljö och klimat har en möjlighet att röra sig genom tid och rum på ett sätt som verklighetsförankrade berättelser saknar.⁹⁹ De menar att alla berättelser, oavsett om de är fiktiva eller ej, står i dialog med sin samtid. Man kan alltså uppmuntra till diskussion och analys genom att skildra olika scenarier i en fiktiv berättelse som kan ge upphov till att den unga läsaren blir motiverad till ställningstaganden och handling. Men samtidigt är det viktigt att inte bidra till den klimatångest som blir alltmer vanlig bland unga i och med att situationen med klimatet blir alltmer

---

⁹⁷ Nilsson Skåve och Löwe 2020, s. 7.

⁹⁸ Nilsson Skåve och Löwe 2020, s. 7.

⁹⁹ Nilsson Skåve och Löwe 2020, s. 8.

påtaglig och hotfull.¹⁰⁰ Detta är även något som Reinhard Hennig diskuterar i sin artikel ”Fra flykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bilderbøker” i Nordisk ministerråds antologi från 2021.¹⁰¹

Kan bildebøker virkelig tematisere komplekse miljøproblemer, slik som global oppvarming, på en måte som tilsvarer barnehagebarns førforståelse og kognitive evner? Og kan bøkene gjøre dette slik at de ikke vekker angst, men formidler fremtidsenkning og handlingskompetanse – som er sentrale mål ved enhver form for utdanning for bærekraftig utvikling?¹⁰²

Hennig diskuterar och ifrågasätter i sin artikel hur och varför man bör använda skönlitteratur om global uppvärmning och ekokritik redan tidigt i undervisningen. Han vill med sin artikel belysa och diskutera att man i de tillvägagångssätt som samtidigt lär barn om det grava allvaret med klimatkrisen, även bör beakta barnens kognitiva och mentala funktioner. Detta för att motverka att barnen blir för rädda eller att de får ångest över ett ämne som är mycket större än de själva, samtidigt som de uppmuntras till att erhålla och använda den kunskap som de får i framtiden. Ansvaret ligger alltså på de som utformar läroplanen och lektionsplanerna som involverar klimatfrågor för att inkludera så mycket kunskap som möjligt, men på en lämplig nivå och i ett lämpligt format för att så långt som möjligt främja undervisningen och förebygga att barn får klimatångest.

Almgren White lyfter i sin artikel fram barnlitteraturens två grundläggande villkor. Det första villkoret är att barnlitteraturen har dubbla mottagare, den riktar sig alltså till både barn och vuxna. Vad barnet tar del av för litteratur bestäms i hög grad av de vuxna i barnets närhet. Det är också vuxna som skriver böckerna ämnade för barn, och därför är det deras syn på frågor och problem som syns i barnlitteraturen. Det är alltså den vuxna barnboksförfattaren som bestämmer hur klimatfrågan skildras i de böcker som barn läser om just klimatet, miljön och miljöförstöring. Barnlitteraturens andra villkor är att det finns olika tilltänkta målgrupper för olika kategorier inom barnlitteraturen. Bilderboken är exempelvis ofta tänkt för yngre barn som ännu inte lärt sig läsa

---

¹⁰⁰ Nilsson Skåve och Löwe 2020, s. 9.

¹⁰¹ Reinhard Hennig, ”Fra flykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bilderbøker”, *På tværs af Norden 2 Økokritiske strømninger i nordisk børneog ungdomslitteratur*, Nordisk ministerråd, Köpenhamn, 2021, s. 52 – 53.

¹⁰² Hennig 2021, s. 52 – 53.

helt självständigt. Bilderbokens innehåll måste alltså vara informativt och underhållande på en nivå som lämpar sig för den tilltänkta målgruppen. Detta innebär att den vuxna författaren ansvarar för att barnlitteraturen är kognitivt och moraliskt anpassad för målgruppen, så att svåra eller olämpliga ämnen kan undvikas helt eller förenklas på ett sätt som gör det lätt för barnet som läsare att ta in och behandla informationen i boken hen läser.¹⁰³

Genom att vuxna författare sätter sig in i barns förståelse och tolkning av de böcker de läser och får lästa för sig, kan författaren förmedla och förklara stora och svåra frågor som exempelvis klimatfrågor och miljöförstöring. Detta gäller inte enbart ämnets lämplighet för unga läsare, utan även tilltal och hur text och bild kombineras. Den engelska författaren Barbara Wall har myntat och urskilt tre begrepp för olika sorters tilltal som ofta används i barnlitteratur: *enkelt tilltal*, *samtidigt eller jämlikt tilltal* och slutligen *dubbelt tilltal*.¹⁰⁴ Nikolajeva lyfter även fram Walls forskning i *Barnbokens byggklossar* och påpekar att begreppen om tilltal nu också utökats med begreppet *mångfaldigt tilltal*. Med det mångfaldiga tilltalet menar Nikolajeva att man inte kan dra någon egentlig skiljelinje mellan enbart vuxna läsare och barnläsare.¹⁰⁵ Genom att analysera vilket tilltal som används i mitt material avser jag att utreda hur bilderböckerna skildrar miljö- och klimatfrågan och hur det sätt på vilket boken talar till läsaren kan påverka läsaren och ge upphov till förståelse och engagemang för klimatet.

Ett samtidigt tilltal riktar berättelsen till både barn och vuxna. Samtidigt tilltal innebär att både barnet som läsare och den vuxna som läsare tilltalas jämlikt, men detta sker på olika nivåer. Tilltalet till den vuxna läsaren är vid ett samtidigt tilltal mer implicit, det finns alltså mer att tolka i texten än vad ett barn kan förstå vid en första läsning, budskapet är dock det samma för både barnet och den vuxna. Almgren White lyfter i sin artikel fram det samtidiga tilltalets potential som en didaktisk strategi. Det samtidiga tilltalet kan rikta sig till den vuxna läsaren på så sätt att denne blir motiverad och engagerad vid högläsningen och därför gör högläsningen mera betydelsefull både för barnet och den vuxna läsaren.¹⁰⁶

---

¹⁰³Almgren White 2020, s. 86.

¹⁰⁴ Barbara Wall, *The Narrator's Voice. The Dilemma of Children's Fiction*, Macmillan, Basingstoke, 1991, s. 9.

¹⁰⁵ Nikolajeva 2017, s. 45.

¹⁰⁶ Almgren White 2020, s. 87.

Ett dubbelt tilltal innebär att texten talar över barnets huvud och i stället fokuserar på den vuxna läsaren som kanske läser för barnet i fråga, detta var vanligare i äldre didaktiskt moraliserande texter för barn, i vilka syftet var att fostra barnet medan det i stället var underhållande för den vuxna läsaren. Det dubbla tilltalet är enligt Wall ett tilltal i en negativ bemärkelse. Ett enkelt tilltal riktar sig enbart till barnet som läsare och inte den vuxna läsaren.¹⁰⁷

Sedan 1800-talet och den industriella revolutionen har människan på ett nytt och destruktivt sätt förorsakat näst intill oåterkalleliga skador på såväl klimat som ekosystem. Alla fabriker, infrastruktur och agrikultur har satt djupa spår i planetens ekosystem och mänsklighetens klimatpåverkan är ett faktum. En metod som många barnboks-författare tar till för att göra barn delaktiga i och medvetna om dessa klimatförändringar är just vardags- och klimatrealistiska skildringar i böcker tillhörande olika genrer. Många populära barn- och ungdomsböcker handlar i dag om samhällen som antingen är på väg mot en klimatkris eller som redan upplevt en klimatkris och sedan lever i en form av post-apokalyptisk värld, en värld där antropocen¹⁰⁸ och mänsklighetens påverkan gått för långt. Genom att skriva didaktiska böcker för barn och unga kan kunskap om klimatet och den stundande kris vi står inför och ett engagemang för att förebygga denna kris spridas och möjliggöras.

Boglund och Nordenstam ger i *Från fabler till manga 1* olika förslag på hur man ur ett didaktiskt perspektiv kan arbeta med bilderböcker tillsammans med både yngre och äldre barn. De framhäver att bilderbokens multimodalitet ger ypperliga ingångar till diskussioner och uppgifter kring tolkning. De menar att man tillsammans med barn kan diskutera kring text och bild, karaktärer, miljöer och annat för att utveckla barns förmågor i att läsa, tolka och analysera olika former av bilderböcker.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Almgren White 2020, s. 87.

¹⁰⁸ *Nationalencyklopedin*, "antropocen". Människans tidsålder, den geologiska tidsepok vi nu anses leva i, <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/antropocen> (hämtad 29.04.2021).

¹⁰⁹ Boglund och Nordenstam, 2015, s. 149 – 150.

3.2 Bilderboksanalys

Eftersom jag vill analysera hur klimathot och miljöförstöring skildras och illustreras i mitt material har jag valt att skapa en analysmodell utgående från de attribut Nikolajeva tar upp: tema och motiv, tid och miljö samt personskildring. Genom att använda de olika verktygen som Nikolajeva demonstrerar i *Bilderbokens pusselbitar* vill jag hitta likheter och skillnader mellan de olika bilderböckerna som utgör mitt material. I min analys har jag delat in de olika aspekter jag valt att fokusera på i olika kategorier; intrig, tema och motiv, tid och miljö, personskildring och text och bild.

Tema och motiv

I *Barnbokens byggklossar* beskriver Nikolajeva motivet som ett återkommande mönster i berättelsen. Berättelsens övergripande motiv kan även kallas berättelsens tema. Teman och motiv kan vara implicita (dolda eller underförstådda) eller explicita (öppna och klara).¹¹⁰ Det explicita temat för bilderböckerna i mitt material kan påstås vara miljöförstöring och klimathot, medan det implicita kan sägas vara en kamp för att förebygga detta samtidigt som man strider mot kapitalismen och förespråkar ett kollektivt tänkande och rättvisa. Dessa teman var återkommande i de socialistiska bilderböckerna under 1970-talet och är även i dag återkommande teman i de politiska bilderböcker som publiceras.

I politiska bilderböcker som behandlar demokrati, kapitalism och socialism målas karaktärerna ofta upp enligt stereotyper. Det klassiska motivet för kapitalismen är en självbelåten man iklädd kostym, hatt, mustasch.¹¹¹ Kapitalisterna kan ofta ses gnida sina händer mot varandra medan de hänler åt de övriga i berättelsen. Detta är något som Petter Lindgren tar upp och diskuterar i sin artikel "Skit & profit" i *Aftonbladet* 2012.¹¹² Där jämför han den bild som Elmqvist använt för att

---

¹¹⁰ Nikolajeva 2017, s. 89.

¹¹¹ Michael Mark Cohen, "Cartoons For Socialism", *Cartooning Capitalism*, <http://www.cartooningcapitalism.com/cartoons-for-socialism> (hämtat 4.3.2021).

¹¹² Petter Lindgren, "Skit & profit", *Aftonbladet* 31.8. 2012. <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/8wRIEw/skit--profit> (hämtat 9.2.2021).

illustrera Sprätten med frontfiguren för det populära brädspelen Monopol, som även han har kostym, hög hatt och mustasch.

Genom att författare skildrar en politisk agenda i bilderboksformat får barnet som läsare en didaktisk och samtidigt underhållande inblick i hur politiken ser ut på ett plan lämpligt för målgruppen. Detta kan exempelvis ske med hjälp av realistiska och igenkänningsbara narrativ och berättelser som ett barn kan relatera till, exempelvis Elmqvists bilderbok om hur en rik sprätt, bajs och fabriker förstör miljön, eller med hjälp av Suids och Nordqvists berättelse om hur det är att växa upp i ett land som påverkas så starkt av klimatet som Eritrea. Således kan en bilderbok, genom att författaren anpassar en politisk agenda och uppmärksammar politiska frågor så att de lämpar sig för den tilltänkta målgruppen, fungera som ett ypperligt medium för att förmedla politiska budskap till barn.

Tid och miljö

”Miljön i en bilderbok etablerar den situation i vilken handlingen utspelar sig”.¹¹³ Nikolajeva beskriver miljöskildringen som antingen *integrerad* eller som *bakgrundsmiljö*. Den integrerade miljön är enligt henne oundgänglig för berättelsen, den är nödvändig för att berättelsens helhet inte ska gå förlorad, berättelsen kan alltså inte äga rum i någon annan miljö än den som finns i berättelsen. En berättelse som handlar om en viss kultur eller ett visst folkslag bör utspela sig i en miljö som korresponderar med dessa. När det gäller bakgrundsmiljöer, miljöer som bara figurerar i bakgrunden och inte egentligen adresseras eller interageras med, är de inte lika väsentliga för handlingen. De kan förvisso ge ledtrådar om var och när berättelsen utspelar sig eller om vilken ställning en karaktär har i samhället, men det är ingenting som egentligen behöver ha någon direkt relevans eller betydelse för berättelsen.¹¹⁴

Personskildringar

Bilderböcker, liksom andra berättelser, inleds ofta med att huvudkaraktären eller huvudkaraktärerna i boken presenteras och beskrivs. Läsaren får veta hur karaktären ser ut, vilka egenskaper karaktären har, vilka mål och drömmar som gömmer sig inom personen.¹¹⁵ Det är genom karaktären som

---

¹¹³ Nikolajeva 2000, s. 117.

¹¹⁴ Nikolajeva 2000, s. 117.

¹¹⁵ Nikolajeva 2000, s. 139.

handlingen tar sig framåt och det är genom karaktärens handlingar och känslor som berättelsen får sin form.

Nikolajeva diskuterar dilemmat med tolkningen av litterära karaktärer och huruvida de ska ses som verkliga personer eller om de helt enkelt ska ses som spegelbilder av författarens erfarenheter och åsikter.

Vi kan hantera dem ur ett psykologiskt perspektiv, som bärare av vissa psykologiska egenskaper. Vi kan också hantera dem biografiskt, som spegelbilder av deras författares liv och åsikter. Vi kan slutligen se karaktärer som idébärare eller språkrör för ideologier och övertygelser, som mönsterbilder för unga läsare i deras socialiseringsprocess.¹¹⁶

Enligt Nikolajevas text kan man alltså försöka se karaktärerna i bilderböckerna som språkrör för de politiska åsikter och de åsikter och erfarenheter som författarna besitter. Karaktärerna kan fungera som förebilder för barn som läser böckerna genom bilderbokens didaktiska funktion.

Bilden kan ha en kompletterande funktion till texten, och presenterar karaktärens utseende och fysiska attribut. Bilderboken har också en unik möjlighet att presentera bi- eller bakgrundskaraktärer som inte omnämns i texten men i stället skildras i illustrationerna. Dessa bikaraktärer kan fungera som en kontrast till huvudkaraktären eller ge en djupare inblick i eller en trovärdig bakgrund till berättelsen.¹¹⁷

Jag vill i analysen undersöka hur karaktärerna porträtteras och skildras för att narrativet ska gå framåt. Hur målas karaktären Sprätten och grannen Osman Zula upp i jämförelse med Imani? Finns det något underliggande i personskildringen som ger läsaren en mer positiv inställning till Imani och en negativ inställning till Sprätten och Osman Zula?

---

¹¹⁶ Nikolajeva 2017, s. 147.

¹¹⁷ Nikolajeva 2000, s.140.

Text och bild

Text och bild kan samspela på ett flertal olika sätt i en bilderbok. Nikolajeva har i *Bilderbokens pusselbitar* försökt att kategorisera bilderböcker enligt hur samspelet mellan text och bild ser ut. Kategorierna är: symmetrisk bilderbok, kompletterande bilderbok, expanderande bilderbok, kontrapunktisk bilderbok och ambivalent bilderbok.¹¹⁸

En bilderbok kan vara symmetrisk, alltså bestå av två parallella berättelser där både text och bild i princip säger samma sak, Nikolajeva påpekar att detta leder till en redundans och informationen som fås från de två parallella berättelserna blir överflödig. I en kompletterande bilderbok fyller ord och bild i varandras luckor och kompenserar de otillräckligheter som förekommer. I en expanderande bilderbok förstärker bilderna texten, texten är starkt beroende av bilderna för att berättelsen ska kunna förstås. Detta kan även vara omvänt, alltså så att texten förstärker bilderna i stället. I en kontrapunktisk bilderbok behövs texten för att läsaren ska förstå bilderna och tvärtom. I en ambivalent bilderbok skapas en konflikt mellan ord och bild. De överensstämmer inte med varandra och förvirring uppstår.¹¹⁹

Det har länge pågått en debatt kring huruvida illustratören ska ha en pedagogisk stil eller befinna sig i så kallad "barnhöjd".¹²⁰ Om man vid en bilderboksanalys endast fokuserar på antingen texten eller bilden, i stället för att beakta båda aspekterna, kan en del av berättelsen gå förlorad. Detta eftersom bilderboken som medium består av just ett förhållande och samspel mellan text och bild. Detta är något som också kan ses i en undersökning utförd av författaren Perry Nodelman. Nodelmans undersökning utfördes så att han för studenter och barn enbart läste texten ur en bilderbok och sedan bad dem att förklara handlingen. Samma sak gjorde han också genom att enbart visa bilderna ur en bilderbok för studenterna och barnen. Resultatet visade att såväl studenter som barn hade stora svårigheter att återge händelseförloppet. Nodelman ville med sin studie visa att såväl bild som text behövs vid läsningen av en bilderbok – utan den ena fungerar

---

¹¹⁸ Nikolajeva 2000, s. 22.

¹¹⁹ Nikolajeva 2000, s. 22.

¹²⁰ Marita Lindgren-Fridell, "Barns reaktioner inför bild, särskilt barnboksbild", [s. 9 – 31.], Lena Fridell (red.), *Bilden i barnboken*, Stegeland, Göteborg, 1977, s. 24.

inte heller den andra för att göra en bilderbok förståelig.¹²¹ Här vill jag undersöka hurdana förhållanden text och bild har i mitt material.

I den traditionella episka bilderboken, som kanske är den typ av bilderbok som de flesta är bekanta med, är det texten som för handlingen framåt. Ann Boglind och Anna Nordenstam kommenterar dock att detta förändrats i 2000-talets bilderbok. I dagens moderna bilderbok har det blivit vanligare att relationen mellan text och bild är starkare än tidigare. Den dialog som i dag finns mellan text och bild i moderna bilderböcker gör att bilderna, som tidigare främst fungerat som utsmyckning, får en tydligare funktion när det kommer till tolkning av bilderbokens intrig.¹²² Det har alltså skett en utveckling i den moderna bilderboken som öppnat nya dörrar och gett upphov till vidare tolkning av kombinationen av text och bild.

Några begrepp som förekommer i analysen är simultansuccession, ikonotext och intraikonisk text. Simultansuccession är ett grepp där flera olika moment i en och samma bild illustreras i en och samma bild, det kan exempelvis vara hur en och samma karaktär avbildas när den skuttar fram över ett uppslag eller när den flänger runt och städar. Nikolajeva exemplifierar simultansuccession med ett uppslag där Sven Nordqvist illustrerat karaktären Mamma Mu som gungar.¹²³ Ikonotext är ett begrepp myntat av Kristin Hallberg. Ikonotext används inom bilderboksforskningen för att beskriva det samband som finns mellan text och bild i en bilderbok.¹²⁴ Nikolajeva betonar i *Introduction to the Theory of Children's Literature* (1996) vikten av den interaktion som försiggår mellan text och bild, och menar att bilderbokens påverkan på läsaren inte kan ske om det inte finns en samverkan mellan text och bild.¹²⁵ En intraikonisk text är en typ av text som förekommer i en illustration och som på något vis kommenterar eller säger emot det primära verbala i berättelsen.¹²⁶ Det kan exempelvis vara en skylt, en lapp, graffiti eller ett skyltfönster som avbildats i en illustration. När det kommer till progiga bilderböcker som utspelar sig i förorter, exempelvis *Lotta i Hallonby*, kan man se graffiti i hissar och plakat, reklamer och skyltar i stadsmiljön. Dessa

---

¹²¹ Boglind och Nordenstam 2015, s. 107.

¹²² Boglind och Nordenstam 2015, s. 101.

¹²³ Nikolajeva 2000, s. 111.

¹²⁴ Nikolajeva 2000, s. 15.

¹²⁵ Maria Nikolajeva, *Introduction to the Theory of Children's Literature*, Tallinn Pedagogical University, Tallinn, 1996, s. 18.

¹²⁶ Nikolajeva 2000, s. 82.

kan fungera som en slags tids- och miljömarkör och placerar berättelsen i en tid som går att identifiera.

4 *Sprätten satt på toaletten* (1970)

I detta kapitel presenterar jag min analys av Annika Elmqvists bilderbok *Sprätten satt på toaletten* (1970). Analysen är indelad i fem underkapitel enligt vad som behandlas. I avsnitt 4.1 presenteras bilderbokens intrig, i 4.2 tema och motiv, avsnitt 4.3 tid och miljö och i avsnitt 4.4 och 4.5 persongestaltning respektive text och bild.

4.1 Intrig

Sprätten satt på toaletten handlar om en fabriksdirektör, en sprätt, som bara bryr sig om pengar. Han påstår att han inte kan investera i ett reningsverk eller ett filtreringssystem trots att utsläppen från fabriken påverkar miljön och livskvaliteten i staden. Fabrikens utsläpp leder till att luften och vattnet förorenas, invånarna inte kan bada i sjön, fisken blir för giftig för att ätas och dör, och luften blir så förorenad att det inte längre går att andas. För att råda bot på problemet går stadens invånare samman och stormar in i sprättens kontor för att sätta honom på plats. De kräver att han tänker om och investerar sina pengar i ett filtreringssystem till fabriken, för varför ska alla andra lida för att bara han ska ha det bra? *Sprätten satt på toaletten* berättar på ett pedagogiskt sätt med olika rim och illustrationer om miljöförstöring och kapitalismens påverkan på samhället och miljön. Samtidigt försöker Elmqvist även förmedla vikten av ett kollektivt beslutsfattande framom ett individuellt beslutsfattande.

4.2 Tema och motiv

Dagens bilderböcker tar enligt Dahlbäck och Nordlinder sällan upp klimatfrågan på samma sätt som tidigare. I tidigare bilderböcker kan människan och hennes relation till miljön närmast beskrivas som ett gift som måste motverkas innan det förstör hela planeten. Dahlbäck och

Nordlinder menar att i dag skildras i stället naturen och människans relation till den i ett gladare och mer positivt ljus. Teman som behandlas i dagens bilderböcker, som även var populära teman under 1970-talet, är enligt dem medmänskliga problem såsom flyktingpolitik.¹²⁷ Detta är dock något jag anser att kan diskuteras, kan man verkligen påstå att dagens bilderböcker skildrar naturen och människans relation till den på det sätt som Dahlbäck och Nordlinder påstår, har inte just de bilderböcker som behandlar klimat- och flyktingpolitiken samma ton som tidigare, alltså att människan inte bara skadar planeten utan också allt och alla som bebor den? Jag tolkar det som att Dahlbäck och Nordlinder menar att de politiska bilderböcker som publiceras i dag kanske har en mera positiv ton och inte är lika direkt påtagligt politiska och vänsterinriktade som tidigare, men att de ändå skildrar de problem som mänskligheten står inför om inte något görs för att motverka dessa problem.

Den politik vi ser i dagens bilderbok är därför inte lika radikalt och märkbart vänsterinriktad som tidigare. Under 1970-talet låg fokus på att skildra verkligheten på ett så realistiskt sätt som möjligt, till skillnad från i dag då bilderböckers politiska budskap ofta ligger undangömt i såväl text som illustrationer och nästan måste läsas mellan raderna för att uppfattas. Detta betyder inte att bilderböckerna i dag på något sätt är mindre politiska än tidigare, utan fokus ligger i stället på att samtidigt skapa estetiskt tilltalande barnlitteratur.

Annika Elmqvists bilderbok handlar om miljöfrågan och hur kapitalismen påverkar miljön och livskvaliteten negativt. Fabrikens utsläpp, som illustreras i form av exkrement och giftig rök påverkar stadens miljö mycket negativt. Vattnet blir så smutsigt att barn som badar i viken där fabriken är belägen blir sjuka, fiskarna dör eller blir giftiga, växtligheten vissnar bort och dör och luftkvaliteten blir så dålig att den inte går att andas.

Näe vi har sett tillräckligt. Det du har gjort – det är förskräckligt.

För att det ska bli nåt gjort får vi ta över allihop. /

Om bara en bestämmer går allt på sned /

Det allra bästa är när alla får va med. ¹²⁸

---

¹²⁷ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 150.

¹²⁸ Elmqvist [1970] 2012, s. 15.

Invånarna i staden får till slut nog av Sprätten och hans egoistiska leverne och går samman för att stoppa miljöförstöringen och kapitalismen. Genom kollektivt tänkande och gemensamt ägande får stadens invånare stopp på hur Sprätten förstör miljön och viken blir ren och fin igen, luften renas och växtligheten slår ut i blom. Alla är nöjda och glada, till och med Sprätten, nu får han sitta på toaletten så mycket hans hjärta behagar utan att det går ut över miljön.

Elmqvists bilderbok diskuterar även vikten av allas lika värde, kollektiv bestämmanderätt och demokrati. På ett uppslag går stadens invånare samman för att tillsammans rädda viken från sprättens miljöfarliga fabrik. Ord som *vi*, *alla* och *allihop* stryks upprepade gånger under för att markera vikten av kollektivt beslutsfattande och demokrati.¹²⁹ Trots att Sprätten inledningsvis är problemet så exkluderas han inte av de övriga utan får möjligheten att delta och bli en del av lösningen.¹³⁰ Att ett kollektivt beslutsfattande och demonstrationer mot det som ses som orättvist får ett lyckligt slut syns även i Hultbergs och Edvinssons bilderbok *Lotta och daghemmet* där invånarna i Hallonbyn ordnar en demonstration fullt utrustade med plakat och ramsor för att få tillräckligt med daghemsplatser för alla barn i Hallonbyn. Demonstrationen lyckas och berättelsen slutar med att ett nytt daghem planeras i Hallonby. Vänsterinriktade och socialistiska åsikter och värderingar genomsyrade de flesta politiska bilderböcker som publicerades under 1970-talet och inte bara Elmqvists *Sprätten satt på toaletten*.

Elmqvists bilderbok tar också upp hur inte bara Sprättens fabrik ger upphov till sopor och utsläpp, utan att det i alla fabriker blir saker över; hon exemplifierar med att kalla kök för ”mat-fabriker” och att det också därifrån kommer sopor och rök. Hon fortsätter dock med att poängtera att Sprättens fabrik är mycket större än ett vanligt kök och att hans sopor inte tas om hand och sopsorteras som vanliga sopor ur ett kök – utan i stället släpps de ut rakt i vattnet i viken!¹³¹ Dahlbäck och Nordlinder diskuterar syftet och motivet med Elmqvists bilderbok. Böckerna om Sprätten var enligt Elmqvist ett medvetet val för att göra barn medvetna och delaktiga i samhällets realiteter, dock är hon tveksam inför att skildra klimatsituationen för barn i dagens läge eftersom

---

¹²⁹ Elmqvist [1970] 2012, s. 14.

¹³⁰ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 140.

¹³¹ Elmqvist 1970 [2012], s. 8.

den verklighet klimatet nu står inför kan bli för skrämmande för barn.¹³² I dag är dock frågor gällande miljö- och klimatpolitik oerhört aktuella. Världen står inför en klimatkris och den globala uppvärmningens stadiga framfart gör att en skrämmande framtid med klimatrelaterade katastrofer är ett oundvikligt faktum. Allt fler unga aktiverar sig i klimatpolitiken och förändrar sin livsstil för att på en individnivå kunna minska på sitt koldioxidavtryck och den negativa effekt deras avfall har på klimatet och miljön. Denna aktivering i den miljöpolitiska rörelsen bland unga beror mycket på den unga klimataktivisterna Greta Thunberg och den debatt hon fick i rullning genom rörelsen #FridaysForFuture år 2018.¹³³ Genom att väva in frågor om klimatet i litteratur ämnad för barn och unga kan författare och organisationer involverade i miljö- och klimatpolitiken nå ut till den yngre generationen, den generation vars framtid sägs stå på spel, och på så sätt nå ut med information och skapa ett engagemang för klimatet hos dem.

I sin artikel ”Bilderbokens potential att i förskoleklass utveckla förståelse om människans aktiva roll för global utveckling” tar Anette Almgren White upp en relevant fråga, som på sätt och vis tangerar Dahlbäck och Nordlinders diskussion – hur tar man upp ett så allvarligt budskap som klimatkrisen i en bilderbok när den tilltänkta målgruppen i huvudsak är barn?¹³⁴ Barnlitteraturen tillhör en kategori som har ett dubbelt tilltal och riktar sig således både till vuxna och till barn. Almgren White kommenterar även att det ofta är just den vuxna som avgör vad som är lämpligt för barnet att läsa och därför riskerar barnlitteratur som behandlar svåra ämnen att undvikas.¹³⁵ I *Sprätten satt på toaletten* är budskapet om att kapitalismen och dess likgiltighet är skadlig för såväl miljö som människa så tydligt att det nästan blir skrattretande och riskerar att bli ignorerat. Saida och Nordqvists *Äta gräs* kan te sig mera svårtolkad för ett barn, även för en vuxen läsare kan det vara svårt att få grepp om alla metaforer och det implicita budskapet om klimathotet.

---

¹³² Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 141.

¹³³ Fridays For Future, <https://fridaysforfuture.org/>, (hämtat 30.05.2021).

¹³⁴ Almgren White 2020, s. 86.

¹³⁵ Almgren White 2020, s.86.

4.3 Tid och miljö

Sprätten satt på toaletten utspelar sig i en stad under vad som kan antas är 1970-talet, vilket illustreras genom att olika delar av staden samt fabriken målas upp som något alldagligt och bekant för utgivningsåret. Elmqvist var under 1970-talet bosatt i Sundsvall. Under slutet av 1960-talet fanns en mycket aktiv vänsterrörelse med starkt engagemang för miljöfrågor. Under 1970-talet skakades Sundsvall som industristad av ett flertal miljöskandaler, bland annat hade staden stora problem med luftföroreningar relaterade till fabriksutsläpp. Detta kan ha väckt och närt Elmqvists starka engagemang och intresse för miljön och miljöpolitiken och gett inspiration till berättelserna om *Sprätten*.¹³⁶

Att det är just under 1970-talet som berättelsen utspelar sig kan vidare kopplas till att toaletten, som *Sprätten* så nöjt sitter på är en vattenklosett som inte är kopplad till ett lokalt vattenreningsverk. I Sverige fanns det under 1970-talet fortfarande stadsdelar där vattenklosetterna inte var kopplade till vattenreningsverk, vilket faller sig tidstypiskt i Elmqvists bilderbok. Den inverkan som vattenklosetten har på miljön är också något som ständigt ifrågasätts, detta eftersom mängden vatten som krävs för att upprätthålla vattenklosetten kan vara väldigt stor. Avföringen och toalettpappret som spolas ner i vattenklosetten förorenas också ytterligare av diverse tungmetaller och andra ämnen som förekommer i vattnet, vilket försvårar avsättningen av avfallet som kunde renas och användas som gödsel.¹³⁷ *Sprättens* oanslutna toalett kan således kopplas till ytterligare en aspekt av miljö- och resursfrågan. Att *Sprätten* dock väljer att ansluta sin toalett så att hans avföring spolas rakt ut i viken där invånarna badar, fiskar och njuter av den omgivande naturen kan dock ses som något oerhört själviskt. *Sprätten* förefaller också väldigt nöjd över detta beslut, vilket kan ses i illustrationen på sidan 8, där en leende *Sprätt* håller sig för näsan och meddelar att han tippat skit och råder andra att inte komma nära. Den enda som vinner på detta är *Sprätten*, symbolen för kapitalismen som bokstavligen skiter i vem som råkar illa ut, han har ju fabriken, skiten och pengarna – vad mer kan man önska sig?

¹³⁶ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 142.

¹³⁷ *Nationalencyklopedin*, "Vattenklosett", <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vattenklosett> (hämtat 09.05.2022).

I början av *Sprätten satt på toaletten* är miljön ren och fin. Illustrationerna går i vitt och svart och visar hur träd och växtlighet frodas och mår bra. Människorna som syns i illustrationen är glada och avslappnade och avnjuter det vackra vädret vid viken.¹³⁸ På nästa sida får läsaren se hur Sprättens fabrik sakta sprider giftigt avfall både i luft och vatten och vattnet färgas gulbrunt vartefter Sprättens bajs släpps ut ur fabriken.¹³⁹ Efter att Sprätten byggt sin fabrik ser miljön förstörd ut. Det ligger döda fåglar på vägarna, träden slokar, vattnet som tidigare var klart går nu i toner av svart, brunt och gult, döda fiskar flyter vid vattenytan och luften är fylld av giftig rök.¹⁴⁰ *Sprätten satt på toaletten* väcker en sådan avsmak för Sprättens fabrik och alla utsläpp att det känns som att man som läsare inte kan annat än föreställa sig den förorenade luften och lukten av vattnet kring fabriken. Elmqvist själv har berättat om hur hon påverkades av att som liten stå vid ån i Linköping och se bajsorvar flyta förbi i vattnet och kanske var detta något som bidrog till att hon sedan blev aktiv inom miljöpolitiken, att se något sådant i sin närmiljö som liten.¹⁴¹

Genom att inte direkt specificera var eller när *Sprätten satt på toaletten* egentligen utspelar sig är det lätt för läsaren att själv föreställa sig de fabriker och industriområden som existerar i dennes närhet. De flesta orter i Norden har i dag industriområden där fabriker och industrier trängs för att inte störa det omgivande samhället. Fabriker i dag har kanske bättre filtreringssystem och avfallshanteringen från fabrikerna är av högre kvalitet, detta eftersom fabrikerna i dagens läge är tvungna att följa lagstiftningen och upprätthålla en viss standard vid regelbundna kontroller för att inte bli nedstängda. I dag är det exempelvis tvång på att fabriksutsläpp måste hanteras på ett visst sätt för att inte orsaka skada på grundvatten och luftkvaliteten.¹⁴²

Bokserien om Sprätten och hans kapitalistiska miljöförstöring kan te sig tidlös, men om man är bekant med världshistorien så kan man urskilja att varje bok om Sprätten kretsar kring en politisk fråga och har samband med händelser som är brännande för just den tid då boken givits ut. Den första i serien kan exempelvis kopplas till de problem som många städer, exempelvis Sundsvall,

---

¹³⁸ Elmqvist [1970] 2012, s. 4.

¹³⁹ Elmqvist [1970] 2012, s. 5.

¹⁴⁰ Elmqvist [1970] 2012, s. 9.

¹⁴¹ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 139.

¹⁴² Riksdagen.se, "Industriutsläppsförordning (2013:250)", https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/industriutslappsforordning-2013250_sfs-2013-250 (hämtat 10.08.2021).

råkade ut för med bil- och fabriksutsläpp. Den andra boken om Sprätten som skrevs 1987 kan kopplas till kärnkraftsolyckan i Tjernobyl våren 1986 och den tredje boken från 2005 tar upp de miljö- och samhällsproblem som vi tampas med än i dag – såsom skövlingen av regnskogen och utfiskningen av haven.¹⁴³ Elmqvists böcker om Sprätten är alltså politiska bilderböcker som behandlar frågor om samtidens politik, men är trots detta tidlösa eftersom dessa problem förekommer och är på tapeten än i dag.

4.4 Personskildring

Sprätten, bilderbokens huvudperson, målas upp som en snål och girig man med ett självbelåtet flin.¹⁴⁴ Han personifierar kapitalismen och fungerar som dess ansikte utåt i Elmqvists bilderbok. Hans beslut och motvilja inför att spendera ens en bråkdel av sin förmögenhet för att låta bygga ett reningsverk motiveras med att han tror att han ska bli utfattig, han måste ju kunna köpa villor och bilar för de pengar han får in från fabriken.¹⁴⁵

Sprättens miljöförstöring och kapitalistiska tyranni fortsätter även i de två följande bilderböckerna och Elmqvists didaktiska anti-kapitalistiska och anti-miljöförstörelskampanj likaså. I den andra boken *Sprätten på toaletten kommer igen* (1987) får Sprätten höra att man kan tjäna oerhört mycket pengar på kärnkraft. Utan förvarning avskedar han alla anställda och omvandlar fabriken till ett kärnkraftverk.¹⁴⁶ Inte heller här vidtar han några säkerhetsåtgärder för att förebygga att miljön eller de som bor i närheten ska påverkas. Från kärnkraftverket läcker det ut giftiga radioaktiva ämnen och snart blir folk i staden återigen sjuka på grund av Sprättens likgiltighet gentemot sina medmänniskor och miljön. I den tredje boken om Sprätten, *Sprätten går för långt!* (2005) köper Sprätten upp nästintill hela världen. Han köper alla hav, skolor, företag och mycket annat och snart vill medborgarna återigen hämnas.

---

¹⁴³ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 140.

¹⁴⁴ Elmqvist [1970] 2012, s. 4.

¹⁴⁵ Elmqvist [1970] 2012, s. 17.

¹⁴⁶ Annika Elmqvist, *Sprätten på toaletten kommer igen*, Öga Hand, 1987, s. 8.

Bild 1, Sprätten gnider sina händer och smider planer för fabriken i *Sprätten satt på toaletten* (1970).¹⁴⁷

Sprätten, illustrerad i bild 1, har alltid kostym, en privatchaufför som skjutsar omkring honom i hans stora dyra bil, tjänstefolk i sin stora villa och en stor grind med texten ”Sprättefrid” som separerar de övriga i staden från hans egendomar. I en av illustrationerna har Sprätten en brosch där det står ”jag är rik”.¹⁴⁸ Detta kan återkopplas till det som Lind kallar ”proggens direktörskliché” från tidigt 1900-tal, och han hänvisar i sin text till politikern och filantropen Knuth Agathon Wallenberg som alltid bar tecknet för Serafimerorden¹⁴⁹ på bröstet vart han än gick.¹⁵⁰ Att Sprätten någonsin skulle tilldelas en medalj från Serafimerorden är dock mycket osannolikt eftersom den som tilldelas medaljen ska ha utfört en humanitär eller samhällsgagnande gärning. I den tredje boken om Sprätten tilldelas han dock ekonomipriset till Nobels minne efter att han gett sig in i livsmedelsbranschen och skapat ”monsterhöror” och ”monstertjurar”.¹⁵¹ Lind beskriver den

¹⁴⁷ Elmqvist [1970] 2012, s. 4.

¹⁴⁸ Elmqvist [1970] 2012, s. 10.

¹⁴⁹ *Nationalencyklopedin*, ”Serafimerorden”. Sveriges högsta orden.

<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/serafimerorden> (hämtat 4.3.2021).

¹⁵⁰ Lind 2013, s. 126.

¹⁵¹ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 140.

stereotypa direktören som ständigt förekommer inom proggen, en beskrivning som också bär en slående likhet med Elmqvists sprätt, som en sadistisk sociopat med cylinderhatt och frack.¹⁵² Det är alltså ingenting konstigt med att han inte bara har en bajsfabrik och ett livsfarligt kärnkraftverk, utan han har också gjort sig till ett stort namn inom livsmedelsindustrin. Sprätten målas upp som en karaktär som ska väcka avsmak och missnöje hos läsaren och fungerar som en didaktisk metafor för kapitalismen och dess själviska och skadliga inverkan på livskvaliteten och miljön för dem som inte är lika rika eller oempatiska som Sprätten.

Bild 2, de arga invånarna stormar Sprättens kontor i *Sprätten satt på toaletten* (1970).¹⁵³

Stadens invånare, som finns i bild 2, fungerar som en namnlös kollektiv karaktär som illustrerar fabriken påverkan på miljön och kollektivismens uppror mot kapitalismen, som illustreras av den egenyttige Sprätten. De är trötta och arga på att Sprätten förstör viken och stormar in till hans kontor för att ta honom i kragen. Deras missnöje byggs upp och blir starkare allt eftersom bokens handling rör sig framåt. Missnöjet syns tydligt i en illustration som förstärks av texten ”Men

¹⁵² Lind 2013, s. 126.

¹⁵³ Elmqvist [1970] 2012, s. 14.

mänskorna var inte glada.”, de utbrister saker som ”Inte äta.”, ”Inte bada.” och ”Inte andas!” för att illustrera sin frustration över hur Sprättens fabrik inverkat på livet i staden där fabriken är belägen.¹⁵⁴ Det starka missnöjet leder alltså till att invånarna slutligen gör revolt mot Sprätten och genom gemensamma krafter tvingar de Sprätten att ta ansvar för den skada han förorsakat dem och miljön och de får till slut tillbaka både miljö och aktiviteter. Sprätten målas således i kontrast till invånarna upp som en avskyvärd karaktär. Läsningen ska väcka avsmak och missnöje över hur fabriksägare och deras tillvägagångssätt skadar både miljön och den gemene människan för sin egen vinning.

Genom att måla upp Sprätten som kapitalismens ensamma ansikte utåt i kontrast till mängden invånare som sedan kollektivt gör uppror, illustrerar Elmquist hur folket eller kollektivet är kapabla till att göra uppror för att få förändringar till stånd.

4.5 Text och bild

Texten i *Sprätten satt på toaletten* är till största delen skriven på rim och kombinerar text som beskriver och för handlingen framåt. Samtidigt kombineras texten med små uttalanden i form av pratbubblor och citat från karaktärerna, exempelvis Sprättens ”Nu kan ni sätta på kaffet!” och invånarnas arga protester. Fabriksutsläpp och miljöförstöring förklaras på ett enkelt och underhållande sätt, och läsaren får lära sig att om man inte tar hand om naturen blir den skadad. Språket som används är enkelt och kort och lämpar sig väl för att läsas för och tillsammans med barn i dagis- eller förskoleåldern. Såväl vuxna som barn kan finna glädje i den raka teckningsstilen och kanske lära sig ett och annat om miljön och kapitalismen.

Sprätten satt på toaletten är en ”expanderande” eller ”förstärkande” bilderbok. En stor del av handlingen utgörs av pratbubblor och förtydligande illustrationer.¹⁵⁵ Elmquist kombinerar också en del av berättelsens huvudsakliga text med just pratbubblor, exempelvis på sidan 13, där en liten figur nere i högra hörnet ställer frågan ”Men va ska vi göra?”, som en avslutning till rimmet i

---

¹⁵⁴ Elmquist [1970] 2012, s. 11.

¹⁵⁵ Nikolajeva 2017, s. 22.

texten ovanför.¹⁵⁶ Frågan leder också till att medborgarna till slut går samman och tar beslutet att de ska storma Sprättens kontor på följande uppslag.

Berättelsen består av korta små stycken som kompletteras med illustrationer som förstärker det som sägs i texten, exempelvis illustrationer av fabriken som spyr ut rök, invånarna som badat i viken och blivit täckta av smuts och de sjuka och döda fiskarna som flyter med magen upp mot vattenytan på grund av fabriksutsläppen. Elmqvist har också strategiskt placerat ut små uttalanden och pratbubblor vid en del av karaktärerna i illustrationerna, exempelvis hos fiskarna och fåglarna på den första sidan. Texten hade kunnat fungera på egen hand i diktform, men en stor del av budskapet och underhållningsvärdet hade nog gått förlorat om läsaren inte samtidigt kunde titta på illustrationerna. Det är också genom de små textraderna bredvid karaktärerna i bilderna som läsaren får reda på mera om Sprätten, stadens invånare och fabriken. Genom de små citaten bredvid bilderna illustreras Sprättens arrogans och de övriga invånarnas besvikelse över att inte kunna leva som vanligt på grund av Sprättens fabrik och dess negativa påverkan på miljön.

Bild 3, Sprätten, invånarna och fabriken i *Sprätten satt på toaletten* (1970).¹⁵⁷

Utan illustrationerna försvinner en stor del av berättelsen, likadant blir det om texten försvinner, handlingen påverkas och blir oförståelig. Det är kombinationen av text och bild som gör Elmqvists berättelse läsvärd. De små korta textraderna utgör en salig blandning av rim och enkelt talspråk

¹⁵⁶ Elmqvist [1970] 2012, s. 13.

¹⁵⁷ Elmqvist [1970] 2012, s. 8 – 9.

och för onekligen intrigen och karaktärsutvecklingen framåt. Sprätten börjar både i text och bild som en snål, egennyttig och nästintill avskyvärd karaktär som i sin illasittande kostym och höga hatt står ovanför alla de övriga invånarna i staden. Efter invånarnas uppror får Sprätten en utskällning och krymper bokstavligen ihop i illustrationerna.

Elmqvists sätt att kombinera text och bild utgör en intressant kombination. Illustrationerna är enkla och texten handskriven. Dock kan det diskuteras huruvida texten verkligen behöver rimma eller om budskapet hade kunnat gå fram bättre eller sämre om texten varit skriven som vanlig prosa. Nikolajeva menar i *Bilderbokens pusselbitar* att många bilderböcker innehåller avsnitt skrivna på vers och således kallas versberättelser. Hon påpekar dock att den versifierade texten sällan tillför någon skillnad till berättelsen, med Lennart Hellsings verk som ett exemplifierande undantag.¹⁵⁸ Att texten i bilderböcker rimmade kan vara till stor nytta när det kommer till att läsa bilderböcker. Boglind och Nordenstam diskuterar i artikeln ”Barnlyrik” i *Från fabler till manga 1* hur rim och ramsor underlättar läsinläringen hos barn. De hänvisar till forskning som inte bara visar att barn som från tidig ålder får höra olika rim och ramsor lättare lär sig att läsa, de får också genom poesi och dikter en större kännedom om sig själva.¹⁵⁹ Barn bearbetar också känslor och intryck genom att skriva dikter. Dikter och ramsor har på så vis en didaktisk funktion. Genom att skriva bilderböcker på rim kan man bidra till att texten lättare stannar i minnet hos barnet. Berättelsen blir på så sätt kvar att bearbetas i barnets tankar, vilket slutligen leder till att bilderbokens handling och budskap stannar kvar hos barnet.¹⁶⁰

Många äldre böcker för barn är skrivna på rim och utsmyckade med vackra illustrationer som nästan ser ut som skolplanscher att hänga på väggen. Denna typ av kombination av text och bild var särskilt typisk för det som man under 1970-talet kritiserade och kallade för borgerlig barnlitteratur.¹⁶¹ Elmqvists karikatyrliknande illustrationer och text med användning av nödrim och talspråk är en slags parodi på den tidigare kritiserade barnlitteraturen. Men inte heller denna typ av text och bild var fullständigt tillfredsställande för kritikerna, trots att Elmqvist fick många

---

¹⁵⁸ Nikolajeva 2000, s. 51.

¹⁵⁹ Boglind och Nordenstam, ”Barnlyrik”, [s. 247 – 275.], *Från fabler till manga 1*, Gleerups, Malmö, 2015, s. 272.

¹⁶⁰ Boglind och Nordenstam 2015, s. 247.

¹⁶¹ Boglind och Nordenstam 2015, s. 112.

fina recensioner av författare som Lennart Hellsing och Peter Ortman, blev också Elmqvists bilderbok hårt kritiserad. Den finländska författaren Irmelin Sandman Lilius gick rakt på sak när hon år 1970 kommenterade bilderboken i *Hufvudstadsbladet* och beskrev Elmqvists bilderbok som ”ful och tråkig och genant illa ritad.”¹⁶²

Illustrationerna i *Sprätten satt på toaletten* är mycket enkla och kan nästan beskrivas som skissartade, Dahlbäck och Nordlinder beskriver dem som naivistiska.¹⁶³ Stilen påminner om karikatyr med sina något enkla tuschteckningar där karaktärerna mest ser ut som potatisar med ansikten. Pelle Andersson, litteraturkritiker och litteraturredaktör på *Aftonbladets* kulturredaktion, beskriver i sin recension för *Aftonbladet* från 2011, Elmqvists tecknarstil som ”rak” och ”nyenkel”, och han anser att i och med att världen är så pass galen som den är i dag, bör Elmqvists bilderbok få en renässans.¹⁶⁴ Såsom tidigare nämnts, kan Sprättens utseende närmast liknas vid den klassiska frontfiguren för det klassiska brädspellet Monopol. Han målas upp som en stereotyp kapitalist iklädd kostym, mustaschpydd och med en märkbar och nästan hånfull likgiltighet gentemot sina medmänniskor och miljön. Denna teckningsstil förekom ofta under 1970-talet då många författare valde att fokusera på budskapet med litteraturen framom estetiken. I stället för att skapa idylliska och vackra illustrationer ville många fokusera på att skildra verkligheten, som kanske inte alltid är så vacker och estetiskt tilltalande, precis som Elmqvists bilderbok. Kärrholm kommenterar i ”Barnkulturen och det stora slaget om *verkligheten*” att kritiken mot barnlitteratur med fokus på politiska eller ideologiska budskap framom estetik egentligen är obefogad eftersom barnlitteraturens utformning och innehåll inte kan skiljas åt utan risk för att förlora sin centrala funktion.¹⁶⁵

---

¹⁶² Petter Lindgren, ”Skit & profit”, *Aftonbladet*, 2012. <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/8wRIEw/skit--profit> (hämtat 9.2.2021).

¹⁶³ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s.140.

¹⁶⁴ Pelle Andersson, ”Upp till kamp för Sprätten”, *Aftonbladet*, 2011, <https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/kawx1L/upp-till-kamp-for-spratten> (hämtat 30.05.2021).

¹⁶⁵ Kärrholm 2012, s. 114.

Bild 4, pärmbild till *Sprätten satt på toaletten* (1970).¹⁶⁶

*Sprätten satt på toaletten*s pärm, försätts- och eftersättsblad har en knallgul färg, precis som en varningsskylt som varnar för skadliga eller giftiga ämnen. Pärmens pryds även, precis som gula varningsskyltar och varningstejp, med svarta ränder, som för att markera det giftiga och miljöskadliga innehållet.¹⁶⁷ På pärmen ses också fabriken med sina långa skorstenar som spyr ut svart rök och även Sprätten själv där han sitter på sin tron av porslin. Bilderbokens illustrationer är främst svartvita, men det förekommer inslag av gult och brunt för att markera vissa ord, för att förstärka skadorna på miljön och viken där fabriken är belägen. Avsaknaden av färgglada illustrationer är ett genomgående tema i just Verdandis bilderböcker. Kristin Hallberg kommenterar detta i *Läs mig – sluka mig!* (2002) och menar att det främst kan bero på tryckkostnaderna och omsättningen, men att det även kan vara ett medvetet val för att stärka den sparsamma färgsättningens effekt på berättelsen och dess illustrationer. Den sparsamma

¹⁶⁶ Elmqvist [1970] 2012. <https://www.karnevalforlag.se/bocker/spratten-satt-pa-toaletten/>. (hämtat 12.10.2021).

¹⁶⁷ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 145.

användningen av färg i illustrationerna kan också vara medveten för att inte ta uppmärksamheten från det allvarliga budskapet i berättelsen.¹⁶⁸

Bild 5, användning av gul färg för effekt i *Sprätten satt på toaletten* (1970).¹⁶⁹

Elmqvists enkla men slagkraftiga teckningsstil kan vid en första anblick, precis som Sandman Lilius skrev i sin recension i *Hufvudstadsbladet* beskrivas som ful och mindre estetiskt tilltalande. De stundvis karikatyrliknande illustrationerna gör att bilderboken främst känns lockande för en vuxen läsare och inte för ett barn som söker färgsprakande och rolig underhållning som annars är en relativt genomgående företeelse inom bilderboksvärlden. Att *Sprätten satt på toaletten* känns mera tilltalande för den vuxna läsaren vill jag påstå att är en av de ledande orsakerna till att *Sprätten satt på toaletten* än i dag upprätthåller sin kultstatus och fortsätter att köpas och läsas trots att den publicerades för första gången för 50 år sedan. Enligt Dahlbäck och Nordlinder kan de som hade möjlighet att läsa boken som barn, innan den plockades bort från diverse bibliotek på grund av sitt moralpredikande innehåll, anse att den har ett sentimentalt värde och att den utsöndrar en slags

¹⁶⁸ Kristin Hallberg, *Läs mig – sluka mig!*, Natur & Kultur, Stockholm, 2002, s. 266.

¹⁶⁹ Elmqvist [1970] 2012, s. 12.

nostalgi som hjälpt att forma dem och den relation de har till miljön och miljöpolitiken i dag.¹⁷⁰ Barnläsaren kan i stället antas önska mera estetiskt tilltalande bilder med mycket färg, form och textur – framom enkla illustrationer med enbart ett fåtal färger som accent. Språket i *Sprätten satt på toaletten* är dock enkelt, slagkraftigt och underhållande. Den ständiga upprepningen av ordet ”skit”, lockar nog många unga läsare till boken eftersom det är lite förbjudet att prata om, vilket Helsing och Lind redan poängterat. Texten i sig självt är också mycket pedagogisk och inga ord torde kännas särskilt främmande för någon i den tilltänkta målgruppen. Elmqvist lyfter inte bara fram vikten av att vara rättvis och samarbetsvillig, utan hon förklarar också hur en fabriks verksamhet gör så att det skapas avfall i form av sopor och rök, och hur dessa typer av avfall påverkar miljön.

Elmqvists bilderbok har ett dubbelt eller samtidigt tilltal och riktar sig till såväl unga som vuxna läsare. Nikolajeva diskuterar Walls begrepp och forskning om tilltal och lyfter fram att det dubbla tilltalet ofta används i en negativ bemärkelse, och kan liknas vid dubbelmoral, medan det samtidiga tilltalet i stället ger en mer positiv bild av tilltalet, trots att det egentligen gäller samma typ av tilltal.¹⁷¹ *Sprätten satt på toaletten* kan påstås ha just denna form av tilltal eftersom den inte talar över barnets huvud till den vuxna läsaren, utan också talar till barnet genom såväl språk som illustration. Barnläsaren kan tillsammans med den vuxna läsaren underhållas av illustrationerna medan den vuxna läser texten, samtidigt som den vuxna läsaren också kan relatera till och underhållas av innehållet.

Dahlbäck och Nordlinder påpekar dock att det inte finns någon omfattande forskning kring hur vi påverkas i vuxen ålder av det vi läst som barn.¹⁷² Men Dahlbäck berättar ändå i artikeln om hur hon läste boken som barn och menar att det var något med handlingen som ”brände sig fast” i hennes minne. I vuxen ålder gjorde Dahlbäck en omläsning av boken för att kunna ta fasta på vad det var med just *Sprätten satt på toaletten* som hade skapat en så stark reaktion och som etsat sig fast i hennes tankar som barn.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 147.

¹⁷¹ Nikolajeva 2017, s. 45 – 46.

¹⁷² Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 147.

¹⁷³ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s.147.

Det jag minns: De ledsna människorna som fått bajs på sig när de badat i vattnet. En människa som bara förstörde för andra och skrattade. Den döda fisken i vattnet. Jag minns kopplingen mellan fabriken och den förstörda sjön, insikten om orsak och verkan. Detta gjorde mig arg på Sprätten som bara brydde sig om sig själv, förstörde och smutsade ner för andra. Slutet minns jag inte, men ilskan och orättvisan.¹⁷⁴

Det som alltså etsade sig fast var inte det lyckliga slutet och den gemensamma ansträngningen för att ställa allt till rätta, utan som Hellsing kommenterade i sin recension av boken – anallhumorn, den förmodade koprofilin som finns hos barn.¹⁷⁵ Det var också orättvisan och den förstörda naturen som ju skulle finnas till för alla och inte bara för Sprätten.¹⁷⁶ Dahlbäck förknippade också det industriområde som fanns i hennes hemtrakter med boken och det gav en känsla av ilska och bitterhet hos henne redan i ung ålder. Hon förknippade fabrikerna och deras utsläpp med Sprättens girighet och självbelåtenhet.¹⁷⁷

Den politiska bilderboken kan alltså ge upphov till starka åsikter och känslor hos läsaren oavsett ålder och kan förstärkas genom en omläsning senare i livet. Hur läsning påverkar minnet och forandet av självet är något som även diskuterats av bland andra Cecilia Pettersson i *Märkt av det förflutna: Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen* (2009) och Karl Lindqvist i artikeln ”Att minnas sin barndom” i antologin *Barndomslandskap: Texter om att minnas och berätta* (1997).¹⁷⁸ Dahlbäck lyfter dock vidare fram hur det fortfarande saknas någon omfattande forskning om hur de böcker vi läst som barn faktiskt följer med oss och påverkar oss i vuxen ålder, hon vill därför genomföra en omläsning av *Sprätten satt på toaletten* för att göra en egen minnesläsning och ta reda på hur och varför exempelvis Elmqvists bilderbok etsade sig fast hos henne.¹⁷⁹ Dahlbäck som redan vid en tidig ålder läste Elmqvists bilderbok i flera omgångar berättar om hur boken gav ett starkt och livslångt intryck. Hon berättar om hur hon redan innan tonåren blev vegetarian och medlem i Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök under slutet av 1970-talet. Elmqvists berättelse om Sprätten och den orättvisa han förorsakade andra hade satt

---

¹⁷⁴ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 148.

¹⁷⁵ Lennart Hellsing, *Aftonbladet*. Recension återges i *Sprätten satt på toaletten* 2012.

¹⁷⁶ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 148.

¹⁷⁷ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 148.

¹⁷⁸ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 147.

¹⁷⁹ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 147.

ett så djupt spår i henne redan under barndomen att det följde med henne in i vuxen ålder. Hon är än i dag aktiv inom klimat- och miljöfrågor.¹⁸⁰

5 *Äta gräs* (2019)

I detta kapitel presenterar jag min analys av Sami Saids och Sven Nordqvists bilderbok *Äta gräs* (2019). Analysen är indelad i fem underkapitel enligt vad som behandlas. I avsnitt 5.1 presenteras bilderbokens intrig, i 5.2 tema och motiv, i avsnitt 5.3 tid och miljö och i avsnitt 5.4 och 5.5 persongestaltning respektive text och bild.

5.1 Intrig

Äta gräs tar sin början i en by i Eritrea. Den lilla flickan Imani Lillian Mau berättar om hur hon måste gå långt, ända till andra sidan berget för att hämta vatten till sin mamma. På vägen tillbaka till byn jagas hon av grannens elaka getter som tycker om att stångas och bitas. Också grannens döttrar är elaka och hejar på getterna som jagar Imani. Snart finns inget vatten kvar i hinken. Imani fortsätter berätta om torkan och hur törstiga alla är, såväl majsplantor som människor skakar och sträcker sig mot himlen i väntan på regn. Imanis granne Osman Zula är en krämare¹⁸¹ som utnyttjar bybornas törst och hunger och försöker sälja sina värdelösa uppfinningar som han garanterar har effekt. Snart köper alla i byn hans regnmolnshåvar och hans solmagneter, som ju till allas överraskning visar sig vara helt värdelösa uppfinningar. En dag anklagar Osman Zula Imani för att ha stulit hans pengar, då ryter Imanis mamma ifrån och skäller ut Osman Zula. Det är ju inte Imani som stulit några pengar, det är ju *han* som har stulit *deras* pengar! Det visar sig snart att det i själva verket är Osman Zulas döttrar som tagit pengarna och köpt en leksaksbil från kiosken. Imanis mamma kräver att Osman Zula och hans döttrar ordnar en fest och bjuder byborna på mat, annars kommer de aldrig att förlåta dem för vad de gjort. De slaktar den fetaste geten med de

---

¹⁸⁰ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 148 – 149.

¹⁸¹ *Nationalencyklopedin*, "krämare". <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/ordbok/svensk/krämare>, (hämtat 8.3.2021).

vassaste hornen och alla äter sig mätta och dricker sockerdricka. Det är ”den bästa dagen”, tycker Imani.

5.2 Tema och motiv

Sami Saida debut inom bilderboksvärlden, med illustrationer av Sven Nordqvist, är en berättelse om fattigdom, kapitalism, social orättvisa och klimatet. I berättelsen som äger rum i en namnlös eritreansk by lider människorna till följd av det hårda klimatet. Människorna kan inte själva påverka det klimat de bor i, men de lever i en ständig kamp mot den dödliga torkan som gör att all växtlighet vissnar bort, och mot de skoningslösa regnperioderna då marken är för torr för att suga upp vattnet så att byn översvämmas och sopor och ohyra virvlar runt i vattnet kring bybornas fötter. Genom att ta del av en liten flickas vardag i hennes hemby i Eritrea, får läsaren en inblick i hur livet kan se ut för andra människor runt omkring i världen. Said hämtar inspiration från sin egen barndom och sin egen hemby i Eritrea för skapandet av berättelsen.

Människorna som bor i Imanis by i Eritrea skuldbelägger sig själva och undrar varför de måste bestraffas och lida av klimatet. De sträcker armarna mot himlen och vädjar till solen och molnen som kände deras förfäder, de klagar och undrar vad de gjort för att bli ovänner med dem.

Det är när människorna i byn klagar och gråter som mest som kapitalismen visar sitt giriga ansikte. Imanis granne, Osman Zula, tar tillfället i akt och försöker kränga på alla bybor sina uppfinningar. Han har uppfunnit specialhåvar som man kan samla in regnmoln med för att råda bot på torkan, och även solmagneter som ska dra till sig solen och dess strålar under regnperioden. Han utnyttjar sina medmänniskors desperation och vända för sin egen vinning och ser inte problemet med att göra andras lidande till följd av klimatet till sin egen privata kassako.

I bakgrunden skymtas jämt och ständigt grannens getter. De är skoningslösa när det kommer till att stängas och bitas, detta är något Imani är mycket väl medveten om eftersom hon ofta får ta emot just denna behandling från getterna. Getterna kan jämföras med Sprättens fabrik; de tuggar i sig allt och förstör omgivningen vilket försvårar livet för de andra i byn. De äter upp majs som

desperat försöker växa i torkan, de äter sopor och de äter till och med kläderna som hänger på tork så att Imanis mamma blir tvungen att laga dem med tygbitar som hon hittar.

I slutet av berättelsen gör byborna, i ledning av Imanis mamma, revolt mot Osman Zula och kräver att han ber dem om förlåtelse för att han lurat dem på alla deras pengar. Osman Zula ordnar en fest som gör byborna glada igen, men Osman Zula och hans döttrar får skämmas för hur de behandlat de övriga i byn. Detta initiativ från moderns sida påminner om hur de missnöjda invånarna i *Sprätten satt på toaletten* konfronterar Sprätten och tvingar honom att öppna plånboken och låta bygga ett reningsverk för att nå försoning med miljön och de övriga invånarna i staden.

Existensen för många av jordens arter, på sikt även människan, är hotad av klimatförändringar, förändringar som förorsakats av mänsklig aktivitet. Jordens uppvärmning på grund av koldioxidutsläpp, rovdrift på djur och miljötillgångar samt miljöförstöring till följd av människans aktivitet har satt outplånliga spår på jorden.¹⁸²

Eritrea är ett av de länder i världen som starkt påverkas av klimatförändringarna. I de nordiska länderna är koldioxidutsläppen enorma till skillnad från i Eritrea. Till skillnad från Sprätten och den tydliga analogin för kapitalismen och dess inverkan på miljön och klimatet i Elmqvists bilderbok, är det inte människorna i Imanis by som förstör miljön och påverkar klimatet, utan i stället lever de på en plats på jorden där klimatet påverkats av övriga nationers koldioxidutsläpp och skadeverkan på miljön. Det som i stället illustrerar kapitalismen i *Åta gräs* är Osman Zulas girighet och de sätt på vilka han utnyttjar de övriga bybornas desperation och lidande. Han kapitaliserar på detta lidande och säljer uppfinningar som han påstår ska kunna lösa problemen med klimatet i byn. Men hur skulle en håv och en liten magnet som man placerar på taket kunna påverka något så stort som skador på ozonlagret och regnperioder som förorsakar översvämningar?

De sociala orättvisorna lyser starkt i Saida och Nordqvists bilderbok, Imanis familj och de övriga i byn lider av fattigdom, svält och törst, medan Osman Zulas familj inte verkar påverkas av detta. De har pengar, och får mera pengar av de övriga som de sedan utan eftertanke spenderar på krimskrams som leksaksbilar och annat. Det enda Imani anser att hon behöver är hon själv, hennes

---

¹⁸² Almgren White 2020, s. 81.

mamma och hönan Roro. Hon vet att hon inte har mycket, men hon låter sig inte påverkas av detta och genom sin berättelse visar hon för läsaren att man kan vara lycklig och ha det bra trots att man inte har så mycket mer än varandra.

Äta gräs kan sägas vara en politisk bilderbok om kapitalism, social orättvisa, klimatförändringar och klimathot. Dess innehåll kan användas som en metod för att illustrera hur människor på andra sidan jorden påverkas av klimatförändringarna som till stor del förorsakas av västvärldens koldioxidutsläpp. Almgren White menar i sin artikel att skönlitteraturen kan användas som ett kompletterande medel till faktabaserade läromedel för att ge andra perspektiv om människan som en del av naturen i dess relation till omvärlden.¹⁸³ Genom att läsa boken tillsammans med ett barn kan barnet få en inblick i hur deras sätt att leva kan hjälpa eller stjälpa någon annan. Boken kan exempelvis väcka frågor och tankar kring sophantering, fattigdom och svält.

Äta gräs är inte en klimatkritisk bok i samma stil som *Sprätten satt på toaletten*, men klimatets påverkan på handlingen och karaktärernas liv omnämns genomgående, men också här ligger kapitalismen i fokus. Osman Zula utnyttjar de andra bybornas desperation för sin egen vinning. Han är den enda som påstår sig sälja sådana saker som kan motverka klimatets påverkan på bybornas liv, byborna som inte vet bättre och lever under svåra förhållanden av svält och törst litar blint på honom och snart har de flesta i byn köpt hans värdelösa uppfinningar.

Pija Lindenbaums bilderbok *Pudlar och pommes* från 2016 är ett exempel på en modern bilderbok som behandlar just klimat- och flyktingfrågan som den ser ut i dag. I Lindenbaums berättelse lever tre små hundar ett lyckligt liv, de har potatis, en simbassäng och varandra. En dag tar potatisen slut, simbassängen torkar ut och till råga på allt har någon slängt en stor sten i bassängen. Hundarnas liv och så gott som allt de gladdes åt har alltså tagits ifrån dem. De packar ihop sina saker och beger sig ut på en farlig resa över havet i jakten på ett nytt, tryggt hem.¹⁸⁴ Under resans gång far den minsta av hundarna, lilla Vovve, illa och bärs iland som en ”stilla och platt strumpa”. Vid ankomsten till en ö möts de av tre pudlar. Två av pudlarna är snälla och ger dem mat, filter och sovplatser. Den tredje pudeln vill absolut inte att de stackars flyktingarna ska få stanna hos

---

¹⁸³ Almgren White 2020, s. 84.

¹⁸⁴ Pija Lindenbaum, *Pudlar och pommes*, Lilla Piratförlaget, Stockholm, 2016.

dem, trots att de är trötta och rädda efter sin långa resa. Den motvilliga pudeln vill inte dela sin ö eller sina pommes med dem.

Lindenbaums bilderbok tar upp flyktingfrågan på ett sätt som även barn i tidig ålder kan förstå. Om någon är i nöd och mat och husrum finns i överflöd, varför kan man inte dela med sig? Sandlådeamentaliteten är ett vanligt förekommande fenomen hos barn och många barn vill inte dela med sig av leksaker eftersom de hade den först. *Pudlar och pommes* fungerar alltså utmärkt som medium för att förklara flyktingpolitik, svält och klimat för den tänkta målgruppen. I en recension för *Expressen* skriver Gunilla Brodrej: ”Jag vill att varenda unge på en flyktingmottagning ska få sitta i ett varmt knä och lyssna på den här. Att de ska känna att de snälla pudlarna fortfarande är i majoritet.”¹⁸⁵ *Pudlar och pommes* kan alltså ses som en bilderbok som på ett didaktiskt och pedagogiskt sätt tar upp och synliggör ett problem som i och med globaliseringen blir allt vanligare i barns vardag. Om de inte själva kommer från en familj som flytt sitt hemland, så känner de via sin omgivning någon som flytt tillsammans med sin familj för att säkra en tryggare tillvaro och får genom bilderbokens handling en inblick i hur det kan gå till när någon måste fly sitt hemland.

Pudlar och pommes tar också upp klimatfrågan i form av torka och svält, detta genom att illustrera hur deras pool torkat ut och att deras potatis tar slut vilket leder till att karaktärerna blir tvungna att lämna sitt hemland. Detta kan jämföras med berättelsen om Imani. Hennes by genomlider månader av såväl torka som svält men även översvämningar. Anledningen till dessa klimatförändringar är i båda berättelserna väldigt implicit, om läsaren är medveten om hur den globala uppvärmningen påverkar vatten och grödor, så kan denne förstå varför karaktärerna i Lindenbaums och Saids och Nordqvists berättelser påverkas av dessa händelser. Om läsaren, exempelvis ett barn, inte är medveten om hur klimatet påverkar miljön runt omkring dem, och hur de i sin tur påverkar klimatet, kan en del av berättelsens budskap gå förlorat.

Hennig menar dock att användningen av djur som huvudkaraktärer i en bilderbok som skildrar klimatfrågan skapar ett slags avstånd, eftersom det inte är *människor* som får utstå konsekvenserna av den globala uppvärmningen, men samtidigt inbjuder det till reflektion, igenkänning och

---

¹⁸⁵ Gunilla Brodrej, ”Fler skulle må bra av att göra en riktig pudel”, *Expressen* 5.9.2016, <https://www.expressen.se/kultur/fluor-skulle-ma-bra-av-att-gora-en-riktig-pudel/> (hämtat 5.3.2021).

empati.¹⁸⁶ De bilderböcker som i sin tur faktiskt skildrar människor fokuserar främst på att i stället allegoriskt och implicit skildra klimatfrågan ur ett realistiskt livsperspektiv där såväl klimat som brister i sophantering spelar in i berättelsens handling, men inte är lika tydliga – som boken om Imani och hennes by i Eritrea.¹⁸⁷ Almgren White menar dock att en gestaltning av människans, miljöns och djurens relation som *interdependent* kan leda till att barnet som läsare får en större förståelse för hur deras livsstil påverkar den miljö som inte bara barnet lever i, utan även djur som exempelvis isbjörnen lever i. Ett interdependent förhållande innebär i detta fall att människan, naturen och djuren är beroende av varandra för att kunna överleva.¹⁸⁸

Vidare diskuterar Almgren White i sin artikel hur läroplanen gällande förskoleklasser sedan 2018 ska innehålla och behandla hållbarhet, ekologi och den gemene individens ansvar över sin relation till naturen och miljön. Ämnen som kan diskuteras och behandlas är exempelvis källsortering och sophantering.¹⁸⁹ Genom att lära barn om hur de kan och bör inverka på klimatet genom att exempelvis sortera familjens avfall på rätt sätt eller att genom andra medel motverka att klimatet påverkas negativt, kan de erhålla en känsla av samband och en starkare relation till miljön runtomkring dem.¹⁹⁰

Ett exempel på en bilderbok som illustrerar just vikten av sophantering är Ingela Öhmans *Sopan – När sophögen försvann* (2013) som handlar om Sopan som bor i ett litet hus i skogen. Sopan orkar inte sortera sitt avfall och därför växer högen med sopor ute på gården. När hon kritiserar för sitt sätt att hantera avfallet blir hon arg och bestämmer sig för att leka i soporna i stället. Hon skär sig snart på en glasbit och inser att avfallet kan vara farligt både för henne och för andra och bestämmer sig för att göra sig av med det. Öhmans bok om Sopan behandlar miljöförstöring och sopsortering på ett didaktiskt och underhållande sätt och lär barn hur de ska sortera sina sopor för att säkert och smidigt kunna göra sig av med avfall. I *Äta gräs* berättar Imani mindre utförligt om hur byn hanterar sitt avfall, men hon berättar att när det blir översvämning så simmar sopor och råttor runt på marken. Byns hantering av avfall kan därför antas vara bristfällig, men det kan också vara ett

---

¹⁸⁶ Hennig 2021, s. 53.

¹⁸⁷ Hennig 2021, s. 54.

¹⁸⁸ Almgren White 2020, s. 85.

¹⁸⁹ Almgren White 2020, s. 81.

¹⁹⁰ Almgren White 2020, s. 81.

sätt för Said och Nordqvist att belysa hur extrema översvämningarna faktiskt är och hur byn och dess invånare påverkas av detta.

Saids och Nordqvists bilderbok skildrar likt Elmqvists bilderbok kapitalismen genom att använda sig av giriga och snåla karaktärer. Dessa karaktärer utnyttjar sina medmänniskor i byn för sin egen vinning och underhållning. Byborna har enkla, slitna och lappade kläder, medan Osman Zula i stället har hela och rena kläder. Likt Sprätten bär han kavaj och hatt och målas i de flesta illustrationer med ett stort och hånfullt flin – han njuter av de andras olycka och sin egen framgång. Saids bilderbok skildrar en realistisk berättelse om hur det är att leva just där klimatets påverkan är så stark. Explicit fokus ligger i stället på kapitalism och social orättvisa. I sin recension i *Expressen* diskuterar Isa Andersson just detta, hur bokens budskap ligger undàngömt i berättelsen och att det krävs omläsningar. Andersson menar att vid varje omläsning så framkommer något nytt som bygger på berättelsen och gör det implicita budskapet om kapitalism, fattigdom och klimathot mer tydligt för läsaren. Hon jämför även läsaktens med gräsätande nötkreaturs matsmältningsprocess, och förtydligar med kommentaren att *Äta gräs* kräver ”idissling och omtuggning”.¹⁹¹

Ålder kan ha en stor inverkan på hur väl ett budskap som vävts in i handlingen tas emot av läsaren. Tilltalet i bilderböcker är varierande, en del bilderböcker tilltalar endast barnet som läsare, vilket syns både på språket och illustrationerna.¹⁹² Andra tilltalar både den vuxna som kanske läser för barnet och barnet självt. Det tilltal som riktar sig till den vuxna utgörs ofta av mer implicita illustrerade eller textuella detaljer, det finns helt enkelt ett underliggande budskap med berättelsen som kan gå över huvudet på ett barn som inte har samma erfarenheter och kognitiva egenskaper som en vuxen. Denna typ av tilltal förekommer i *Äta gräs*. Ett barn kan ha svårigheter med att se det implicita budskapet i berättelsen och lägger i stället fokus på att grannen Osman Zula och hans döttrar är elaka. Den vuxna läsaren som kanske har mera information och kunskap om exempelvis Eritrea, krämare, fattigdom och klimathot, kan lättare få fram och tolka det implicita budskapet.

---

¹⁹¹ Isa Andersson 2019.

¹⁹² Nikolajeva 2017, s. 44.

Att *Åta gräs* har ett mer implicit budskap om klimat och kapitalism kan eventuellt bero på att Said i huvudsak är en författare som skriver för vuxna. *Åta gräs* är hans debut inom barnboksvärlden och det kan tänkas ha en inverkan på berättelsen, kanske det när det kommer till klimattematiken egentligen är en bilderbok för just vuxna. Nikolajeva lyfter i *Barnbokens byggklossar* ytterligare fram att trots att det dubbla tilltalet som riktar sig till den vuxna läsaren inte är lika vanligt i dag, förekommer det fortfarande i en del av dagens bilderböcker.¹⁹³ Att Suids något implicita budskap om klimathoten i Eritrea främst är märkbara för den vuxna läsaren är dock ingenting som egentligen påverkar läsningen tillsammans med ett barn. För ett barn som läser Suids och Nordqvists bilderbok handlar nog berättelsen mer om hur Imani är glad, älskar sin mamma och hur hon blir orättvist och elakt behandlad av sina grannar och om hur svårt det kan vara att säga förlåt när man gjort någon ledsen. *Åta gräs* tilltalar således både den vuxna läsaren och barnläsaren främst i den bemärkelsen att det finns olika budskap att läsa in i berättelsen. För den vuxna läsaren kan det finnas mer att hämta än just det som barnläsaren ser, exempelvis att Osman Zula är en krämare som utnyttjar byborna och hur klimatet påverkar bybornas liv och leder till törst, svält och fattigdom. Men den vuxna läsaren kan också gå miste om det som barnet i sin tur ser och tar till sig i berättelsen.

I kontrast till det mer implicita budskapet om klimatet och kapitalismen i *Åta gräs* står *Sprätten satt på toaletten*. Elmqvists bilderbok har ett tydligt budskap om hur kapitalismen och dess verksamheter skadar såväl miljön som de personer och djur som lever intill dem. Redan från bokens början får läsaren ett intryck av att Sprätten är en girig typ som bara tänker på sig själv och skiter i andra och miljön som de alla samexisterar i. Att Elmqvist också valt att illustrera Sprättens ruttna attityd gentemot miljön och invånarna i stan med att han såväl bokstavligt som bildligt skiter sönder miljön på en toalett vars avlopp direkt leder till viken där han byggt sin fabrik och där alla invånare badar och fiskar, gör att budskapet framgår så tydligt och så direkt att det som läsare är som att få en knäpp på näsan. Som vuxen läsare är det nästan skrattretande hur tydligt Elmqvist kritiserar kapitalismen och dess negativa inverkan på klimatet, för en barnläsare kan det i stället verka som att Sprätten egentligen bara är elak och snål som inte bygger ett reningsverk utan i stället väljer att förstöra för alla andra.

---

¹⁹³ Nikolajeva 2017, s. 45.

Trots att *Äta gräs* är en bilderbok med ett tema som kan ses som dystert och svårt, är det ändå med en lättsamhet som berättelsen rör sig framåt. Suids skarpa text genom vilken Imanis tankar tar sig form, i kombination med Nordqvists varma och mjuka illustrationer gör att de teman som annars är väldigt sorgliga och mörka, som fattigdom, svält och klimatkris, inte känns outhärdliga att läsa om.

5.3 Tid och miljö

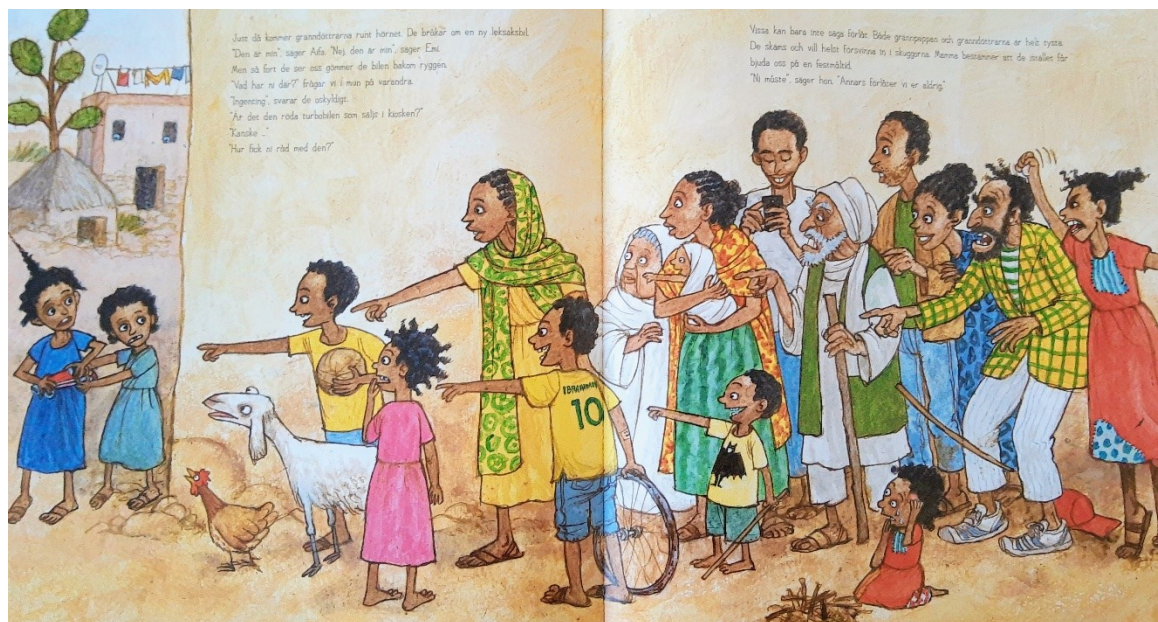
Berättelsen om Imani rör sig i en nutida by i Eritrea. Att berättelsen äger rum i nutid kan man se främst genom bilderna som ackompanjerar texten. Sven Nordqvist har i vanlig ordning smugit in detaljer i sina kännpaka illustrationer. En av männen i byn kan skymtas peta på en smarttelefon i ett flertal illustrationer, kanske han uppdaterar sina sociala medier med vad som händer i byn.¹⁹⁴ Ett av barnen kan också ses bära en fotbollströja med namnet Ibrahimovic på ryggen vilket hänvisar till den svenska fotbollsstjärnan Zlatan Ibrahimovic, ett barn med en Batman-tröja kan också ses i samma bild.¹⁹⁵ Dessa detaljer har Nordqvist förmodligen lagt till för att minska avståndet mellan miljön och den svenska läsaren. På hustaken i byn kan man se parabolantenner och tv-antennar.¹⁹⁶ Antennerna får sedan trängas på taken med Osman Zulas värdelösa solmagneter.

---

¹⁹⁴ Said och Nordqvist 2019, s. 2.

¹⁹⁵ Said och Nordqvist 2019, s. 22.

¹⁹⁶ Said och Nordqvist 2019, s. 2.

Bild 6, Byborna i Äta gräs (2019)¹⁹⁷

Byn lider av torka och växtligheten är sparsam. Byns grödor syns på ett litet fält i en av illustrationerna på uppslaget med sida två och tre. Under de perioder när byn inte lider av torka och svag växtlighet på grund av den starka solen, sanden och värmen är det regnperiod och byn översvämmas. Byborna kan ses kämpa sig fram genom vatten som nästan går dem upp till knäna.

Oftast är det torka och det finns inte en droppe vatten någonstans. Inte i brunnen på andra sidan berget. Inte i floden ännu längre bort och absolut inte i våra glas. I dagar, i veckor, till och med i månader väntar vi på molnen.¹⁹⁸

Imani berättar om hur det är att leva i den lilla byn i Eritrea under både torka och regn, hon berättar hur växter och människor skakar av törst och hur de sträcker sig mot himlen som för att desperat locka fram ens en liten droppe regn.¹⁹⁹ Under de regniga perioderna med översvämningar simmar det råttor och sopor i vattnet bland människorna som försöker ta sig framåt genom byn. Imani låter sig inte påverkas av de hårda förhållanden hon lever i, hon gör det hela till en lek och låtsas att hennes säng är en båt ute på havet och att det är hon som är kapten.²⁰⁰

¹⁹⁷ Said och Nordqvist 2019, s. 21 – 22.

¹⁹⁸ Said och Nordqvist 2019, s. 9.

¹⁹⁹ Said och Nordqvist 2019, s. 9.

²⁰⁰ Said och Nordqvist 2019, s.15.

När det inte är torra är det oftast översvämning. Regnet vill inte sluta falla. Det tar inte ens ledigt på helgerna. Överallt simmar det råttor och sopor.²⁰¹

Miljön och klimatet spelar en stor roll i *Åta gräs* eftersom det är kring att leva i torra, sopor och översvämningar som historien kretsar. Imani berättar om torkan och regnet och den påverkan klimatet har på människorna i byn. Eritrea är ett av världens fattigaste länder där temperaturen ofta kan nå upp till 50 °C och vatten är en bristvara. Landet utgörs till stor del av trädlösa stäpper och öknar. Torkan som fortgår under långa perioder har påverkat jordbruket och orsakat hungersnöd bland befolkningen.²⁰² Berättelsen om Imani skildrar livet på andra sidan jorden där såväl torka som efterföljande översvämningar är ett faktum. Det framgår inte om det alltid har varit så, eller om det är på grund av klimatförändringarna som klimatet de lever i påverkas och ser ut som det gör. Genom att läsa berättelsen om Imani och hur hon lever i Eritrea, får läsaren en inblick i hur vardagen kan se ut för ett barn på en främmande plats på andra sidan jorden.

Sami Said föddes i Eritrea i slutet av 1970-talet och flyttade till Sverige när han var tio år gammal. Hans text tillsammans med Sven Nordqvists illustrationer skapar en utmärkt lekfull men samtidigt informativ berättelse om hur livet kan se ut genom ett barns ögon i ett land som starkt påverkas av såväl fattigdom som klimat. Berättelsens miljö och personskildring kan antas ha en viss biografisk koppling till Saims barndom och de minnen han har från Eritrea och den by där han själv växte upp.²⁰³ Said har inte enbart hämtat inspiration från sin barndom och sina minnen från Eritrea då han skrivit *Åta gräs*, utan han använder också dessa minnen och erfarenheter som inspiration till sina övriga verk, exempelvis debutromanen *Väldigt sällan fin* (2012).²⁰⁴

Att både Elmquist och Said hämtat inspiration från sina egna liv för att skapa sina berättelser går inte att ta miste på. Elmquists *Sprätten satt på toaletten* kunde tänkas utspela sig i Sundsvall under sent 60-tal, eftersom Elmquist själv varit mycket aktiv inom miljöpolitiken sedan 1970-talet då

---

²⁰¹ Said och Nordqvist 2019, s. 15.

²⁰² Globalis.se, "Eritrea", 2018. <https://www.globalis.se/Laender/eritrea> (hämtat 8.2.2021).

²⁰³ Nikolajeva 2017, s. 147.

²⁰⁴ *Nationalencyklopedin*, "Sami Said". <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/sami-said> (hämtat 13.10.2021).

hon även var bosatt i Sundsvall. Sami Said tillbringade en del av sin barndom i Eritrea och har troligen vävt in sina egna erfarenheter och minnen i berättelsen om Imani, dock kan berättelsen om Imani tidsbestämmas till vår samtid i och med att smartphones och populärkulturella inslag i form av grafiska tryck på t-skjortor kan skymtas i illustrationerna. Genom att den folkkäre Sven Nordqvist fungerar som illustratör, bidrar detta måhända till att minska avståndet mellan Eritrea och Sverige för den svenska läsaren. Sven Nordqvist är kanske själv inte så bekant med hur miljön ser ut i just Eritrea, men genom att kombinera Imanis beskrivning med sin egen tecknarstil och personliga grafiska inslag gör Nordqvist miljön i *Äta gräs* spännande och estetiskt tilltalande för såväl den vuxna läsaren som för barnet.

5.4 Personskildring

I Saims och Nordqvists berättelse om Imani ligger fokus på den lilla flickan Imani. Hon bor i en fattig by i Eritrea tillsammans med sin mamma och hönan Roro. Redan från bokens första sida får läsaren veta att Imani kan nästan allt, hon kan klättra högst upp i träd och räkna till hundraett. Hon kan till och med hämta vatten från andra sidan berget. Imani målas upp som en väldigt sympatisk karaktär som barn kan relatera och se upp till, hon är snäll och duktig och ansvarstagande. Hon kämpar och släpar den tunga hinken med vatten för att föra hem den till sin väntande mamma. Trots att Imani inte har så mycket är hon ändå väldigt nöjd med sin tillvaro. ”Här är vi, under solen och molnen. Jag har en snäll mamma, min höna Roro och jag har mig själv. Kan man önska sig något mer?”²⁰⁵

Imani ger intryck av att vara väldigt optimistisk, empatisk och fantasifull. När klimatet gör livet svårt för invånarna i byn leker hon för att få tiden att gå i stället. Imani och hennes mamma är fattiga och i perioder svälter de, likt många andra i byn. Svälten illustreras med att Imani och hennes mamma är så hungriga att de knappt orkar röra på sig och Imani frågar mamman om man kan äta stenar, kvistar eller insekter. När mamman svarar nekande på frågorna, går Imani i stället ut och leker att hon är en get som äter gräs.²⁰⁶ Imani är medveten om vad som är rätt och fel och

---

²⁰⁵ Said och Nordqvist 2019, s. 25.

²⁰⁶ Said och Nordqvist 2019, s. 19.

när man borde säga förlåt, till skillnad från grannflickorna och grannpappan Osman Zula. ”Vissa kan bara inte säga förlåt. Både grannpappan och granndöttrarna är helt tysta. De skäms och vill helst försvinna in i skuggorna.”²⁰⁷ Imani är ett barn som är mycket väl medvetet om sin egen livssituation, att miljön påverkar hennes liv negativt och orsakar svält och törst, men väljer ändå att se livet och alla dess svårigheter med en optimism och en glimt i ögat som nästan kan beskrivas som helt och hållet naiv.

Imanis mamma är snäll och förstående, hon ber Imani att hjälpa till hemma genom att hämta vatten. Trots att hinken är tom när Imani återvänder tillbaka blir hon inte arg. Hon är trött och hungrig men försöker ändå att inte visa detta för Imani utan skickar i stället ut henne för att leka. När grannen anklagar Imani för att ha stulit hans pengar blir hon rasande, hon skäller ut honom och anklagar i sin tur honom för att ha stulit alla andras pengar med sina värdelösa uppfinningar han krängt på dem. Imanis mamma verkar ha en respekterad roll i byn och de andra lyssnar på henne när hon bestämmer att grannen Osman Zula måste bjuda dem alla på mat för att de ska förlåta honom och hans döttrar som behandlat de övriga i byn illa.

---

²⁰⁷ Said och Nordqvist 2019, s. 23.

Bild 7, Imani och hennes mamma jagar regnmoln i Äta gräs (2019).²⁰⁸

Grannen Osman Zula och hans döttrar målas alla tre upp som giriga och elaka karaktärer. Flickorna, Aifa och Emi, bussar getterna på Imani när hon kämpar sig hem med vattenhinken. De är också elaka mot henne i vardagen, berättar Imani för läsaren. De ser precis som sin far, Osman Zula, ingenting fel med att ta andras pengar för att själva kunna leva i en större lyx än andra.²⁰⁹ Osman Zula är en snål och girig affärsman som utnyttjar det extrema klimatet och den svält, törst och desperation som byborna erfar. Han säljer värdelösa uppfinningar till dem och bryr sig inte om att de inte fungerar så länge han tjänar pengar. Ett begrepp som lämpar sig väl för att beskriva Osman Zulas personlighet och affärsteknik är krämare eftersom han är en otroligt skicklig affärsman, men samtidigt mycket materialistisk och utnyttjar bybornas okunskap och desperation för sin egen vinning. I illustrationerna av Osman Zula kan man se likheter mellan honom och den klassiska stereotypen av en kapitalist. Likt Sprätten har han en kavaj och en huvudbonad som skiljer honom från de övriga i byn. Hans kläder ser också ut att vara hela och rena i jämförelse

²⁰⁸ Said och Nordqvist 2019, s. 11.

²⁰⁹ Said och Nordqvist 2019, s 22.

med de andras. I stället för en ikonisk cylinderhatt eller ett plommonstop klär han sig i en skärmmössa.

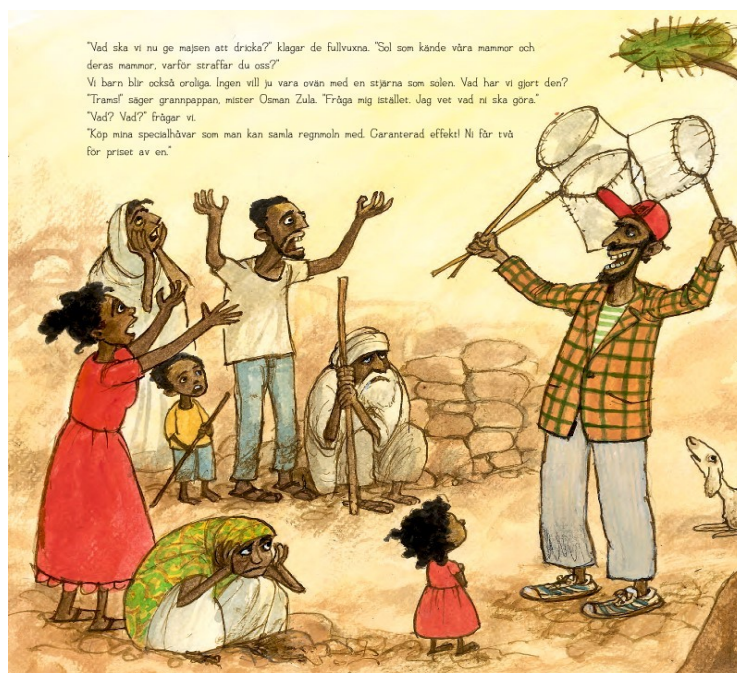

Bild 8, Osman Zula säljer molnhävar i Äta gräs (2019).²¹⁰

Grannarnas getter är ständigt återkommande i illustrationerna och omnämns även ett flertal gånger i berättelsen. De tycker om att stängas och jagar Imani när hon är på väg tillbaka till byn med vattenhinken. De verkar gå lösa runt omkring i byn och busar runt utan tillsyn. När de inte springer runt och stängas kan de i stället skymtas äta upp Imanis och hennes mammas kläder eller majsen som försöker växa på de torra och solskadade fälten. Att ägarna ter sig likgiltiga till vad boskapen gör och att de orsakar skada för resten av byborna är ett genomgående tema i berättelsen. Getterna kan jämföras med Sprättens fabrik i Elmqvists bilderbok. De tuggar i sig allt vad de hittar och struntar i om det är kläder som fortfarande sitter på Imanis kropp, en fågelskrämma, eller majsodlingen som byborna kämpar och sliter med att upprätthålla, i en av illustrationerna kan till och med en get skymtas när den tuggar i sig en konservburk. Getternas ständiga och egennyttiga bärsärkagång bidrar till bybornas svält och lidande, men trots att de gör märkbar skada på

²¹⁰ Said och Nordqvist 2019, s. 10.

omgivningen i byn är det ingen som gör någonting åt dem – ansvaret kan antas ligga på de likgiltiga ägarna.

Getter är ett av de domesticerade boskapsdjur som än i dag är vanligt förekommande i många länder i Afrika. De förtär gärna bark, löv och kvistar, och kan således överleva i karga områden med låg växtlighet samt områden med låg tillgång till vatten. Getter används ofta som buskröjare, men deras framfart i växtlighet kan också leda till att växtligheten tar skada och kan således påverka miljön negativt.²¹¹

Att getterna spelar en så central roll i Saids och Nordqvists berättelse, där det är väldigt svårt för byborna att hitta mat och vatten och där de ständigt trakasseras av getternas framfart, gör att getterna kan fungera som syndabockar för människans miljöförstöring. I stället för att rikta blicken och skulden mot de som egentligen förstör miljön – människan, har man i stället valt att gestalta miljöförstöringen genom getter. Getterna ägs av Imanis granne, som är den vedertagna kapitalisten i berättelsen. Hans likgiltighet gentemot att ta hand om getterna, att se till så att de har en inhägnad ämnad för boskap och att ersätta skadorna som getterna orsakar, kan jämföras med Sprättens likgiltighet inför att bygga ett reningsverk för att motverka fabriken skadliga utsläpp. På samma sätt som det är Sprättens ansvar att se till att fabriken utsläpp minskas, är det Osman Zulas ansvar att se till att getterna inte orsakar någon skada i byn. Detta är dock något som de båda ignorerar ända tills det blir till deras egen fördel och räddning att åtgärda problemen. I grunden är Sprätten och Osman Zula egoister som enbart ser till att deras egna behov tillfredsställs.

I slutet av berättelsen tvingas Osman Zula att bjuda de övriga i byn på middag för att be om ursäkt. Då slaktar Osman Zula en av byns största miljöbovar – den fetaste geten med de vassaste hornen och hela byn kan ses festa på den grillade metaforen för kapitalismen. Geten har ofta figurerat som en offersymbol som genom att slaktas sonar för människan synder och brott. Denna bild av geten förekommer bland annat i *Bibeln* där getter får fungera som försoningsoffer.²¹² Getterna i Saids

---

²¹¹ Nationalencyklopedin, "Get", <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/get>, (hämtat 21.04.2022).

²¹² Nationalencyklopedin, "Get", <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/get>, (hämtat 21.04.2022).

och Nordqvists bilderbok kan på så vis ses som ett offer som får sona för Osman Zulas och hans döttrars synder.

I Imanis by finns också en hel del bakgrundskaraktärer som inte egentligen har någon större del i handlingen utöver att de klagar på vädret, torkan, törsten och svälten. Imani kallar dem ”de fullvuxna”, deras oro och ångest smittar av sig på barnen. Den karaktär som läsaren högst troligen relaterar till och hejar på i berättelsen är Imani. Hon är ett snällt och duktigt barn som inte skyr ifrån en utmaning. Osman Zula och hans döttrar är karaktärer som väcker negativa känslor hos läsaren. De är elaka, snåla och hånfulla. De gör Imanis och de övriga bybornas liv svårare än vad det redan är.

5.5 Text och bild

Äta gräs har en välfungerande kombination av text och bild. Sids berättelse utgörs av korta stycken på varje sida som kompletteras av Nordqvists illustrationer. Text respektive bild fyller i de luckor som uppstår vid läsningen, *Äta gräs* kan alltså anses vara en kompletterande bilderbok.²¹³

I klassisk Sven Nordqvist-stil finns det mycket att titta på när man läser boken. Överallt finns små detaljer som ger mera åt berättelsen, men till skillnad från de populära böckerna om Mamma Mu och Pettson och Findus förekommer det inga av Nordqvists omtyckta små figurer i *Äta gräs*. Andra kännpaka drag för Nordqvists illustrationer är oproportionerliga växter och konstiga föremål.²¹⁴ I alla illustrationer finns små spår av Nordqvists tecknarstil med bland annat oproportionerliga växter, sättet han målar människor och djur samt övriga små detaljer. Träden i *Äta gräs* ser ut som stora kaktusar och här och där skymtas grästuvor och buskar i olika storlekar, hemma hos Imani hänger en liten kalender med en typisk svensk röd stuga på väggen.

---

²¹³ Nikolajeva 2000, s. 22.

²¹⁴ Nikolajeva 2000, s. 109.

Ett grepp som ofta förekommer i de bilderböcker som Nordqvist illustrerar och som även förekommer i *Åta gräs* är simultansuccession, alltså att flera moment i ett sammanhängande skeende framställs som en enhetlig bild.²¹⁵ I *Åta gräs* är ett exempel på simultansuccession när Imani springer med vattenhinken för att undkomma de elaka getterna som tycker om att stängas och bitas, detta finns illustrerat i bild 7 på nästa sida. Nordqvist använder sig även av simultansuccession i böckerna om Pettson och Findus, och i böckerna om Mamma Mu och Kråkan. Miljön i *Åta gräs* är likt miljön i Nordqvists bok *Minus och stora världen* (1985) främst beskriven visuellt – texten i berättelsen säger inte så mycket om miljön, utan det är i stället illustrationerna som står för att visa hur byn och alla platser Imani besöker ser ut.²¹⁶ Imani nämner ett fåtal föremål som förekommer på bilderna, som exempelvis repbron, ödlorna och kläderna som hänger på tork. Saida's text berättar egentligen ingenting om hur det ser ut i Imanis omgivning, men genom att läsa texten och studera bilderna får läsaren en tilltalande helhet.

Bild 9, Simultansuccession i *Åta gräs* (2019).²¹⁷

Över ett helt uppslag får man följa hur Imani kämpar med att släpa med sig vattenhinken medan hon försöker undkomma getternas attacker och det är nästan så att man kan föreställa sig att

²¹⁵ Nikolajeva 2000, s. 111.

²¹⁶ Nikolajeva 2000, s. 127.

²¹⁷ Said och Nordqvist 2019, s. 4 – 5. (<https://www.nok.se/titlar/allmanlitteratur-barn-och-ungdom/ata-gras/>). (hämtat 12.10.2021).

bilderna faktiskt rör på sig och sitter ihop som en liten film. Nikolajeva anser att denna typ av text- och-bild-komplettering berövar läsaren på möjligheten att själv komplettera bilden med ord.²¹⁸

Redan på pärmen och titelsidan presenteras berättelsens huvudkaraktär, Imani. Hon kan ses springa ifrån grannen Osman Zulas getter och sedan när hon jagar moln med en av Osman Zulas regnhåvar. Imani och hennes mamma målas båda i röda klänningar som särskiljer dem från mängden. Imani ser ut som en mindre, mera barnslig version av sin mamma. De har samma ansiktsdrag och frisyr, mammans klänning är dock längre än Imanis och pryds av volanger nere vid sömmen.

Texten är skriven ur Imanis perspektiv och det är hon som fungerar som berättare. Hon riktar sin berättelse till läsaren och avslutar sin berättelse med en retorisk fråga till läsaren – ”vad mer kan man önska sig?”.²¹⁹ Imani skildrar sitt liv och den hårda situation som klimatet och de övriga i byn utsätter henne för med ett barns naivitet. Sin hårda livssituation till trots är hon nöjd med det lilla hon har. Detta kan ses som en vink till att det är det lilla som betyder mest, att saker och rikedomar inte alltid leder till lycka. Det går därmed att upptäcka flera olika budskap i Saida och Nordqvists bilderbok.

Jag måste hålla med Isa Andersson om det hon skriver i sin recension för *Expressen*: ”Nordqvist är parallellhandlingarnas och detaljernas mästare. Said är en baddare på att med språkets hjälp öppna titthål till världar vid sidan, ovan och under det som berättas. Deras samarbete är det perfekta äktenskapet, åtminstone på papperet.”²²⁰ Nordqvist och Said utgör en strålande kombination och skapar en underhållande om än något svårtuggad helhet bestående av bådas specialområden – målande text och detaljrik och parallellhandlingskraftig bild. Dock har de nog båda, som Andersson säger, lämnat sina trygghetszoner.²²¹ Nordqvist har illustrerat en miljö han inte känner till, inte som de nordiska lummiga trädgårdarna och landsbygdsmiljöerna som fyller hans otaliga bilderböcker, och Said har gett sig in i att skriva litteratur för en helt annan målgrupp än han tidigare gjort. Trots detta fungerar samspelet mellan Nordqvists illustrationer och Saida målande

---

²¹⁸ Nikolajeva 2000, s. 110.

²¹⁹ Said och Nordqvist 2019, s. 25.

²²⁰ Andersson 2019.

²²¹ Andersson 2019.

text mycket väl. De fartyllda illustrationerna och den underhållande texten skapar ett intresseväckande samspel som nästan kan ses som en dans. Imani rör sig kvickt över sidorna och hennes historia blir således mycket levande.

Illustrationerna i *Åta gräs* är till skillnad från illustrationerna i *Sprätten satt på toaletten* väldigt färggranna. Imanis röda klänning gör att hon skiljer sig från mängden, sanden och jorden går i en ständigt iögonfallande gul, brun och orange färgskala. *Åta gräs* är på så vis kanske en mera estetiskt tilltalande bilderbok i jämförelse med *Sprätten satt på toaletten*, men trots de färgsprakande och livliga illustrationerna så sticker texten ändå ut och berättelsens budskap kan föras fram till läsaren. Sami Saids och Sven Nordqvists eminenta samarbete gör att boken nästan känns som ett konstverk i sig självt mer än som en vanlig bilderbok.

6 Politik och didaktik i bilderböcker från 1970-talet och 2010-talet

Vad var det egentligen som gjorde att Elmqvists proggiga bilderbok och andra proggiga bilderböcker gjorde ett så starkt avtryck på barnlitteraturen under 1970-talet? Var det sättet på vilket författarna vinklade samhällsproblem så att de kom i barnhöjd och blev aktuella även för barn, eller var det något annat? John Swedenmark diskuterar just denna fråga i sin artikel ”Subversiv barnbok i nyutgåva”, och menar att proggens riktiga politiska styrka var just barnlighet och inte samhällsanalys.²²² Detta understryker han genom att citera Markusevangeliet: ”Hen som inte tar emot Guds rike som ett barn kommer aldrig dit in.”. Är det alltså i barndomen som barns politiska ståndpunkt formas och deras värdegrunder för resten av livet fastslås? Eller är det här de får sin första insikt i hur politiken runt omkring dem ser ut för att sedan kunna välja längre fram i livet?

Kulturpedagogen Mimmi Söderlund och författarna Kalle Lind och Mats Berggren lyfter i en intervju i den vänsterpolitiska tidningen *Flamman* fram att de politiska bilderböckerna från 1970-

---

²²² Swedenmark 2012.

talet lämnat ett avtryck, och att arvet efter detta decenniums bilderböcker lever kvar än i dag.²²³ Dagens bilderböcker har återigen blivit politiska och behandlar ämnen så som klimat, genus, rasism och flyktingpolitik. Det finns dock fortfarande en del skillnader mellan dagens politiska bilderbok och den politiska bilderboken från 1970-talet. Verdandis barnboksinitiativ från 1970-talet hade en starkt socialistisk anda och man försökte genom dem introducera en ny sorts barnlitteratur för att ge de unga läsarna den sakliga informationen om samhället och internationella sociala problem, som exempelvis miljöförstöring, kapitalism, krig och andra orättvisor som annan barnlitteratur undvek att behandla.²²⁴ Annika Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* var den första bilderboken i Verdandis initiativ.

En skillnad mellan dagens politiska bilderböcker och 1970-talets politiska bilderböcker, är att dagens bilderböcker inte presenterar någon lösning på problemen som skildras, menar arbetar- och ungdomsförfattaren Mats Berggren när han intervjuas i tidskriften *Flamman*.²²⁵ I stället är det läsaren som får dra slutsatser och hitta på lösningar till de problem som skildras i bilderböckerna. Detta syns även i en jämförelse mellan *Sprätten satt på toaletten* och *Äta gräs*. I den förstnämnda uppstår ett problem och karaktärerna i boken tar själva tag i och kontroll över situationen för att lösa problemet. Genom kollektivt beslutsfattande och gott samarbete övertalar de Sprätten att investera i ett reningsverk och snart är problemet som bortblåst. I Saids och Nordqvists berättelse presenteras inga egentliga lösningar på problemen i byn, invånarna kommer fortsättningsvis att lida av klimatpåverkan, fattigdom och svält. Ett av problemen, orättvisan i hur Osman Zula och hans familj behandlar de övriga i byn, får dock en lösning. Imanis mamma tar grannen Osman Zula i kragen och kräver att han ber alla i byn om ursäkt och bjuder dem på mat för att gottgöra att han utnyttjat deras lidande och desperation för sin egen vinning.

Mimmi Söderlund, kulturpedagog, litteraturvetare och lektor för Bonnier Carlsen, menar även hon att den politiska bilderboken är tillbaka, men inte i en lika uttalad form som på 1970-talet. Söderlund menar även att det främst är pedagoger som läser och använder sig av mer politiska och

---

²²³ Malin Nauwerck, "Tio veckor med den radikala barnboken", *Flamman* 7.2.2019, <http://flamman.se/a/tio-veckor-med-den-radikala-barnboken> (hämtat 17.09.2021).

²²⁴ Hallberg 2002, s. 265.

²²⁵ Malin Nauwerck, "Jag tänker inte 'budskap'", *Flamman* 4.1.2019, <http://flamman.se/a/jag-tanker-inte-budskap> (hämtat 17.09.2021).

radikala bilderböcker för att väcka tankar och diskussioner tillsammans med sina elever. Föräldrar å andra sidan lutar fortfarande mot att främst låna snälla och mjuka bilderböcker med mindre politiskt uttalat och radikalt innehåll, som exempelvis böckerna om Mamma Mu och Alfons Åberg.²²⁶ Saids och Nordqvists bilderbok blir här som en kompromiss mellan den radikala och den snälla och mjuka bilderboken. Föräldrarna kopplar illustrationerna till bilderböcker de känner igen och är bekanta med från tidigare, exempelvis Nordqvists böcker om Pettson och Findus. Här kan eventuellt föräldrarnas uppfattning av och minnen från tidigare bilderböcker påverka hur de sedan går till väga för att välja lämpliga bilderböcker att läsa tillsammans med barnet – en bilderbok med vackra illustrationer kan ju inte behandla stora och svåra frågor i en lika direkt uttalad form som en bilderbok med mera grafiska illustrationer kan – eller?

Svenska barnboksinstitutets bokprovning och dokumentation för år 2019 visar på att politiska frågor återigen blivit allt vanligare i 2010-talets barnlitteratur. I synnerhet bilderböcker ämnar engagera och informera barn att ta ställning och intressera sig för miljön och klimatet och förespråkar en mer hållbar livsstil:

Sammantaget dominerar strävan efter en mer ekologiskt hållbar livsstil utgivningen. Barnlitteraturen är fylld av tips på vad man som privatperson kan göra och att sopsortera, äta mer vegetariskt och cykla är återkommande förslag. [...] Även om barnläsaren i flertalet böcker uppmanas engagera sig genom att demonstrera eller skriva till politiker relateras klimathotet endast i ett fåtal fall till global ekonomi och politik. Ett exempel är Sami Saids och Sven Nordqvists bilderbok *Äta gräs* som utspelar sig i en eritreansk by. Där profiterar en man på den svåra torka som klimatförändringarna för med sig genom att sälja värdelösa prylar till de allt mer desperata byborna.²²⁷

Saids och Nordqvists bilderbok är ett exempel på en bilderbok som kan användas inom undervisningen i såväl förskola som grundskola. De teman som behandlas i bilderboken är i dag

---

²²⁶ Flamman, "Vuxna vänder sig hellre till Alfons Åberg och Mamma Mu", *Flamman* 10.1.2019, <http://flamman.se/a/vuxna-vander-sig-hellre-till-alfons-aberg-och-mamma-mu> (hämtat 17.09.2021).

²²⁷ Svenska barnboksinstitutet, *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation Årgång 2019, 2020*, s. 10, <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2020/04/Dokumentation-2020.pdf> (hämtat 14.05.2022)

mycket aktuella och kommer fortsättningsvis att vara aktuella under en lång tid i och med den pågående klimatkrisen. Bilderboken bidrar, genom att miljön som berättelsen utspelar sig i kan upplevas som mycket främmande, till att skapa ett mera globalt perspektiv. Bilderboken kan exempelvis användas för att komplettera undervisning eller diskussion kring klimatkrisen, svälten och fattigdomen i exempelvis Eritrea. Saids och Nordqvists bilderbok kan också ses som och användas som ren och skär underhållning, eftersom berättelsens politiska tematik skildras så milt och på ett sätt som många barnläsare kan uppfatta som underhållande och sagolikt.

Annika Elmqvists bilderbok om den giriga Sprätten som bygger en fabrik vid en vacker vik är ett praktexempel på den politiska bilderboken från 1970-talet. Elmqvist håller inte tillbaka när det kommer till att kritisera kapitalismen och dess påverkan på miljön. Hon ger kapitalismen och miljöförstörelsen ett ansikte genom att illustrera en stereotyp karikatyr i form av en sprätt som skrattar åt andras lidande medan han själv myser på sin porslinstron och badar i pengar som han sedan spenderar på villor och bilar åt sig själv. Hon använder sig av, som Kalle Lind påpekar, barnens förmodade koprofil för att föra fram sitt budskap i såväl text som bild. Genom att använda sig av en humor som barn förstår, i synnerhet i kiss-och-bajs-åldern, för hon fram sin gospel: kapitalismen är skit och den förstör miljön som vi alla ska ta del av för att en sketen kapitalist ska få sitta på sin svällande plånbok i sin fina herrgård. Elmqvist betonar även kollektivt beslutsfattande, något som Verdandi strävade efter att introducera till barn genom barnlitteraturen. Annika Elmqvist har uttalat sig om valet av tema och motiv i en intervju med *Kommunalarbetaren*:

Jag ville göra en barnbok om sådant jag tyckte var viktigt och hade själv börjat intressera mig för miljön. Jag tyckte att det var viktigt att ta upp ett sådant ämne med barnen för att föräldrarna skulle kunna prata vidare om det.²²⁸

Elmqvist menar alltså att hon samtidigt som hon riktar sig direkt till barnet som läsare, genom kombinationen av text, bild och tema, på ett sätt som denne kan finna underhållande, intressant och lärorikt, så riktar hon sig även till den vuxna som kanske läser boken tillsammans med barnet. Boken kan genom att anspela på något som barnet är bekant med ge möjlighet till diskussion om

---

²²⁸ Intervju med Annika Elmqvist i *Kommunalarbetaren*, citatet finns på Karneval Förlags sida om *Sprätten satt på toaletten*. <https://www.karnevalforlag.se/bocker/spratten-satt-pa-toaletten/> (hämtat 13.10.2021).

varför Sprätten bygger sin fabrik, varför fabriken påverkar miljön negativt och gör de andra i boken ledsna och hur gemenskap och ett reningsverk kan vara lösningen på problemet. Den politiska bilderbokens syfte är att ge läsaren en insikt i politiken och de problem som uppstår, samt vilka lösningar som kan finnas för att åtgärda problemen. Den politiska bilderboken väcker tankar och kan bidra till att införa ett politiskt engagemang hos läsaren, precis som hos Cecilia Dahlbäck när hon läste Elmqvists bilderbok som barn.²²⁹ Dahlbäck och Nordlinder lyfter också fram frågan om huruvida Elmqvists bilderbok har någon plats i klimatdebatten i dag. De funderar också på vem Sprätten egentligen är, kanske är Elmqvists karaktär någon som vi alla kan känna igen oss själva eller någon annan i?²³⁰ Skildringen av Sprätten kan fungera som en tankeställare, något som väcker tankar om individens påverkan på miljön och den egna konsumtionen – kanske är vi alla i någon mån lika Sprätten?

Äta gräs är en av de politiska bilderböcker som under 2010-talet behandlar teman som klimat och kapitalism, om än i en mera avskalad och outtalad version än på det radikala 1970-talet. Precis som Mimmi Söderlund säger i *Flamman*, är den politiska bilderboken tillbaka och här för att stanna. Det politiska medvetandet och engagemanget har ökat bland unga under de senaste åren.²³¹ Den unga klimataktivisterna Greta Thunberg och hennes initiativ Skolstrejk för klimatet har lett till att allt fler barn och ungdomar engagerar sig i klimatpolitiken och demonstrerar för en grönare framtid och minskade klimatförändringar. Genom att skriva om och för barn och genom litteraturen mata dem med samhällskritik och information om deras omvärld redan i förskoleåldern kan det på gott och ont leda till att den politiska aktivismen sprider sig till allt yngre åldersgrupper.

Både Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* och Saids och Nordqvists *Äta gräs* är klimatpolitiska bilderböcker, men de befinner sig på helt skilda sidor när det kommer till hur radikalt det klimatkritiska budskapet är. Medan Elmqvist tar stark ställning till klimatpolitiken och miljön och explicit illustrerar kapitalismens skadliga inverkan, skildrar Said och Nordqvist i stället på ett naivistiskt och estetiskt sätt hur det är att leva i ett land som starkt påverkas av andra länders klimatpolitik och påverkan på miljön, utan att direkt peka ut någon eller några enskilda individer

---

²²⁹ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 148 – 149.

²³⁰ Dahlbäck och Nordlinder 2020, s. 149.

²³¹ Svt.se, "Ökat politiskt engagemang bland unga", *Svtt nyheter* 19.4.2017, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/okat-politiskt-engagemang-bland-unga> (hämtat 21.10.2021).

eller politiska system. Syftet med Elmqvists bilderbok är att bidra till att väcka läsarens engagemang för miljön och klimatet.²³² Syftet med Saids och Nordqvists bilderbok kan i stället anses vara att i barnhöjd skildra fattigdom och svält genom ett barns optimistiska ögon, för att på så vis mer implicit väcka ett intresse för hur klimatet påverkar olika länder i världen. Saids och Nordqvists bilderbok skildrar också hur en positiv inställning till livet, trots svåra levnadsförhållanden, kan vara det som sist och slutligen är det viktigaste budskapet.

Båda bilderböckerna innehåller antagonister – Sprätten och fabriken som förstör miljön, grannen Osman Zula, hans döttrar och slutligen getterna som härjar runt och skapar kaos i byn. Men de innehåller också flera protagonister i motvikt till detta – Imani, hennes mamma som konfronterar Osman Zula och medborgarna som går samman för att konfrontera Sprätten på hans kontor. Genom att skapa en konflikt mellan protagonisterna och antagonisterna skapas en kamp mellan protagonisterna – miljöaktivisterna och de som vill ha rättvisa, och antagonisterna som utgör kapitalismen och miljöförstörelsen. Kampen för miljön och social rättvisa får ett ansikte i bilderböckerna och gör så att läsare oavsett ålder får en inblick i och en förståelse för vad de kan göra för miljön. Det finns många likheter mellan Osman Zula och Sprätten. De är båda kapitalister som utnyttjar sin omgivning för sin egen vinning, de är klädda i finare kläder än de övriga och de bryr sig inte om att andra lider så länge de själva har det bra. Genom att illustrera kapitalismen i form av Sprätten, fabriken, Osman Zula och getterna, får barnläsaren konkreta exempel på hur kapitalismen påverkar människor, djur och natur. De kan genom läsning av och diskussion om dessa exempel lära sig om och få en förståelse för människans negativa påverkan på miljön.

Dock presenterar Saids och Nordqvists bilderbok, till skillnad från Elmqvists, ingen direkt lösning på problemen med klimatet och miljöförstörelsen. Imani och de övriga byborna höjer i stället sina armar mot himlen och bönfäller solen och molnen att sluta straffa dem med torka och översvämningar, de frågar om och om igen vad det är de har gjort för att förtjäna dessa klimatförändringar.²³³ De stoppar krämaren Osman Zula, men hans uppfinningar har knappast någon stor påverkan på miljön – inte som Sprättens fabrik. Saids och Nordqvists bilderbok har dock andra antagonister som kan jämföras med fabriken i Elmqvists bilderbok. I *Åta* gräs är det i

---

²³² Intervju med Annika Elmqvist i *Kommunalarbetaren*, citatet finns på Karneval Förlags sida om *Sprätten satt på toaletten*. <https://www.karnevalforlag.se/bocker/spratten-satt-pa-toaletten/> (hämtat 13.10.2021).

²³³ Said och Nordqvist 2019, s. 8 – 9, s. 16.

stället Osman Zulas getter som direkt förstör den lokala miljön och som även gör livet svårt för de övriga karaktärerna i boken, i synnerhet för Imani. Osman Zula slaktar den fetaste geten med de vassaste hornen för att be de övriga i byn om ursäkt. Han säger genom slakten förlåt för att han lurat alla de andra och för att han slagit och anklagat Imani för att ha stulit hans pengar, trots att de egentliga tjuvarna i berättelsen är Osman Zulas egna döttrar. Den lokala kapitalismen som syns i bilderboken är alltså stoppad, men den kapitalism som lett till klimatförändringarna i Eritrea verkar så vitt läsaren vet bestå.

Att inte ge en direkt lösning på problemen är relativt vanligt i dagens bilderböcker, vilket också Mats Berggren påpekat i *Flamman*.²³⁴ Ansvaret faller i stället på att barnläsaren själv engagerar sig och reflekterar kring olika lösningar, exempelvis vid högläsning av boken tillsammans med en vuxen. Det är här ett didaktiskt utbyte kan ske och den vuxna läsaren som läser boken tillsammans med barnet ansvarar för att svara på frågor och diskutera olika lösningar på de problem som skildras. Det är genom reflektionen som barnets förståelse för den politiska tematiken uppstår. Att enbart läsa böcker tillsammans med barnet, eller att kanske låta barnet läsa på egen hand, utan möjlighet till diskussion, kan leda till att de frågor som väcks inte tas om hand och budskapet och informationen går förlorad. Det är också väsentligt att barnet inte lämnas ensamt med dessa frågor eftersom de kan orsaka oro och klimatångest hos barnet.

I april 2020 höll Lydia Wistisen en föreläsning om miljöfrågan i barn- och ungdomslitteraturen.²³⁵ Wistisen lyfter fram hur det ofta är barnen som fungerar som protagonister i bilderböcker som behandlar miljöfrågor. Bilden av det kompetenta barnet är ständigt återkommande och det är på grund av detta som det ofta är just barn som figurerar i barnlitteraturen och som i berättelserna ansvarar för att städa upp världen efter de vuxna. Det är på barnen som ansvaret faller, just på grund av att de ses som kompetenta och ifrågasättande. Wistisen hänvisar till Bris årsrapport från 2019, och diskuterar hur barns klimatångest blir allt större och behovet av att kunna tala om denna ångest ökar. Bris årsrapport från 2019 – ”Hållbara liv – om barnets rättigheter, barns livsvillkor

---

²³⁴ Malin Nauwerck, ”Jag tänker inte 'budskap'”, *Flamman* 4.1.2019, <http://flamman.se/a/jag-tanker-inte-budskap> (hämtat 17.09.2021).

²³⁵ Lydia Wistisen, ”Miljöfrågan i barn- och ungdomslitteraturen”, Svenska barnboksinstitutet 27.4.2020, <https://urplay.se/program/217628-ur-samtiden-bokprovning-2020-miljofragan-i-barn-och-ungdomslitteraturen?fbclid=IwAR3xmpX2tmtNXwmZ9P2iIZ2Yy7M0ouy7OymU8jsgxMW8PFo3H8bceqBA64g> (hämtat 15.05.2022).

och samhällets utmaningar” vittnar om att barn blir allt oroligare för klimatet och framtiden.²³⁶ Wistisen lyfter fram hur barnlitteratur som behandlar frågor om miljö och klimat kan hjälpa barn att hantera sin klimatångest, men att den också kan göra det motsatta och i stället ge barn mer ångest. Hon påpekar att det är viktigt att som vuxen föra dialog med barnet om de frågor som uppstår vid läsningen för att kunna hjälpa barnet förstå och hantera sin klimatångest.²³⁷

Illustrationerna i 1970-talets politiska bilderböcker var genomgående enkla, satiriska och nästan alltid svartvita. Färgsättningen var sparsam och användes främst för att ge effekt och slagkraft till enskilda illustrationer. En illustratör som ofta nämns i anknytning till politiska bilderböcker från 1970-talet är Mats Andersson (f. 1938).²³⁸ Han har bland annat illustrerat den tidigare nämnda *Dahlbergs demonstrerar* (1969), *Här är Nordvietnam!* (1970), *Toms nya kläder* (1972) samt *Pedro – Skoputsarpojke från Quito* (1978). Hans bilder präglas av vardagsrealism och politisk satir.²³⁹ År 1975 utmärktes han med priset Elsa Beskow-plaketten för sin samlade produktion.²⁴⁰

Andra politiska bilderböcker från 1970-talet är exempelvis *Mamman och pappan som gjorde arbetsbyte* (1970) av Sonja Åkesson och *Lotta och daghemmet* (1975) av Ulf Hultberg och Behnn Edvinsson. Böckerna behandlar teman som könsroller och vardagspolitik, exempelvis könsstereotypa yrken och brist på daghemsplatser. Det som gör böckerna om Lotta särskilt bra att använda som didaktiska medel är att de avslutas med att Lotta uppmanar läsaren att diskutera de teman som skildrats i böckerna tillsammans med en vuxen och listar därefter ett antal frågor. Som tidigare nämnts i avsnitt 1.2, används samma motiv som Elmqvists bajsfabrik även i en annan barnbok, *Dahlbergs demonstrerar* från 1969, skriven av Rolf Knutsson och Maud Reuterswärd. Där leder miljöförstörelsen till att karaktärerna i boken börjar demonstrera för att fabriken som är

---

²³⁶ Bris, "Hållbara liv – om barnens rättigheter, barns livsvillkor och samhällets utmaningar", årsrapport 2019, publicerad 10.3.2020, <https://www.bris.se/om-bris/press-och-opinion/pressmeddelanden/bris-slapper-ny-arsrapport/> (hämtat 15.05.2022).

²³⁷ Wistisen 2021.

²³⁸ Nationalencyklopedin, "Mats Andersson". <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/mats-andersson> (hämtat 13.10.2021)

²³⁹ Nationalencyklopedin, "Mats Andersson". <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/mats-andersson> (hämtat 13.10.2021).

²⁴⁰ Svensk biblioteksforening, "Elsa Beskow-plaketten", <https://www.biblioteksforeningen.se/evenemang/sveriges-biblioteks-utmarkelser/> (hämtat 10.11.2021).

ansvarig för de miljöskadliga utsläppen ska bygga ett reningsverk. När det kommer till vad Mats Berggren beskrev som den plakatpolitiska barnlitteraturen är dessa böcker praktexempel.²⁴¹ Bilderböckernas budskap står skrivet i svart och vitt som på ett plakat i ett demonstrationståg – kapitalismen förstör miljön och påverkar klimatet som vi alla ska leva i, och det är upp till medborgarna att ta kapitalisterna i kragen för att uppnå en förbättring.

Andra politiska bilderböcker från 2010-talet är exempelvis *Min brorsa heter Noa* (2015) av Anna-Clara Tidholm och Johanna Hellgren, *Veckan före barnbidraget* (2016) av Ellen Ekman och *Pudlar och pommes* (2016) av Pija Lindenbaum. Dessa böcker handlar om hur det är att inte ha pengar och att leva på bidrag, flyktingpolitik och rasism. Den norska författaren Gro Dahle är ett känt namn när det kommer till författare av mer radikala bilderböcker som behandlar svåra teman som förklarar problemen så att ett barn kan förstå och ta ställning till dem. Hon skriver bland annat om våld i hemmet i *Sinna mann* (2007), sexuella övergrepp och incest i *Bleckspruten* (2016) och barn som tittar på pornografi i *Sesam sesam* (2017). Dagens bilderböcker tar alltså fortsättningsvis, likt bilderböckerna från 1970-talet, upp teman som förekommer i samhället. Det kan vara svåra ämnen som ett barn kan ha svårt att greppa och förstå om det lämnas ensamt med sina tankar och inte får diskutera dem med en vuxen. Elin Widfelt, kommunikatör vid institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet lyfter i en intervju med Olle Widhe, professor i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet, fram hur man genom att skildra just svåra frågor och ämnen i bilderböcker och i litteratur ämnad för barn, kan hjälpa barnet förstå och sätta ord på känslor samt reflektera kring svåra situationer som kan förekomma i såväl bilderböcker som öppet i barnets omgivning och även bakom lyckta dörrar i hemmet. I intervjun påpekar Widhe att vi blivit allt modigare när det kommer till att skildra social utsatthet i barnlitteraturen.²⁴² Detta påminner om 1970-talets barnlitteratur, då fokus gick från att skydda barn från allt ont till att i stället börja skildra svåra ämnen som exempelvis social utsatthet, missbruk, klimathot och krig.

Anette Almgren White hävdar att klimattemat i dagens bilderböcker skildrar relationen mellan människa, djur och natur som interdependent. Med interdependent menas att de olika parterna är

---

²⁴¹ Malin Nauwerck, "Jag tänker inte 'budskap'", *Flamman* 4.1.2019, <http://flamman.se/a/jag-tanker-inte-budskap> (hämtat 17.09.2021).

²⁴² Elin Widfelt, "Moderna bilderböcker skildrar oftare social utsatthet", Göteborgs universitet 25.2.2022, <https://www.gu.se/nyheter/moderna-barnbocker-skildrar-oftare-social-utsatthet>. (hämtat 11.05.2022).

beroende av varandra för att kunna överleva.²⁴³ Detta förhållande kan till en viss grad appliceras på Saids och Nordqvists bilderbok. Människorna behöver getterna eftersom de ger tillgång till såväl kött som mjölk, i ett så kargt och livsfattigt område som byn i Eritrea behövs alla resurser som finns att få för att säkerställa bybornas överlevnad. Getterna å sin sida är kanske inte fullt lika beroende av människorna, men människorna i byn ger dem tillgång till mat, underhållning och husrum. Förhållandet är på så vis kanske inte helt och hållet interdependent, men kanske så pass nära att begreppet går att applicera på bilderboken. Almgren White hävdar också att det i det interdependenta förhållandet mellan människa, natur och djur inte finns några klara gränser mellan människa, djur och natur. En klimatpolitisk bilderbok som tydligt påvisar ett interdependent förhållande, är den kanadensiska bilderboken *Winston of Churchill: One Bear's Battle Against Global Warming* (2007). Bilderboken handlar om en isbjörn som lever i polartrakterna i norra Kanada, en plats som starkt påverkats av klimatförändringar. Intrigen kretsar huvudsakligen kring isbjörnarnas kamp för att stoppa klimatförändringarna, kampen leds av ingen mindre än isbjörnen Winston of Churchill.²⁴⁴

Att skriva bilderböcker som behandlar livsöden i olika länder i världen kan som Almgren White säger ge upphov till ett globalt perspektiv och leda till att barn blir mer intresserade av vad som försiggår utanför deras trygga hemland. Kalle Lind förhåller sig dock kritisk till detta i en kommentar i *Proggiga barnböcker* och motiverar detta ställningstagande med en hänvisning till bilderboken *Här är Nordvietnam!* från 1970.

Det är så klart högst angeläget att göra böcker för svenska barn som förklarar hur barn ett halvt jordklot bort har det. 1970 fick det nog betraktas som allmänbildning också bland dagiskids att känna till USA:s övervåld mot Indokina.²⁴⁵

Lind ifrågasätter huruvida det verkligen gör någon nytta för barns attityd och engagemang när det kommer till politik, när man skriver berättelser om hur barn på andra sidan jorden har det, i stället för att illustrera en bekant miljö. Hade bilderböckerna om utsatta barn på andra sidan jorden verkligen någon effekt på läsarna eller föll budskapet platt i jämförelse med andra bilderböcker

---

²⁴³ Almgren White 2020, s. 85.

²⁴⁴ Almgren White 2020, s. 85.

²⁴⁵ Lind 2013, s.104.

med mer lokala berättelser? Huruvida böcker i stil med Saids och Nordqvists, med sitt något implicita budskap om klimatet och kapitalismen, verkligen har något genomslag när det kommer till att påverka den tilltänkta målgruppen i dag eller om det främst förblir ett vackert konstverk är kanske en fråga som bara framtiden kan utvisa.

Den politiska bilderbokens funktion är således än i dag, likt den politiska bilderboken under 1970-talet, att skildra politiska frågor som sociala orättvisor, klimathot och kapitalism – frågor som tidigare undanhölls och tystades ner i barns närhet. Den politiska bilderboken har förutom att underhålla även ett didaktiskt syfte och skildrar politik i barnhöjd och kan motivera barn till att engagera sig i politiska frågor som att stå upp mot förtryck och att förespråka en mer hållbar livsstil. Bilderböckerna väcker tankar och frågor hos barn som de tillsammans med en vuxen kan försöka finna svar på. De får barn att reflektera kring sig själva och deras inställning till livet, deras känslor och deras egen och andras påverkan på miljön och klimatet. Bilderböckerna bidrar också till reflektion kring sociala orättvisor som barn kanske tidigare inte sett, inte kunnat förstå eller kunnat sätta ord på. Bilderböcker som skildrar stora frågor för barn, som *Sprätten satt på toaletten* och *Äta gräs* gör, kan bidra till att små medborgare blir medvetna om politiken, klimatet och kapitalismen runt omkring dem och kan användas för att i ett didaktiskt syfte förmedla information om och engagera barn i politiska frågor.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur:

Elmqvist, Annika, *Sprätten satt på toaletten* [1970], Karneval Förlag, Stockholm 2012

Said, Sami och Nordqvist, Sven, *Äta gräs*, Natur och Kultur, Stockholm 2019

Sekundärlitteratur:

Allroth, Kerstin och Sundström, Christer (red.), *Barn, böcker och samhälle*, Bokförlaget Prisma/Föreningen Verdandi, Uppsala och Stockholm 1970

Boglund, Ann och Nordenstam, Anna, *Från fabler till manga 1*, Gleerups, Malmö 2015

Boglund, Ann och Nordenstam, Anna, ”Barnlyrik”, *Från fabler till manga 1*, Gleerups, Malmö 2015, s. 247-275

Boglund, Ann och Nordenstam, Anna, ”Bilderböcker och serier”, *Från fabler till manga 1*, Gleerups, Malmö 2015, s. 101-151

Dahlerup, Phil, *Barn, litteratur och samhälle: kritiska analyser*, Gidlunds, Stockholm 1974

Dahlbäck, Cecilia och Nordlinder, Eva, ”Sprätten lever än!”, (red.) Degerman, Peter, Giritli Nygren, Katarina och Nyhlén, Sara, *Kulturell hållbarhet – vad är det?*, Makadam förlag, Göteborg och Stockholm 2020, s. 136-151

Ehriander, Helene, ”Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag”, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul

Tenngart, Studentlitteratur, Lund 2012, s. 83-101

Elmqvist, Annika, *Sprätten på toaletten kommer igen*, Öga Hand, Linköping 1987

Fridell, Lena (red.), *Bilden i barnboken*, Stegelands, Göteborg 1977

Lindgren-Fridell, Marita, "Barns reaktioner inför bild, särskilt barnboksbild", Lena Fridell (red.), *Bilden i barnboken*, Stegelands, Göteborg, 1977, s. 9-31

Golden, Joanne, "A Semiotic Perspective of Text: The Picture Story Book Event, *Journal of Reading Behaviour*, Volume XXII, No 3, 1990

Hallberg, Kristin, *Läs mig – sluka mig!*, Natur & Kultur, Stockholm 2002

Hallberg, Kristin och Westin, Boel (red.), *I bilderbokens värld 1880 - 1980*, Liber förlag, Stockholm 1985

Hallberg, Kristin och Westin, Boel (red.), *I bilderbokens värld 1880 - 1980*, Liber förlag, Stockholm 1985

"Superbarn, vardagsbarn och vilda bebisar. Svenska bilderböcker 1945 – 1980, s. 55-98

Helsing, Lennart, *Aftonbladet*. Recension återges i *Sprätten satt på toaletten*, 2012

Hennig, Reinhard, "Fra flykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bilderbøker", *På tværs af Norden 2 Økokritiske strømninger i nordisk børneog ungdomslitteratur*, Nordisk ministerråd, København, 2021, s. 52 – 53.

Hultberg, Ulf och Edvinsson, Behn, *Lotta och daghemmet*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975

Elmqvist, Annika, Intervju i *Kommunalarbetaren*, citatet finns på Karneval Förlags sida om Sprätten satt på toaletten. <https://www.karnevalforlag.se/bocker/spratten-satt-pa-toaletten/> (hämtat 13.10.2021)

Josefsson, Birgitta, "Bilderbokens bild av verkligheten", Lena Fridell (red.), *Bilden i barnboken*, Stegelands, Göteborg, 1977, s. 133-155

Kåreland, Lena, *Inga gåbortsföremål*, Makadam förlag, Göteborg och Stockholm 2009

Kärrholm, Sara och Tenngart, Paul (red.), *Barnlitteraturens värden och värderingar*, Studentlitteratur, Lund 2012

Lassén-Seger, Maria och Ala-Kokko, Laura, *By: Finnish Illustrations for Children* / red. Maria Lassén-Seger; [Övers./kännös] Laura Ala-Kokko, Jokowski, Vasa 2014
"Bilderboken – möjligheternas medium", Maria Lassén-Seger, s. 114-123

Lind, Kalle, *Proggiga barnböcker: Därför blev vi som vi blev*, Roos & Tegner, Malmö 2013

Lindenbaum, Pija, *Pudlar och pommies*, Lilla Piratförlaget, Stockholm 2016

Löwe, Corina och Nilsson Skåve, Åsa, *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*, Natur & Kultur, Stockholm 2020

Nettervik, Ingrid, *I barnbokens värld*, Gleerups förlag, Malmö 1994

Nikolajeva, Maria, *Introduction to the Theory of Children's Literature*, Tallinn Pedagogical University, Tallinn 1996

Nikolajeva, Maria, *Bilderbokens pusselbitar*, Studentlitteratur, Lund 2000

Nikolajeva, Maria, *Barnbokens byggklossar*, Studentlitteratur, Lund 2017

Ortman Peter, Ortman Maria, *Sydsvenska Dagbladet*, Recension återges i *Sprätten satt på toaletten*, 2012.

Rhedin, Ulla, *Bilderboken - på väg mot en teori*. Alfabeta, Stockholm 1992

Solstad, Trine och Österlund, Mia, ”Nytt blick på barns lesing. Utforskning av bildebøkers potensial i utdanningsinstitusjoner i Danmark, Sverige, Finland og Norge”, *Barn* Nr. 4 2020, årgång 38, Norsk senter for barneforskning Institutt for pedagogikk og livslang læring Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU, Trondheim, 2020. s. 7-15.

Tenngart, Paul, ”Barnlitteraturens kognitiva värden”, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 23-38

Törnqvist, Anna Clara, ”Gubbsjuka fantasier eller brännande realism”, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund 2012, s. 227-240

Wall, Barbara, *The Narrator's Voice. The Dilemma of Children's Fiction*, Macmillan, Basingstoke 1991

Åkerström, Tuva, ”Värdet av att värdera barnlitteratur”, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 75-82

Elektroniska källor:

Andersson, Isa, ”Sami Saids barnboksdebut kräver omtuggningar”, *Expressen* 31.3.2019, <https://www.expressen.se/kultur/sami-saids-barnboksdebut-kraver-omtuggningar/> (hämtat 09.02.2021)

Andersson, Pelle, ”Upp till kamp för Sprätten”, *Aftonbladet* 8.3.2011, <https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/kawx1L/upp-till-kamp-for-spratten> (hämtat 30.05.2021)

Bokförlaget.com, "Sopan", <https://bokforlaget.com/?s=sopan> (hämtat 16.02.2021).

Bris, "Hållbara liv – om barnens rättigheter, barns livsvillkor och samhällets utmaningar", årsrapport 2019, publicerad 10.3.2020, <https://www.bris.se/om-bris/press-och-opinion/pressmeddelanden/bris-slapper-ny-arsrapport/> (hämtat 15.05.2022)

Brodrej, Gunilla, "Fler skulle må bra av att göra en riktig pudel", *Expressen* 5.9.2016, <https://www.expressen.se/kultur/fler-skulle-ma-bra-av-att-gora-en-riktig-pudel/> (hämtat 05.03.2021)

Dagens Nyheter, "100 omistliga barnboks författare", *Dagens Nyheter* 18.8.2008, <https://www.dn.se/dnbok/100-omistliga-barnboksforfattare/> (hämtat 12.02.2021)

Flamman, "Vuxna vänder sig hellre till Alfons Åberg och Mamma Mu", *Flamman* 10.1.2019, <http://flamman.se/a/vuxna-vander-sig-hellre-till-alfons-aberg-och-mamma-mu> (hämtat 17.09.2021)

Fridays For Future, <https://fridaysforfuture.org/> (hämtat 30.05.2021)

Globalis.se, "Eritrea", 2018, <https://www.globalis.se/Laender/eritrea> (hämtat 08.02.2021)

Gårdemyr, Louise, "Världens unga oroar sig för klimatet", *OmVärlden* 5.12.2018, <https://www.omvarlden.se/Branschnytt/nyheter-2018/varldens-unga-oroar-sig-for-klimatet/> (hämtat 23.02.2021)

Kåreland, Lena, "Barnlitteraturens utveckling i Sverige", *Litteraturbanken.se*, 2008, <https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige.html> (hämtat 23.09.2020)

Karneval förlag, "Sprätten satt på toaletten", <https://www.karnevalforlag.se/bocker/spratten-satt-pa-toaletten/> (hämtat 13.10.2021)

Lindgren, Petter, "Skit & profit", *Aftonbladet* 31.8.2012,
<https://www.aftonbladet.se/kultur/a/8wRIEw/skit--profit> (hämtat 09.02.2021)

Michael Mark Cohen, "Cartoons For Socialism", *Cartooning Capitalism*,
<http://www.cartooningcapitalism.com/cartoons-for-socialism> (hämtat 04.03.2021)

Nationalencyklopedin, "Antropocen",
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/antropocen>
(hämtat 29.04.2021)

Nationalencyklopedin, "Get",
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/get>, (hämtat 21.04.2022)

Nationalencyklopedin, "krämare",
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/ordbok/svensk/krämare>
(hämtat 08.03.2021)

Nationalencyklopedin, "Litteratursociologi",
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/litteratursociologi>
(hämtat 21.04.2021)

Nationalencyklopedin, "Mats
Andersson". <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/mats-andersson> (hämtat 13.10.2021)

Nationalencyklopedin, "Proggrörelsen",
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lang/proggrörelsen>
(hämtat 04.03.2021)

Nationalencyklopedin, ”Sami

Said”. <http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sami-said> (hämtat 13.10.2021)

Nationalencyklopedin, ”Serafimerorden”,

<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/serafimerorden>
(hämtat 04.03.2021)

Nationalencyklopedin, ”Vattenklosett”,

<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vattenklosett> (hämtat 09.05.2022)

Natur & Kultur, <https://www.nok.se/bocker-laromedel/barn--och-ungdomslitteratur/>

(hämtat 09.02.2021)

Natur & Kultur, ”Sami Said”, <https://www.nok.se/forfattare/s/sami-said/> (hämtat 09.02.2021)

Natur & Kultur, ”Sven Nordqvist”, <https://www.nok.se/forfattare/n/sven-nordqvist/>

(hämtat 09.02.2021)

Nauwerck, Malin, ”Tio veckor med den radikala barnboken”, *Flamman* 7.2.2019,

<http://flamman.se/a/tio-veckor-med-den-radikala-barnboken> (hämtat 17.09.2021)

Nauwerck, Malin, ”Jag tänker inte ’budskap’”, *Flamman* 4.1.2019, [http://flamman.se/a/jag-](http://flamman.se/a/jag-tanker-inte-budskap)

[tänker-inte-budskap](http://flamman.se/a/jag-tanker-inte-budskap) (hämtat 17.09.2021)

Nordisk samarbete, ”Klimakrisen engagerer unge läsere i Norden”, 9.11.2020,

https://www.norden.org/da/nyhed/klimakrisen-engagerer-unge-laesere-i-norden?fbclid=IwAR3aaESJfg1xFr_S7kKEIsEUoXy9QYLNUIReHbTjuhteDpKolfFXGnkfGQ (hämtat 09.02.2021)

Riksdagen.se, ”Industriutsläppsförordning (2013:250)”, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/industriutslappsforordning-2013250_sfs-2013-250 (hämtat 10.08.2021)

Svenska barnboksinstitutet (SBI), ”Bokprovning”, 2012 – 2018, <https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/> (hämtat 16.02.2021)

Svenska barnboksinstitutet, *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation Årgång 2017: 21 mars – 17 maj 2018*, <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2018/09/2017-%C3%A5rs-utgivning-dokumentation.pdf> (hämtat 14.05.2022)

Svenska barnboksinstitutet, *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation Årgång 2019, 2020*, <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2020/04/Dokumentation-2020.pdf> (hämtat 14.05.2022)

Svensk biblioteksforening, ”Elsa Beskow-plaketten”, <https://www.biblioteksforeningen.se/evenemang/sveriges-biblioteks-utmarkelser/> (hämtat 10.11.2021).

Svt.se ”Ökat politiskt engagemang bland unga”, *Svt nyheter* 19.4.2017, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/okat-politiskt-engagemang-bland-unga> (hämtat 21.10.2021).

Swedenmark, John, ”Subversiv barnbok i nyutgåva”, *Arbetet* 10.9.2012, <https://arbetet.se/2012/09/10/spratten-satt-pa-toaletten-i-nyutgava> (hämtat 09.02.2021)

UR Samtiden, ”Unga och klimatångest”, Malin Bergström och Helene Grantz (WWF) 22.10.2019, <https://urplay.se/program/214656-ur-samtiden-unga-och-klimatangest> (hämtat 09.02.2021)

Världsnaturfonden, WWF, ”Årets miljöhjälte”, 2014,
https://sv.wikipedia.org/wiki/Klimatriksdag_2014 (hämtat 10.11.2021)

Widfelt, Elin, ”Moderna bilderböcker skildrar oftare social utsatthet”, Göteborgs universitet
27.4.2022, <https://www.gu.se/nyheter/moderna-barnbocker-skildrar-oftare-social-utsatthet>
(hämtat 11.05.2022)

Wikipedia, ”Annika Elmqvist”, https://sv.wikipedia.org/wiki/Annika_Elmqvist (hämtat
23.02.2021)

Wikipedia, ”Mats Andersson (illustratör)”,
[https://sv.wikipedia.org/wiki/Mats_Andersson_\(illustrator\)](https://sv.wikipedia.org/wiki/Mats_Andersson_(illustrator)) (hämtat 13.10.2021)

Wistisen, Lydia, ”Barnen sopar upp”, *Flamman* 17.1.2019,
<http://flamman.se/a/barnen-sopar-upp>
(hämtat 09.02.2021)

Wistisen, Lydia, ”Miljöfrågan i barn- och ungdomslitteraturen”, Svenska barnboksinstitutet
27.4.2020, <https://urplay.se/program/217628-ur-samtiden-bokprovning-2020-miljofragan-i-barn-och-ungdomslitteraturen?fbclid=IwAR3xmpX2tmtNXwmZ9P2iIZ2Yy7M0ouy7OymU8jsgxMW8PFo3H8bceqBA64g> (hämtat 15.05.2022)